

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA-2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA-2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 702141010 numaralı Dina ALHAMAMREH'in hazırladığı "TERCÜMAN-I TÜRKÎ VE ARABÎ (METİN-SÖZLÜK-İNCELEME)" başlıklı Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, ...// 20..... günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/ çalışmasının (başarılı/ başarısız) olduğuna (oybirliği/ oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Üye
Doç. Dr.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi.....

... /... /2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tercüman-ı Türkî ve Arabî (Metin-Sözlük-İnceleme)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynakların usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

Öğrenci No: 702141010

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar ve soyadı : DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Dili
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : .../ .../ 2024
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Tercüman-ı Türkî ve Arabî (Metin-Sözlük-İnceleme)

Tezde, *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* eseri üzerine Metin-Sözlük-İnceleme çalışması yapılmıştır. Giriş bölümünde genel olarak sözlükler, sözlük çeşitleri Türkçenin tarihî sözlükleri özellikle iki dilli sözlükleri ele alınmış, ardından teze konu olan eser ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, eserin çeviri yazılı metni hazırlanmış ve metin içinde yer alan Arapça bölümlerin çevirisi yapılmıştır.

İkinci bölümde, eserin asıl planına uygun olarak işletme ve türetmeyle ilgili örnekleri, fiiller, isimler, Arapça ve Türkçede ortak kullanıldığı ifade edilen kelimelerin listesi sözlük biçiminde verilmiştir.

Üçüncü bölümde Araplara Türkçe öğreten bir metinde açıklamaların Arapça olması, Türkçe olanların sadece kelime listesi halinde olması sebebiyle metin içinde dağınık şekilde bulunan az sayıdaki şiir parçası üzerinden genel dil incelemesi yapılmıştır. Şiirler, “Yazım Özellikleri”, “Ses Bilgisi Özellikleri” ve “Şekil Bilgisi Özellikleri” açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Söz varlığı, Tarihî sözlükler, Araplara Türkçe öğretimi, Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Dilbilgisi

ABSTRACT

Name and Surname : DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : New Turkish Language
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date : .../ .../ 2024
Supervisor : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Tercüman Türkî And Arabî (Text-Dictionary–Analysis)

In the thesis, a study titled "Tercüman-ı Türkî ve Arabî" was conducted, consisting of Analysis-Text-Index. In the introduction, dictionaries in general, types of dictionaries, historical dictionaries of Turkish, especially bilingual dictionaries, were discussed. Subsequently, information about the work that is the subject of the thesis and its significance was provided. In the first chapter, the transliterated text of the work was prepared, and the Arabic sections within the text were translated.

In the second chapter, examples related to application and derivation in accordance with the original plan of the work, verbs, nouns, and words that are expressed as being used in both Arabic and Turkish were provided in the form of a dictionary.

In the third chapter, due to the explanations being in Arabic and the Turkish parts being just a list of words in a text that teaches Turkish to Arabs, a linguistic analysis was conducted on a few scattered pieces of poetry found within the text. The poems were examined in terms of "Writing Features", "Phonetic Features", and "Morphological Features".

Keywords: Dictionary, Vocabulary, Historical dictionaries, Teaching Turkish to Arabs, Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Gramer.

ÖN SÖZ

Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Hicri 12/ Miladi 19. yüzyılda Arap harfleriyle Mısır'da yazıldığı tahmin edilen bir eserdir. Eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Eldeki nüsha, şimdiye kadar elde edilen en eski nüshadır. Ulu Ârif Efendi El-Mısırî tarafından yazılmıştır. Hayatı hakkında ölümünden sonra Mısır'a defnedildiğinden başka bir bilgi bulunmamıştır.

Tercümân-ı Türkî ve Arabî, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Çalışmada, eserin çeviri yazısının yapılması, Türkçe söz varlığının ortaya konması ve eserde bulunan şiirlerden hareketle o dönemin dil özelliklerinin ortaya konabilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, giriş bölümü haricinde eserin dört rükün ve hatime bölümünün transkripsiyonu, sözlük bölümüyle birlikte Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimelerin bölümü, inceleme ve sonuç bölümü yer almaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında bilgisi, tecrübesi ve sabrıyla bana yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e, bu zorlu süreçte maddi ve manevi her zaman destekçim olan, varlıklarıyla güç veren aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

DINA KHALED KHALEEL ALHAMAMREH

2024

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ	XI
KISALTMA VE İŞARETLER.....	XII
GİRİŞ	1
1. SÖZLÜK.....	1
2. SÖZLÜK TÜRLERİ	1
3. İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER	3
4. ARAPÇA- TÜRKÇE/ TÜRKÇE- ARAPÇA SÖZLÜKLER:	3
5. TERCÜMAN-Î TÜRKÎ VE ARABÎ:.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
METİN.....	20
1. RÜKÛN.....	22
1.1. FİİLLER.....	22
1.1.1. Mastarlar	22
1.1.2. Emir.....	42
1.1.3. Nehy (Emir Kipinin Olumsuzu).....	47
1.1.4. Görülen Geçmiş Zaman	52
1.1.5. Geniş Zaman	56
1.1.6. -(y)İcİ Sıfat-Fiil Eki	58
1.1.7. Nefy (Mutlak Olumsuz):	59
1.1.8. Çokluk Eki:	61
2. RÜKÛN.....	70

2.1. İSİMLER.....	70
2.1.1. İnsanın Organları ve Vücut İle İlgili Kelimeler	70
2.1.2. Hayvanlar, Kuşlar, Vahşi Hayvanlar ve Böceklerle ilgili Adlar.....	72
2.1.3. Denizdeki Varlıklar ve Deniz İle İlgili Adlar.....	73
2.1.4. Gökyüzü ve Yeryüzünde Bulunanlar	74
2.1.5. Toprak Çeşitleri Özellikleri, Madenler, Ağaçlar ve Meyveler.....	75
2.1.6. Zıtlık ve Karşıtlık	75
2.1.7. Renkler ve Engellilik Durumları	76
2.1.8. Ev Eşyaları ve Özellikleri İlgili Adlar.....	76
2.1.9. Savaş Aletleri, Atlar İçin Kullanılan Malzeme ve Evde Kullanılan Eşya Adları	77
2.1.10. Meyveler ve Bitkiler	78
2.1.11. Tohumlar, Süt Ürünleri ve Meslekler	78
3. RÜKÛN.....	79
3.1. ZAMİRLER	79
3.1.1. Ayrık Zamirler ve Bitişik Zamirler	79
3.1.2. İşaret Zamirleri:.....	80
3.2. EADATLAR	80
3.3. İSİM İŞLETME EKLERİ	81
3.3.1. Ayrılma Durumu Eki +dAn	81
3.3.2. Bulunma Durumu Eki +dA.....	81
3.3.3. Vasıta Durumu Eki +IA	82
3.4. İYELİK EKLERİ	82
3.5. SAYILAR	83
4. RÜKÛN.....	85
4.1. ARAPÇA VE TÜRKÇEDE BULUNAN ORTAK KELİMELEER	85
5. HATİME.....	100
İKİNCİ BÖLÜM.....	112

SÖZLÜK.....	112
1. FİLLER	112
2. İSİMLER.....	121
3. ARAPÇA ve TÜRKÇEDE BULUNAN KELİMELER	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	145
İNCELEME	145
1. YAZIM ÖZELLİKLERİ	145
1.1. ÜNLÜLERİN YAZILIŞI	145
1.1.1. a ünlüsünün yazılışı.....	145
1.1.2. e ünlüsünün yazılışı.....	147
1.1.3. ı ünlüsünün yazılışı	148
1.1.4. i ünlüsün yazılışı	149
1.1.5. o ünlünün yazılışı	150
1.1.6. ö ünlünün yazılışı	150
1.1.7. u ünlünün yazılışı	151
1.1.8. ü ünlünün yazılışı	152
1.2. ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI.....	152
1.2.1. p ünsüzünün yazılışı.....	152
1.2.2. ç ünsüzünün yazılışı	153
1.2.3. t ünsüzünün yazılışı.....	154
1.2.4. s ünsüzünün yazılışı	154
1.2.5. k ünsüzünün yazılışı.....	155
1.2.6. g ünsüzünün yazılışı.....	156
1.2.7. ñ ünsüzünün yazılışı.....	157
1.3. BAZI EKLERİN YAZILIŞI	158
2. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ.....	159
3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ	159

4. MÜSTENSİH TARAFINDAN ARAPÇA BÖLÜMLERDE VERİLEN DİL	
KURALLARI.....	160
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	165
EKLER	167

ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

آ	ā, a, e
ا	a, e, i, ı,
ب	b, p
پ	p
ث	s
ج	c, ç
چ	ç
ح	h
خ	h
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ş
ض	ḍ, ž
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ğ
ف	f
ق	q
ك	k, g, ñ, y
ك	ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, ö, ü, o, u
ه	h, e, a
ي	y, i, ı
ء	’

KISALTMA VE İŞARETLER

-A	: a, e
a.g.e	: Adı geçen eser.
Ar.	: Arapça
C	: c, ç
C.	: Cilt numarası.
-DI	: -dı, -di, -tı, -ti
Far.	: Farsça
I	: ı, i
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa aralığı
U	: u, ü
vb.	: ve benzeri.
vd.	: ve diğerleri.
vs.	: ve saire.
-	: Fiile bağlanmayı bildirir.
?	: Okunmasında emin olunmayan yerleri gösterir.
----	: Okunamayan yerleri gösterir.
[]	: Derkenar ve şiirleri gösterir.

GİRİŞ

1. SÖZLÜK

Latince “sözlük” anlamına gelen “dictionarius” kelimesi, 9. yüzyılda Konstanz Piskopos Salomon tarafından “ansiklopedi” anlamında kullanılmıştır. 1225 yılında ise Johannes de Garlandia, “dictionarius” terimini ilk defa “sözlük” anlamında kullanmıştır.¹

Aksan’a göre; sözlük “*bir dilin (ya da birden çok dilin) sözcükleri, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bir bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabı*”dır.² Aydın ise sözlüğün tanımı bu şekilde tanımlar: “*bir dilin kelimelerini, deyimlerini, atasözlerini genellikle alfabetik düzene uygun olarak sıralayan, anlamlarını açıklayan ve başka dillerdeki karşılıklarını veren eserdir.*”³

İnsanlar, “*söz uçar, yazı kalır*” deyişinden yola çıkarak sözlükleri yazmaya başlamışlardır. Sözlük yazımının bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması, temelde tüm kelimeleri ve anlamlarını zihinde tutmanın imkânsızlığından kaynaklanmaktadır. Sözlükler, bir dilin kelimelerini muhafaza edip milletlerin kültürünü ve yaşam tarzını yansıtır.⁴

2. SÖZLÜK TÜRLERİ

Araştırmacılar, sözlüklerin bazı özelliklerini göz önüne alarak farklı sözlük sınıflandırmaları yapmışlardır. Bu sınıflandırmalar arasında öne çıkan, Aksan’ın sınıflandırmasıdır. Aksan, sözlüklerin hazırlanış sebepleri ve taşıdıkları nitelikler bakımından şu şekilde tasnif yapmıştır.

¹ Engin Yılmaz, *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*, 6.b., Ankara: Pegem Akademi, 2023.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dili Kurumu, 1985, s.75 .

³ Mehmet Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, İstanbul: 3F YAYINEVİ, 2007, s.107.

⁴ Nadir İlhan, “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri”, *Electronic Turkish Studies*, 2009, s.535.

“1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından:

a. Tek dilli sözlükler,

b. Çok dilli sözlükler,

2. Abece (Alfabe) sırasının esas alınıp alınmamış olmasına göre:

a. Abecesel sözlükler,

b. Kavram (ya da kavram alanı) sözlükler,

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:

a. Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler).

b. Lehçebilim sözlükleri,

c. Eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı öğeler sözlükleri,

ç. Yabancı öğeler sözlükleri,

d. Tarihsel sözlükler,

e. Köken bilgisi sözlükleri (etimoloji sözlükler),

f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri),

g. Argo sözlükleri,

ğ. Deyim ve atasözü sözlükleri,

h. Anlatımbilim sözlükleri,

ı. Sanatçı ve metin sözlükleri,

i. Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri,

j. Tersine sözlükler,”⁵

⁵ Aksan, a.g.e, s.77-78

3. İKİ DİLLİ SÖZLÜKLER

Sözlük deyince akla ilk olarak iki dilli sözlükler gelir. Türk sözlükçülüğü tarihinde, ilk Türkçe sözlük olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*, iki dilli bir sözlüktür. İki dilli sözlükler, bir dilin söz varlığının başka bir dildeki karşılıklarını sunan bir sözlüklerdir.

İki dilli sözlüklerin temel amacı, bir dilin sözlükbirimlerini diğer dildeki karşılıklarıyla düzenlemektir.⁶ Bu tür sözlükler dil öğreniminde önemli bir rol oynamaktadır.

4. ARAPÇA- TÜRKÇE/ TÜRKÇE- ARAPÇA SÖZLÜKLER:

Türk dili tarihinde Orta Türkçe döneminin başlamasına neden olan en önemli olay, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesidir. Bu din değişikliği, Türklerin farklı bir kültür ve medeniyetle tanışmalarını sağlamıştır.⁷ İslamiyet kabul edildikten sonra, Türkler bu dinin dili olan Arapçaya büyük ilgi göstermişler. Kuran tefsiri, din ile ilgili kitaplar ve sözlükler yazmaya başlamışlardır. Türkçe-Arapça ilk sözlük çalışması olan *Divanü Lugâti't-Türk*, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınmıştır. Harezmi sahasında, 12. yüzyılda Zemahşeri tarafından Arapçayı öğretmek gayesiyle *Mukaddimetü'l-Edeb* sözlüğü yazılmıştır. Sonraki dönemlerde Türklerin Arap bölgelerindeki siyasi etkisi önemli ölçüde artmıştır, özellikle Memlûk devleti'nde belirgin bir şekilde görülmüştür. Türklerin Memlûk Devletinde iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Türkçenin önemi artmış ve Memlûk Kıpçakçası ile yazılan ya da tercüme edilen pek çok eser ortaya çıkmıştır.⁸

⁶ Didem AKYILDIZ AY, “İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S1, Haziran 2021, s.73

⁷ Ahat Üstüner, *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*, 1.b., İstanbul: Bilge Kültür Sanatı, 2015, s. 99.

⁸ Üstüner, a.g.e., s. 152.; Mehmet Kaynak, “Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü”, *Kafdağı* C.6,S.1 (2021), s.95.

Memlûk döneminde Türkçenin önem kazanma sebepleri:

1. Memlûk sultanları ve emirlerinin çoğunluğu Arapça bilmediği için, idareci sınıf dili olarak Türkçe çok önemli hâle gelmiştir. Bu nedenle, Araplara ve diğer yerel halklara Türkçe öğretme gereksinimi doğmuştur.
2. Resmi yazışmalarda Arapça kullanılmasına rağmen, ordu ve sarayın dili Türkçe (Kıpçak ve Oğuz lehçeleri) olduğundan, bu durum halkın ve özellikle devletle etkileşimde olanların Türkçe öğrenmesini gerekli kılmıştır.⁹

Türk Sözlükçülük tarihi için önemli sözlüklerin bir kısmı Kıpçaklar döneminde yazılmıştır. O dönemde yazılan sözlükler kavram sözlüğü özelliği taşımaktadır.¹⁰ Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan Kıpçak sözlükleri Türkçe- Arapça veya Arapça-Türkçe şeklinde düzenlenmiştir. Örneğin: *Et-tuhfetü’z-zekiyye fi’l-lûgati’t-Türkiyye* Arapça-Türkçe, *Kitabü’l-idrâk li-lisanü’l-Etrâk* Türkçe- Arapça olarak düzenlemiştir.¹¹

Memlûk sahasında yazılan en önemli gramer-sözlük kitapları şöyle sıralanabilir:

Kitâb-ı Mecmû’u Tercümân-ı Türki ve ‘Acemi ve Moğoli ve Farisi:

Eser, Mısır sahasında Kıpçak Türkçesiyle yazılan ilk eser olarak bilinmektedir. Yazarının kim olduğu belli değildir. Eserin Konyalı Halil bin Muhammad bin Yusuf adlı bir Türk tarafından 743/1343 yıllarında istinsah edildiği bilinmektedir. Kitap, kelime türlerine göre düzenlenmiş bir gramer-sözlük kitabıdır ve iki kısımdan oluşmaktadır: biri Türk-Arap diğeri Moğol-Fars sözlüklerdir. Eser, Ali Fehmi Karamanlıoğlu “*Kıpçak Türkçesi Grameri*”

⁹ Yusuf SÜLÜKÇÜ, “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, C.5., S.7, (2017), s.425.

¹⁰ İlker Berber, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019,s.4

¹¹ Kaynak, a.g.m.,s.96

kitabında eseri “*Tercümanü Türki ve Arabi*” olarak adlandırmıştır. Eserin tek nüshası Hollanda’da Leiden Akademi Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹²

Eserin Üzerinde yapılan çalışmalar:

- Kuruşçanov, *İssledovaniye Po Leksiike Starokıp-çakskogo Pismennogo Pamyatinka XIII Veka-Türksko-Arabskogo Slovary* (XIII. yüzyıl Eski Kıpçak Yazıtlarının Söz Varlığı Üzerine İncelemeler – Türk-Arap Sözlüğü Üzerine, Almatı 1970) Mısır’da yazılmış Tercüman-ı Türki ve Arabi adlı bir Türkçe –Arapça sözlük ve grameri dil açısından incelenmiştir. Giriş bölümünde eserin el yazımı nüshaları tanıtılmıştır. Sözlüğün kelime hazinesi ve kullanım özelliklerini analiz etmiştir. Yabancı kökenli ve farklı ağızlara ait kelimeleri incelemiş ve Oğuzca unsurları tespit etmiştir. Çalışmada, sözlük bölümünde Türkçe kelimelerin Rusça karşılıklarını vermiş ve Kıpçak yazırlarıyla karşılaştırmalar yapmıştır.¹³
- M. Th. Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894. Bu çalışmada; Arap alfabesine göre düzenlenmiş Arap harfleriyle yazılmış Türkçe kelimelerin Almanca karşılıklarının yer aldığı bir dizin bulunmaktadır. Ayrıca eserin Arap harfleriyle yazılmış tıpkıbasımı da mevcuttur.
- Toparlı, Recep vd. (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Eserde; metin, kelime dizini ve metnin tıpkıbasımı yer almaktadır.
- Nicholas Poppe, *Das Mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift*, IAN, 1927, 1009-1040, 1251-1274; 1928, s. 22-79. Yazar, eserin Moğolca-Farsça bölümünü seri makale olarak yayımlamıştır.

¹² Ragıp MUHAMMED, “*Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*”, Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları, Aralık 2021, s.24; Ali Akar, “*Türk Dili Tarihi*”, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş, 2010.s.229.

¹³ Ayabek Bayniyazov, Canar Bayniyazov, “Kazakistan’da Kıpçak Sözlükleri ve XVIII-XX. Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları”, *Bilge*, S.71, 2014, s.85.

- Garkavets, Aleksandr (2019), Китаб-и Маджму'-и Тарджуман-и Турки ва 'Аджами ва Мугали ва Фарси, Baur Yay., Almatı. (Kitab-i Mecmu'-i Tercüman-i Türkî ve Acemî ve Mogolî ve Farsî). Çalışma giriş bölümü, eserin Türkçe kısmının tıpkıbasımı ve Arap harfli reproduksiyonu, eserin Türkçe kısmının normalizasyonu, transkripsiyonu ve Rusça tercümesi, dizin ve içindekiler bölümlerinden oluşmaktadır.¹⁴

Kitâbü 'l-idrâk li-Lisâni'l-Etrâk:

Eser, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla Ebu Hayyan tarafından 712/1312'de Kahire'de yazılmıştır. Eser sözlük ve gramer olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, Türkçe-Arapça sözlük yer almaktadır. İkinci kısım ise Arap gramerine göre Türkçenin gramerine yer vermiştir. Eserin iki nüshası vardır her ikisi de İstanbul'da bulunmaktadır. Birinci nüsha Bayezid Devlet Kütüphanesinde, ikincisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Birinci nüshanın yazarı hakkında bilgi bulunmamaktadır, ikinci nüsha ise 1402'de Lazkiye'de Ahmed ibn-i Şafii tarafından istinsah edilmiştir.¹⁵

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Selanikli Mustafa Bey; eseri, Veliyyüddin Efendi yazmasına dayanarak İstanbul'da 1891 yılında yayımlamıştır.¹⁶
- Bouvat, 1906 yılında eseri tanıtmıştır.¹⁷
- Caferoğlu, Ahmet (1931), *Abû - Hayyân. Kitâb al-İdrak li-lisân al- Etrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul. Yazar; eserin tamamını, gramer ve dizin olarak 1931 yılında yayımlamıştır.¹⁸

¹⁴ MUHAMMED, a.g.e., s. 25.

¹⁵ MUHAMMED, a.g.e., s. 22; Akar, a.g.e., s.230.

¹⁶ MUHAMMED, a.g.e., s.23.

¹⁷ a.g.e., s.23.

¹⁸ a.g.e., s.23.

- Ermers, Robert (1999), *Arabic grammars of Turkic: The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of ‘Abū Ḥayyan Al- ‘Andalusî’s Kitāb Al- ‘idrāk Li-lisān Al- ‘Atrāk*, Brill, Leiden-Boston-Koln. Çalışma 1991’de doktora tezi olarak hazırlanılmış; eserinde Arapça yazılmış gramer yönteminin Türk diline uygulanmasını çalışılmıştır.¹⁹
- Özyetgin, Melek (2001), *Ebū Ḥayyān Kitābu’l-İdrāk li Lisāni’l- Etrāk Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Köksav Yayınları, Ankara. Bu çalışmada; eserdeki fiillerin imla, ses, şekil bilgisi ve söz varlığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.²⁰
- Özyetgin, Melek (2003), “14. Yüzyılda Ünlü Arap Filolog Ebû Hayyân’ın Bilgisi Dâhilindeki Türk Dünyası”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Kutlama Etkinlikleri Çerçevesinde Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 35-51. Bu çalışmada, eserde geçen Türk boy adları üzerinde durulmuştur.²¹
- Salan, Musa (2012), “Kitabü’l-İdrak Li-Lisāni’l-Etrāk’ta Alıntı Kelimeler”, *Gazi Türkiyat / Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S11, s. 53-66. Çalışmada, eserin Türkçe bölümünde yer alan alıntı kelimeler gösterilmiştir.²²
- Kaymaz, Zeki (2015), “Kitabu’l-İdrak Li-Lisan’l-Etrak’e Eklemeler”, *X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 28 Eylül-1Ekim 2015, Saraybosna, s. 241-246, Ankara. Bu çalışmada, Caferoğlu tarafından yapılan çalışmada gözden kaçan kelimeler tespit edilmiştir.²³
- Kaymaz, Zeki (2015), “Ebu Hayyân ve Etimolojileri”, Kemal Eraslan Armağanı, Alkış Bitiği, (Ed.: Bülent Gül), s. 115-124, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü,

¹⁹ MUHAMMED,a.g.e., s.23.

²⁰ a.g.e., s.23.

²¹ a.g.e., s.23.

²² a.g.e., s.23.

²³ a.g.e., s.24.

Ankara. Bu çalışmada, Ebû Hayyân tarafından yapılan etimolojileri üzerinde durulmuştur.²⁴

- Kaymaz Zeki (2016), “Kitâbu’l İdrak li-lisâni’l-Etrâk Hakkında Bazı Notlar”, *Türklük Biliminde Bir Ömür Prof. Dr. Tofiq Hacıyev*, (Ed.: Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, Yrd. Doç. Dr. Nazım Muradov), s. 323-328, Akçağ Yay., Ankara. Caferoğlu tarafından yapılan çalışmada gözden kaçan maddeler ve soru işaretiyle bırakılan yerler üzerinde durulmuştur.²⁵
- Doğan, Yusuf (2016), “Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin Kitâbu’l-İdrak li-lisâni’l-Etrâk Adlı Eserinin Dilbilim Açısından İncelenmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 20 (2), s. 329-348. Bu çalışmada, önce eseri içerik açısından tanıtmaya ve daha sonra dil bilim açısından incelemeye çalışılmıştır.²⁶
- Kaymaz, Zeki (2017), “Китаб Әл-Идрак Ли-Лисан Әл-Атрак кітабының Каир нұсқасы туралы Ескертпелер”, *Türki-Slavyan Filologiyasının Kazirgi Zamangı Maseleleri Attı Gıımı Praktikalık Simpozium*, 12-15 Mamır 2017, Astana/Kazakhstan, Kazguu Universiteti, Xabarşı, 2 (34), s. 21-25, Astana. “Kitab al-Idrak li-Lisan al-Atrak” adlı eserin Kahire nüshasıyla ilgili notlar” adlı çalışmada, *Kitabu’l-idrak li-Lisâni’l-Etrâk* Kahire nüshası hakkında bilgi verilmiştir.²⁷

Et-Tuhefetü’z-Zekiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye:

Eser, Memluk Türkçesinin önemli eserlerinden biridir. Eserin yazarı belli olmayıp, 892/1425 tarihinden önce yazıldığını tahmin edilmektedir. Yazıldığı yer hakkında farklı görüşler vardır; bazıları eserin Mısır’da diğerleri ise Suriye’de yazılmış olabileceğini belirtmiştir. Eser, sözlük ve gramer kitabı olup iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım

²⁴ MUHAMMED, a.g.e., s.24.

²⁵ a.g.e., s.24.

²⁶ a.g.e., s.24.

²⁷ a.g.e., s.24.

sözlüktür, ikinci kısımda ise gramer kuralları anlatılmaktadır. Eserin bazı yerlerinde Kıpçak ve Türkmen Türkçeleri yanında Tatar Türkçesine de yer verilmiştir. Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁸

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Tibor Halasi-Kun, *La langue des Kiptchaks d'apres un manuscrit arabe d'istanbul*, Parite II, Peproduction phototypique, Budapeşte 1942. Çalışmanın başlığının Türkçe çevirisi “İstanbul’daki bir Arapça el yazmasına dayanarak Kıpçakların dili”dir.²⁹
- Atalay, Besim (1945), *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lügat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul. Çalışmada, ön söz, çeviri ve dizinden oluşmaktadır. Ayrıca, son bölümünde eserin tıpkıbasımına yer verilmiştir.³⁰
- Tibor, Halasi-Kun, (1947), *Philologica* 1, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Dergisi, C 5, S 1, s. 1-37. Bu makalede, *Atalay’ın Ettuhfet-üz-Zekiyye fi’l-Luğat-it-Türkiyye* adlı çalışmasını eleştirmiştir.³¹
- Atalay, Besim (1948), “Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, *AÜ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C VI, S 1-2, s. 87-126. Atalay bu makalede, Halasi-Kun'un yazısına cevap vermektedir.³²
- Tibor, Halasi-Kun, (1949), *Philologica II*, Ankara Üniversitesi, *D.T.C.F. Dergisi*, C VII, S 2, s. 415-465. Halasi-Kun bu yazıda, Atalay’ın yazısına cevap vermektedir.³³
- E. I. Fazılov - İ. M. Ziyayev (1978), *İzıskannıy dar Tyurkskomy Yazıku* (*Grammatıçeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke*), İzdatel'stvo "Fan", Taşkent.

²⁸ MUHAMMED, a.g.e., s.25-26; Akar, a.g.e., s.232

²⁹ MUHAMMED, a.g.e., s.26.

³⁰ a.g.e., s.26.

³¹ a.g.e., s.26.

³² a.g.e., s.26.

³³ a.g.e., s.26.

Türk Dilinin İncelemesi (14. yüzyıla ait Arapça bir gramer risalesi) Bu çalışma, giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, bir gramer çalışmasıdır; ikinci bölümde, sözlük ve gramer kısmının çevirisi bulunmaktadır. üçüncü bölümde ise eserde geçen kelimelerin Rusça ve Kıpçak Türkçesindeki karşılıkları incelenmiştir.³⁴

- Al-Türk, Gülhan (2006), “Et- Tuhfetü’z- Zekiyye fi’l- Lugati’t- Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Metin yeniden Türkçeye çevirilmiş ve eser üzerine bir inceleme yapılmıştır.
- Salan, Musa (2010), “Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye'de Fiil”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Bu çalışmada, ilgi eserde yer alan fiiller ile modern Kıpçak lehçelerinden (Kazan) Tatar Türkçesi söz varlığı (fiil) açısından karşılaştırılmıştır.³⁵
- Kazymaz, Zeki - Mohammad, Raghd (2016), Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye Hakkında Bazı Açıklamalar", *Türkbilig Dergisi*, S 32, s. 1-20. Bu çalışmada, ilgi eserdeki çözülme ve yanlış yorumlanan kelimeler üzerine durulmuştur.³⁶

Ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-lugati’t-Türkiyye:

14. ya da 15. yüzyılda yazılan eser, Arapça-Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzudur. Eserin yazıldığı yer ve tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu eser, 24 fasıldan oluşmaktadır. İlk 23 fasılda farklı başlıklar altında kelime listeleri, 24. fasılda ise konuşma cümleleri yer almaktadır. Bu bölüm “Terkibü’l-Kelâm ev Kelâmu Mürekkeb³⁷” olarak adlandırılmıştır.

³⁴ MUHAMMED,a.g.e., s.26.

³⁵ a.g.e., s.27.

³⁶ a.g.e., s.27.

³⁷ Sözlerin Terkibi veya Mürekkep Sözler demektir.

Eserin iki nüshası vardır. Birincisi İtalya'nın Floransa şehrindeki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da, ikincisi ise Türk Dili Kurumu Kitaplığında bulunmaktadır.³⁸

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Ananiasz Zajaczkowski, Ananiasz (1965), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya³⁹", *Rocznik Orientalistyczny*, S 29 (1), s. 39-98.⁴⁰
- Zajaczkowski, Ananiasz (1965), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya-II", *Rocznik Orientalistyczny*, S 29 (2), s. 67-116.⁴¹
- Zajaczkowski, Ananiasz (1969), "Chapitres choisis du vocabulaire arabekiptchak 'ad-Durrat al-mudi'a fil'l-lugat at-turkiya -III", *Rocznik Orientalistyczny*, S 32 (2), s. 19-62.⁴²
- Torpalı, Recep (2003), *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Çalışmada, eserin söz varlığı ortaya konmuş, gramer kuralları verilmiş, dizin ve eserin tıkipasımı kitabın sonuna eklenmiştir.⁴³
- Yılmaz, Recep (2013), "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Bu çalışmada, eserin Kıpçakça ve Oğuzca nüshalarının karşılaştırılması yapılmıştır.⁴⁴

³⁸ MUHAMMED, a.g.e., s.29; Akar, a.g.e., s.232.

³⁹ Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye'de Arap-kıpçak kelime dağarcığından seçilmiş bölümler demektir.

⁴⁰ MUHAMMED, a.g.e., s.29.

⁴¹ a.g.e., s.29.

⁴² a.g.e., s.29.

⁴³ a.g.e., s.29.

⁴⁴ a.g.e., s.30.

Kitābu Bulġatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak

Arapça-Türkçe bir sözlüktür. 853/1451'de Kıpçak ve Oğuz lehçelerini açıklamak amacıyla Cemalü'd-din Muhammed Abdullah et-Türki tarafından yazılmıştır. Eserin yazıldığı yer konusunda Mısır veya Suriye olabileceği yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Eser, söz varlığı bakımından hem Türkmence hem de Kıpçak lehçesinin özelliklerini taşımaktadır. Eserin tek nüshası, Paris'te Bibliotheque Nationale'de yer almaktadır.⁴⁵

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Zajackowski, Ananiasz (1938), *Manule Arabe de la langue des Turcus et des Kiptchaks (Époque de l'État mamelouk)*, Warszawa. Ön sözü Fransızca olarak yazılmıştır ve çalışmada, orijinal eserin birkaç sayfasının fotoğrafı bulunmaktadır.⁴⁶
- Zajackowski, Ananiasz (1954), *Slownik Arabsko-Kipczacki z okresu Panstwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi Lugat at-Turk wa'l-Kifçaq*, Czesc 1. Nomina, Varşova. Çalışmada, kitabın fiil kısmı işlenmiştir. Ayrıca tıpkıbasımı da verilmiştir.⁴⁷
- Zajackowski, Ananiasz (1958), *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulgat al-Muştaq fi luġat at-Turk wa'l Qifçaq, I Le nom*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşova. Eserin tıpkıbasımı ile birlikte adlar kısmı tekrar yayımlanmıştır.⁴⁸
- Al-Türk, Gülhan (2012), "Kitābu Bulġatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak Üzerine Dil İncelemesi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Tezde dil bakımından karşılaştırmalı inceleme yapılmıştır.⁴⁹

⁴⁵ MUHAMMED, a.g.e., s.27; Akar, a.g.e., s.230.

⁴⁶ a.g.e., s.27.

⁴⁷ a.g.e., s.27.

⁴⁸ a.g.e., s.28.

⁴⁹ MUHAMMED, a.g.e., s.28.

El-Kavāninü'l-Küllîye li Żabti'l-luġati't-Türkiyye

Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış olan eser, 15. yüzyılında Kahire'de kaleme alınmıştır. Yazarın kim olduğu bilinmemekle birlikte, eserin üçüncü varlığında Türk olmadığı ve Türkçeyi çevresindekilerden duyup işittiği kadarıyla yazdığı belirlenmiştir. Bu eser sadece gramer kısmını içermekte olup, Memlûk dönemine ait diğer sözlük ve gramer kitaplarından bu özelliğiyle ayrılmaktadır. 85 yapraktan oluşan eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵⁰

Eserin üzerine yapılan çalışmalar:

- Fuad Köprülü, *El-Kavāninü'l-Küllîye li Żabti'l-luġati't-Türkiyye*, İstanbul 1928. Eserin ilk neşri, 1928 yılında Fuad Köprülü'nün ön sözü ile Kilisli Rıfat Bilge tarafından Türkiyat Enstitüsü Yayınları arasında eski yazıyla yapılmıştır.⁵¹
- S. Telegdi, *Ein Türkische Grammatik in arabischen Sprache aus dem XV Jhdt., Körösi Csoma-Archivum*, C 1/3, 1937, s. 282-329. "15. yüzyıldan kalma Arapçada yazılan bir Türkçe gramer kitabı" anlamına gelen çalışma, Kilisli Rıfat Bilge'nin yayınına esas alarak eserin bazı gramer özelliklerinin ve dizininin Almancasını yayımlamıştır.⁵²
- Recep Toparlı, "El-Kavāninü'l-Küllîye li Żabti'l-luġati't-Türkiyye (Şekil Bilgisi Özellikleri-İndeksi)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1988, s. 143-196.⁵³
- Toparlı, Recep vd. (1999), *El-kavānînü'l-küllîyye li-zabti'l-luġati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. Çalışmada; eserin çevirisi, dizin ve tıpkıbasımı yapılmıştır.⁵⁴

⁵⁰ a.g.e., s28.

⁵¹ a.g.e., s28.

⁵² a.g.e., s28.

⁵³ a.g.e., s28.

⁵⁴ MUHAMMED, a.g.e., s29.

- Onur Er, “El-Kavaninü’l-Küllîyye li-Zabtî’l-Lügati’t-Türkiyye’de Yer Alan Kültürel Ögelerin Değerlendirilmesi”, TEKE, 4 (1), 2015, s. 294-304. Çalışma, eserde günlük hayatta kullanılan araçlar, yemekler, sayılar, doğa unsurları, kalıp sözler, meslekler, devletle ilgili kavramlar, ölüm, dinî inançlar, akrabalık gibi kültürel ögeleri incelemiştir⁵⁵.

Memlûk sahasında Türkçenin öneminin artmasının nedeni, Suriye ve Mısır’daki Türk egemenliğidir. Hazırlanan bu sözlükler, iki millet arasında dil öğrenimini kolaylaştırmış ve ticarî ile siyasî ilişkilerde etkili bir köprü olmuştur.⁵⁶

Arapça sözlükler, Memlûk sahası dışında Osmanlı döneminde Anadolu sahasında da yazılmıştır. *Ferişteoğlu Lügati* en eski Arapça-Türkçe sözlük olup 14. yüzyılda Ferište ibni Melike tarafından yazılmıştır. Kuran’daki kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek amacıyla oluşturulan bu eser, aynı zamanda Arapça-Türkçe sözlüklerin ilk örneğidir.⁵⁷ Muslihuddin Mustafa tarafından kaleme alınan *Ahterî-i Kebir*, Arapça-Türkçe sözlükler arasında oldukça önemli bir yere sahiptir.⁵⁸

5. TERCÜMAN-Î TÜRKÎ VE ARABÎ:

Memlûk sahasında 13.-14. yüzyıllarda yazılan sözlük ve gramer eserlerinden sonra 15. yüzyıldan itibaren bölgede Oğuz Türkçesi yaygınlaşmıştır. Bölgede Türkçe öğreten kitapların daha sonraki yüzyıllarda da yazıldığını gösteren bazı eserler ortaya çıkarılmıştır. 19. yüzyıldan Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan sözlük ve gramer kitapları tespit edilmiş, bunlarla ilgili tanıtım yazıları hazırlanmıştır.⁵⁹

⁵⁵ a.g.e., s29.

⁵⁶ Üstüner, a.g.e., s. 152.

⁵⁷ Paşa Yavuzarslan, “Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapçatürkçe Sözlük Üzerine Notlar”, *Türkoloji Dergisi*, 14 (1), (2001) s.72.

⁵⁸ Hulusi Kılıç, "AHTERÎ" *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahteri> (28.05.2024).

⁵⁹ Nuran Öztürk, Ayşehan Deniz Abik, *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Farisî*. Tiran, Arnavutluk: VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 2013, s.382.

Tez çalışması için seçilen *Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî* adlı eserle ilgili çalışmada bu kitaba benzeyen, aynı mahiyette iki kitap daha fark edilmiştir. Bu eserler: *Tercüman-ı Türkî ve Arabî ve Farisî* ve *Eş-şüzuru'z-Zehebiyye ve'-l-Kıṭ'ai'l-Ahmediyye fil-Lugati't-Türkiyye'*dir.⁶⁰

Bu döneme ait ve Araplara Türkçe öğretmek için yazılan ve tez konusu olarak seçilen *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* isimli eserin yazarı Ulu Ârif Efendi El-Mısrî'dir. Yapılan tüm araştırmalara rağmen yazar hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak adından Mısırlı olduğu tahmin edilmektedir. Defnedildiği yerin Mısır olduğu, eserin varak 2a'sında eser hakkında bilgi veren bölümde belirtilmiştir.

Eserin kim tarafından, ne için yazıldığı varak 2a'da ve şu şekilde verilmiştir: “*Bu risale-i şerife ki mü'ellif-i tarîk-ı Mevleviyyeden meşhur âfâk bir zât-ı şeriftir ki Kutbu'l-ârifin Hazret-i Şeyh Ulu-Ârif Efendi El-Mısrî kaddasallah sırrahü'l-‘aziz hazretleridir ki diyâr-ı Mısrda medfundur. Rahmatullah ‘aleyh rahmeten vasi‘aten hazretleri bu risâle-i şerife te'liflerine sebebin hem zâhiri hem de bâtını vardır. Zâhir sebebi budur ki, maḥdum mükarramlarının lisân-ı şeriflerini temyiz etmek için te'lif buyurmuşlardır, ve daḥi bâtın sebebi budur ki cemi' ümmet-i Muhammede tercümân ve evladlarının dahi lisanları temyiz olub hazret-i ‘ilm-i şerife muhabbetleri ḥaşıl olup ve ‘ilm-i şerifi âsân ele götürmelerine bir âlet olup cehl-i murdârlığından ḥalâs olup ve kendileri daḥi ümmet-i Muḥammed'in mehme emken ‘alem olmalarına sebep olmaları için rahmet ve luṭf-i ilahiye mazharlarına işaretir ‘azizim’*”.⁶¹

Ele alınan eser, bugüne kadar elde edilen en eski nüsha olup Hicrî 12. (1701-1800) yy'a aittir. 14x20 cm ölçülerinde, ta'lik hattıyla yazılmıştır. Bu nüsha, King Suud Üniversitesinin online kütüphanesinden tarafımızca temin edilen 81 varaklık eserin içinde

⁶⁰ Öztürk, Abik, a.g.e., s.383.

⁶¹ *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* s.2a.

yer almaktadır. Tez için ele alınan eserin asıl hacmi 4 rükün ve hatime bölümünü kapsayan 18 varaktır.

Eserin mukaddimesinde besmeleden sonra Arapçada kullanılmayıp Türkçede kullanılan harflerden bahsedilmiştir. Bu harflerin Sururî Çelebi'nin *Gülistan Şerhi*'ne dayanarak Farsça harfler olduğu gösterilmiştir. Bundan sonra Lâmi'nin Dibacesi zikredilmiş ve ince – kalın lam harfi örneklerle birlikte açıklanmıştır.

Mukaddimenin sonunda yazar, birinci rükünün içeriğinin, 8 baptan oluştuğunu belirtmiştir.

Eserin 2b varağında fihrist başlığı altında bir tablo bulunmaktadır. Eserde bulunan şiirlerin ilk mısraları verilmiş ve hangi makama ait oldukları gösterilmiştir. Ayrıca, birinci rükündeki bulunan babların adları, gramer bilgileri, dini bilgiler ve geçmişte yaşamış Arap dilbilimcilerin adlarına yer verilmiştir. Eserin 3a varağında bazı Arapça kelimeler ya da ifadeler tablo şeklinde Türkçe karşılıklarıyla verilmiştir.

Eser, dört rükünden oluşmaktadır:

Birinci rükünde 8 bab bulunmaktadır. Birinci bab Mastar, ikinci bab Emir Kipi, üçüncü bab Emir Kipinin Olumsuzluğu, dördüncü bab Görülen Geçmiş Zaman, beşinci bab Geniş Zaman, altıncı bab Sıfat-Fiil, yedinci bab Mutlak Olumsuz ve son olarak sekizinci bab Çokluk Kuralları şeklinde sıralanmıştır.

İkinci rükünde isimlerle ilgili şezreler ve şezrelerden kıtalar şeklinde isimler verilmiştir. Örneğin: İnsanların organları ve vücut ile ilgili bir şezre; ona dayanarak insanın giydiği kıyafet ve insanların arasındaki ilişkileri kıtalar olarak verilmiştir.

Üçüncü rükün, zamirler, edatlar, iyelik öbekleri ve sayıları bulunmaktadır.

Dördüncü rükünde ise, Arapça ve Türkçe ortak kelimeler ilk harfine göre sıralanmıştır. Sonrasında ortak gezegenlerin ve ayların adları verilmiştir.

Dördüncü rükün bittikten sonra hatime kısmı bulunmaktadır. Hatimede Arapça konuşma cümleleri verilip altlarına Türkçe çevirileri eklenmiştir.

Çalışılan nüsha dışında bulunan nüshalar:

- 1- *Tercüman-î Türkî ve Arabî*, Mısır (Kahire’de) Matbaa-i Amire Bulak’da 1253/1837 Rebiü’l-evvel ayında basılmıştır. Nüshanın yazarı bilinmemektedir. Eser, 72 sayfadır ancak 56-65 arasında bulunan sayfaları eksiktir. Kitap (PL193A7126, University of Toronto Library)de bulunmaktadır.
- 2- *Tercüman-î Türkî ve Arabî* 1279/1863 tarihinde istinsah edilmiştir, nesih hattıyla yazılmıştır. 185*110–125*65. Eser, 48 varaklık, 15 satır. Millî Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 3- Başka bir nüshas ise, *Tercüman-î Türkî ve Arabî* yazarı kaydı yoktur, Kahire’de yazılmıştır. 71 sayfadan ulaşır 1283/1866 Şevval ayı başlarında yazılmıştır.⁶²
- 4- *Tercüman-ı Türki ve Arabi*, Bulak : Dârü’t-tıbâati’l-âmire, 1253/1837. 71 sayfa; 21 cm. İsam Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 5- *Kitab-ı Tercüman-ı Türki ve Arabi*, Kahire: Dârü’t-tıbâati’l-âmire, 1265/1844. 71 sayfa; 20 cm. İsam kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şimdiye kadar eserin tamamı üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Sadece bu tez çalışmasında sıklıkla başvurduğumuz bir bildiri bulunmaktadır. Bu bildiride, Tercümân- ı Türkî ve Arabî hakkında bilgi verilmektedir.

- ÖZTÜRK Nuran, ABİK Ayşehan Deniz, (2013) *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân- ı Türkî ve Arabî ve Farisî*. VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı ,Tiran, Arnavutluk. Bu çalışmada, *Kitâb-ı Tercümân- ı Türkî ve Arabî ve*

⁶² Öztürk, Abik, a.g.e., s.385.

Farisî eseri üzerine çalışma yaparken *Tercüman-î Türkî ve Arabî* eseri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu tez, *Tercüman-ı Türkî ve Arabî* adlı sözlük üzerine yapılan bir incelemeyi kapsamaktadır. Çalışmada, giriş bölümünün haricinde eserin dört rükün ve hatime bölümünün transkripsiyonu, Arapça bölümlerin çevirisi, sözlük bölümüyle birlikte Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimeler bölümü, inceleme bölümü ve sonuç bölümü yer almaktadır.

Giriş kısmında, sözlüklerin tanıtımı ve türleri ile Arapça-Türkçe/ Türkçe-Arapça önemli sözlüklerden bahsedilmiştir. Memlûk döneminde Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan sözlüklerin ve yazılma sebepleri özellikle vurgulanmıştır. Aynı zamanda, elimizdeki eserin mukaddimesi ve nüshaları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde, 1b-18b varaklar arasında bulunan metnin çeviri yazılı şekli verilmiştir. Metni aktarırken bunlara dikkat edilmiştir:

1. Metnin imlasına sadık kalınmıştır. Ancak Arapça kelimelerde tespit edilen bazı imla hataları düzeltilip dipnotta gösterilmiştir. (ص) ve (ض) ya da (ع) ve (غ) harfleri arasında karışıklık vardır.
2. Eserdeki Arapça bölümler, müstensihin uyguladığı yöntemi gösterecek şekilde yapılmış ve fark edilebilmesi amacıyla 11 puntuyla yazılmıştır. Arapça orijinal metinler dipnotta verilmiştir.
3. Eserdeki sayfalar ve satırlar beşer beşer numaralandırılmıştır. (1-b1), (1-b5) ve (1-b10) gibidir.
4. Eserde bulunan derkenarlar ve şiirler köşeli parantez [] içinde yazılmıştır. Tam bir varakta bulunan şiirler sıralanıp verilmiştir. Aynı zamanda dipnotta şairler hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, eserin söz varlığı alfabetik olarak dizilerek eserde kullanılan kelimeler ortaya konulmuştur. Eserdeki gramer konuları içinde verilen fiiler, isimler ve Arapça-Türkçe arasındaki ortak kelimeler, geçtikleri varak numarası belirtilerek hazırlanmıştır.

Üçüncü bölümde eserde dağınık bulunan şiir parçaları üzerinde dil incelemesi yapılmıştır. İncelemede, şiirler “Yazım Özellikleri”, “Ses Bilgisi Özellikleri” ve “Şekil Bilgisi Özellikleri” açısından ele alınmıştır ve son olarak müstensih tarafından Arapça bölümlerde verilen dil kuralları belirlenmiştir.

Sonuç bölümünde de eser ile ilgili özellikler ve değerlendirmeler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN

(1b-1) Heza Kitābu Tercümān-ı Türkî ve Arabî⁶³

Türkçede kullanılan Arapçada kullanılmayan harf sayısı üçtür. Bunlar “pe”, “çim”, “gâf” harfleri olup “El-ḥurufül-‘cemiye” olarak adlandırılmıştır. Bazıları “El-ḥurufül-‘cemiye” diye adlandırılmasının sebebini harfin altına üç nokta koyarak ayırt edilmesine bağlamıştır. (1b-5) Yine Arapçada kullanılmadığı için bu adı almış olabilmektedir. Bu hususta Sururi Çelebi’nin Gülistan şerhinde, bu üç harfi şöyle Farisi “ba”, farisi “cim” olarak kullanmıştır. Bilinmesi gereken şu ki bu üç harfin söylenişi : “pe” harfi **padişah**, **paşa**, ve **koparmak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “ba” ve “fe” harfleri arasında olur ve altına üç nokta konur, “gaf” harfi **gök** ve **ağlamak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “ga” ve “kef” harfleri arasında olur ve üstüne üç nokta konur, “çim” harfi ise **çavuş** ve **açmak** gibi kelimelerin okunuşunda Arapçadaki “cim” ve “şin” harfleri arasında olur ve altına üç nokta konur. (1b-10) Buraya kadar Türkçede kullanılan, Arapçada kullanılmayan harflerin açıklaması bitmiştir. Burada bahsedilen, Lâmi Dibacesinden alınmıştır. Ben de sana “lam meselesi”nde gereken yerlerin açıklamasını yapacağım. “Lam” harfi hem ince hemde kalın oluyor, birini diğerinden ayırt etmek için ince ya da kalın olması gerekiyor bunu dili öğrenirken karışıklığı önlemek için şöyle açıklıyorum: Birinin üstünde Med (◌̣) var diğerinde yoktur. Mesela ل ve ل kalın olan **Al** anlamına gelir ince olan ise **El** anlamına gelir, bu şekilde yapılmasaydı fiil yazılışı ismin yazılışına benzediği için karıştırılacaktır. Buraya kadar açıklama bitmiştir. Mukkadimenin beyanı devam etmelidir. Bir mukkadimenin okunması bile (1b-15) sizin en yüksek makamlara ulaşmanızı sağlayan ve bu tür konulardaki sorularınızın cevabını veren bir girişimdir. Şimdi ondan başka tapılacak Tanrı olmayan yalnızca ona istekte bulunduğumuz Allah’ın lütfuyla istenileni dile getirmek bize düşer. İlk türetme beyanında, bilmemiz gereken her şey sekiz bab üzerine durulmuştur. Bilinmesi gereken, bu bablar cennet kapılarının sayısına denk gelmiştir. Allah’a hamd ve minnet olsun. **Birinci bab** mastar beyanında, **ikinci bab** emir beyanında, **üçüncü bab** emrin olumsuz

⁶³ هذا كتاب ترجمان تركي وعربي

beyanında, **dördüncü bab** görülen geçmiş zaman beyanında, **beşinci bab** geniş zaman beyanında, **altıncı bab** sıfat-fiil beyanında, **yedinci bab** mutlak olumsuz beyanında, **sekizinci bab** çokluk kuralları beyanındadır. ⁶⁴

[Özne “kim” ile sorgulanır, nesne “kime” ile, zarf tümleçleri ise “ neden, niçün ve niye” ile sorgulanılmaktadır.

(2a-1) Ma‘lum ola ki Türkîde maştar **gel** dimektir ki **gel** kelimesiniñ ahirine -**mek** kelimesi yahtut -**mağ** kelimesi gelürse maştar olur ‘ arabîde mesela maştar نصرأ **naşran** gayir mimi müfred ma ‘ nası yardım itmek kelimesi ve kes ‘ ala zalıke (Diğerleriyle aynı şekilde) ve bu ka‘ide dahî sekiz aksamında bu minval uzundur, misal العلم El-ilim: **bil** dimektir, ‘ arabîde bunun ahirene -**mek** getirürsen Türkî olur ve cümlesine bir yere cem‘ edüp **bilmek** olur, **bil** gibi El-fehm ‘ arabî ma‘ nası (2a-5) **añla** dimektir, bunun ahirene -**mağ** getirürsen Türkî olur, cümlesine bir yere cem‘ edüp **añlamağ** olur. Dahî maştar da bu kitapta olan şigalar cümlesi bu minval uzundur ve sâ’ir yedi babı de bu üslup ka‘ide uzundur ma‘lum ola, müştakatiñ mizanıdır bu risale-i şerife ki mü’ellif tarih-i mevleviyeden meşhur âfağ bir zat-ı şeriftir ki Kutbu’l-‘arifin Hâzret Şeyh Ulu-‘Arif Efendi El-Mısrî kıddese Allah-ü şirrah El‘ aziz hâzretleridir diyâr-ı Mışır’da medfundur rahmatüallah ‘aleyhi rahmaten vasi‘aten Hâzretleri bu risale-i şerife te’liflerine sebebiñ hem zâhiri hem de batını vardır, (2a-10) zâhir sebebi budur ki mağzum mukarramlarının lisan-ı şerifleri temyiz etmek için te’lif

الحروف التي تستعمل في التركيب دون العربية ثلاثة حروف وهي الهاء، الجيم، والكاف وتسمى الحروف المعجمية وتتميز هذه الحروف بان 64 يوضع تحتها ثلاث نقط علامة لها، وهذا وجه تسميتها بالحروف المعجمية لكونها تعجم بالنقط هكذا، علله بعضهم ولا مانع ان يكون وجه تسميتها باختصاصها بغير العربية فتكون عجمية بهذا الاعتبار الأول تأمل لسروري جلبي في شرح الكلستان فإنه يذكر هذه الحروف الثلاثة بالفارسية بان يقول مثلاً بالباء الفارسي والجيم الفارسي واعلم ان مخارج هذه الحروف الثلاثة وهي الپاء مثل پاشا، فويرمق مخرجها بين الباء العربية والفاء، ويوضع تحتها ثلاثة نقط. علامة الكاف مثل كوك، اكلمك مخرجها بين القاف والكاف العربية ويوضع فوقها ثلاث نقط علامة لها والجم مثل جأوش واجمك مخرجها بين الجيم العربية والشين، ويوضع تحتها ثلاث نقط علامة لها الى هنا انتهى بيان الحروف المستعملة في التركيب وبيان غير المستعملة في العربية مفهماً، جميع ما ذكر من كلام الاعمى في الديباجة والله اعلم، وانا ايضاً ابين لك شيئاً مما ينبغي بيانه، وذلك ان اللام تكون مفخمة ومرققة، فلا بُد من الحرفين المفخمة، والمرققة لتمييز كل منهما على الاخرى، وذلك لدفع الالتباس عنك عند تعلمك هذه اللغة ابينها لك بالمد فوقها والاخرى خالية عن المد، مثل ال وال فالمرققة بمعنى خذ والمرققة بمعنى اليد، فلو لا ذلك لالتبس الفعل بالاسم لشبهه له في الرسم الى هنا انتهى بيان المقدمة فينبغي ان تكتمل بآمد، مطاعتها فهي وان كانت مقدمة واحدة فهي تنتج لك الرقيا الى اعلا ذروة المراتب وتوصلك الى سئوالك في هذه المناقب والان حق لنا ان نشرع في المقصود بعناية الملك المعبود، ولارب غيره ولا يرجي الا خيره. الاول في بيان المشتقات بقدر الامكان مما ينبغي معرفته وهو على ثمانية ابواب جاء موافقاً لعدد ابواب الجنة لله الحمد والمنة. الباب الاول في بيان المصدر الباب الثاني في بيان الامر، الباب الثالث في بيان النهي، الباب الرابع في بيان الماضي، الباب الخامس في بيان المضارع، الباب السادس في بيان اسم الفاعل، الباب السابع في بيان علامة النفي الباب الثامن في بيان علامة الجمع تمت التمام.

buyurmuşlardır, ve daği bāṭın sebebi budur ki cemi‘ ümmet-i Muhammede teraḥḥumen ve evladlarının daği lisanları temyiz olup ḥazret ‘ ilm-i şerife maḥabbetleri ḥaşıl olup ve ‘ ilm-i şerifi āsān ele getürmelerine bir ālet olup cehil murdārılığından ḥalaş olup ve kendilerini daği ümmet-i Muhammediñ ne mümkünse ‘ alem olmalarını sebep olmaları için raḥmet ve luṭf-ı ilahiye maẓharlarına işarettir ‘ azizim.

1. RÜKÜN

1.1. FİİLLER

1.1.1. Masterlar

Birinci bab masterları göstermektedir. Türkîde master, gel kelimenin sonuna –mak ya da -mek getirerek olur ve bu şekilde türetme mizanı olmuştur.⁶⁵

(2a-15) العلم El-‘ ilim: bilmek	الفهم El-fehm: aṇlamak	التعليم Et-te‘ lim: öğretmek
القراءة El-ḳira ‘a: okumak	الكتابة El-kitabe: yazmak	الامر El-emr: buyurmak
المجيء El-meci‘ : gelmek	الذهاب Ez-zehab: gitmek	العود El-ku‘ ud: oturmak
القيام El-ḳyam: kalkmak	الوقوف El-vuḳuf: durmak	الاكل El-ekl: yemek
الشرب Eş-şurb: içmek	السّماع Es-sema‘ : işitmek	النّظر En-nezar: bakmak
الرؤية Er-rü ‘ya: görmek	الاراءة El- ‘ira ‘a : göstermek	الكلام El-kelam: söylemek
القول El-ḳavul: demek	التّربية Et-terbiye: beslemek	العمل El-‘ amel: yapmak
الخوف El-ḥavf: korkmak	الوقوع El-vuḳu‘ : düşmek	الرّمي Er-remy: atmak
الستر و الغطاء Es-sitr ve el-giṭa ‘: örtmek	النّوم El-nevm: uyumak	الاضطجاع El-ıdṭıca‘ : yatmak
الحرق El-herḳ: yakmak	الدّخول Ed-düḥul: girmek	الخروج El-ḥuruc: çıkmak
الرّبط Er-rabt: bağlamak	الحل El-ḥall: çözmek	الحلب El-ḥalb: sāğmak
الكنس El-kens: süpürmek	القطع El-ḳaṭ‘ : kesmek	الضّرب Ed-ḍarb: urmak
الهروب El-hürub: kaçmak	الوصول El-vüṣul: ermek	الاعطاء El-i‘ ṭa ‘: vermek
الاحذ El-eḥz: almak	البيع El-bey‘ : satmak	الشّراء Eş-şira: şātun almak
الشفاعة Eş-şefa‘ a: dilek eylemek	العجن El-‘ acn: yoğurmak	الطّبْخُ El-ṭabḥ: peşirmek
القلق El-falḳ: yarmak	القلع El-ḳale‘ : koparmak	العدد El-‘ edd: saymak
الولادة El-vilāda: doğramak	النّسيان En-nisyān: unutmak	الحياة El-ḥaya ‘: uṭanmak

الباب الاول في بيان المصدر في التركي كل كلمة آخرها مك او مق فحينئذ يكون ميزاً انا للمشتقات معلوم اوله عزيزم⁶⁵

السؤال Es-sü'âl: şormak	البذار El-bîzar ⁶⁶ : şaçmak	الطلب Eṭ-ṭaleb: istemek
الركوب Er-rukub: binmek	النزول (2a-20) En-nüzul: inmek	المضغ El-maḍğ: çiynek
البلع El-bel': yutmak	التبول Et-tebevül: işmek	التغوط Et-teğavvut: şıçmak
الزيادة Ez-ziyade: artmak	النقصان En-nuḡṣan: eksik	الابتداء El-'ibtida': başlamak
التخليص Et-tahliş: bitirmek	الخرق El-ḥarq: delmek	الغلي El-ğaly: kaynamak
السرقَة Es-seriḡa: uğurlamak	الطيران Eṭ-ṭayarān: uçmak	الخيطة El-ḥıyaṭa: dikmek
الخنق El-ḥanq: boğmak	السعال Es-sü'âl: öksürmek	العطاس El-ʿuṭas: ağsırmak
الضحك eḍ-ḍaḥek: gülmek	البكاء El-büka: ağlamak	العض El-ʿaḍḍ: ısırmak

[Toprağın hayatı insanla, insanın hayatı ruhla, ruhun hayatı akılla, aklın hayatı bilgiyle, bilginin hayatı eylemle ve eylemin hayatı samimiyetle olur Resullu'llah ve Allahın sevgilisi doğru dedi.] ⁶⁷

⁶⁶ Metinde “البدار” biçiminde yazılmıştır.

⁶⁷ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حيات الارض بالناس وحيات الناس بالروح وحيات الروح بالعقل وحيات العقل بالعلم والعمل وحيات العمل بالاخلاص صدق رسول الله وصدق حبيب الله

Luğat

Hazâ fihrist-i tercüman Arabî

(2b-1) Faşıl rast	Âlemler nura garç oldı	Âfitâb-ı şubh-i Mâ evhâ Habib	Aşkınla cihân beste	Vuşlat gibi ni' met mi olur	Ezelden aşk oduna yâna geldim	Estağfirul'lah el' âzîm mürainiñ işlerine (2b-1)
Ey şehid-i Kerbela'ya ağlayan	Aksâm-ı şemaniye budur Mâzi şıygaları Türkî Arabî beyan olunur	1. 2. 3. 4. 5. Bâb evvel maştar şıygalarının Türkî Arabî ma' nası	6. 7. Bâb şani emr-i hâzır şıygalarının Türkî Arabî ma'naları beyanında	7. Bab şaliş nehy şıygalarını Türkî ve Arabî ma'nalar-ı beyanında	8. Bâb rabi' fi beyan el mazi şıygalarının Türkî ve Arabî ma'naları	9. Hâmis bâb fi beyan el muzari' şıygalarının Türkî ve Arabî ma'naları
Faşıl hüzzam 4	Bağrımdaki biteñ başlar Muhammed'in aşkıındandır	Ey cihan ârı 'alem nicü oldı	Tennuri dile? ot yakub	Ayetiniñ şafhasende gör ne yazmış	9 Bâb sadis fi beyan ismi fa' ilin şıygalarının Türkî ve Arabî beyanında- dır	Bâbüs-sabi' fi beyan 'alamet'ün- nefy beyanında olur Türkî ve Arabî ma'naları beyan eder
Bab şamin fi beyan 'alametü'l - cem' beyanında olur Türkî ve Arabî ma'naları beyan olunur	لَوَمَال Lev mael: meyil ederdi	Mu' taraiza demek iki kişinin yahud iki şeyinin arasına oturan girene derler		'aid zamidler derler (ان زيدا لقائم) inne zeyden leka'im) meşela	El-faşıl anlamı: Bir konunun ya da metnin başlangıcı ve bitişi göstermektedir. ⁶⁸	
(2b-5) Faşl-ı hicaz 6	Göñül hayran ⁶⁹ oluptur 'aşk elinden	Ey garip bülbul diyarın kandadır	Yandım kül oldım 'aşk meydanında	'aşkın için kanadum gülüm o öngül noladur	عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ⁷⁰ sebebi nüzül şahâbeden bin Mektüm (R.A.) için	

تعرف الفصل: الفصل هو طائفة من الكلام يبين مبتدأها ومنتهاى وها ⁶⁸

⁶⁹ Metinde "خيران" biçiminde yazılmıştır.

⁷⁰ "Surat astı ve yüz çevirdi (1) Yanına görme engelli biri geldi diye (2). Abese suresi

El-eḥfeşin gelürdi mürad Evsaṭ Ebü'l Hasan daḥi dirler ki İmam Sibeveyhi'den eḥz etmiştir. ⁷¹			Ba' z maḥalde aşğar da gelür ismi Süleyman bin Fazldır ⁷² يَا بَهُؤْYe 'behü: iba eder.	Sünnet-i şerife iki kısımdır biri fi' li biri kavlidir كَلَّ الْأَفْرَاسُKel-afrasu: ât ma' nası	Zamirlerin cümlesi mebniyeten denir mu' rab olmaz. İ' rab iki kısımdır bir yer harfile ve bir yer harekeyledir.	
Faṣl-ı 'uṣṣaḳ 10	Göster cemaliñ şem' ini yansın	Ey ' acerbilsem nedür Ya rab	Durman yanalım âteş-i ? ' aşḳa	Tecelli şevḳ didarım beni mest	Şol cihânıñ fahriniñ sırrına	Tevḥid hoşça nesne olur
Ta' rifül-maṣadır El-maṣtar: fiile meydana gelen olayın adıdır ⁷³		Edât istikbalı ⁷⁴ yaḳıncıḳta ancak fi' il-i muzari' daḥil olur. Sin ile Sevfeye derler.		غُرْفَة gurfa: bir tug su yaḥud yüksek çardaḳ	Her ne ḳadar cem' ler ve âra' iye cema' a lek ta' viliyle olunur. قَاعْ idu: oturucu	
Faṣl-ı Şıba 15	İlham ile dün gice	Şuride ve şeydâ kılan yârın ya hu	Mefalihü'l-hüdâ oldı helaliñ ya Resülü' -llah	Ḥamid ḳalbi bi ḥubihi leylen	Vire mi dert şanmam virüci vermez	Ṭaşdı raḥmet deryası
(2b-10) N'ideyim şabr idebilsem	Ya ebahü's-sabıḳ v el'laḥıḳ muṣanif iba eder şâbıḳta ve aṣağıda gelici ki		Âyet-i kerime amenet bihi beni isra 'il Musa ve ' İsa ve Davut gibidir? جَاءُواCa' u: geldiler av يَجِيئُونَ yeci' un: gelirler.			
Faṣl-ı Hüseyin 20	' Aşḳınla ' aşıḳlar yansın	Yanmaḳtan uşanmazım Mevlâm	Çün toḡup tıttı cihan	Şafha-yı şadrında dâim ' aşıḳıñ eḳkârı hu	Meclisi ' irfane gel cy ' aşıḳ	Yandım kül oldum

[Sa' niñ şıḡası yoḳtur ne kötü oldı]

[Ḥarf Et-tenfis mühlet ma' nası te' ḥirli Harfi dimektir]

⁷¹ Orta Ehfeş: Gramer allamelerindendir. Adı Ebu Elhusyin Said bin Mesade el-Belhi, Sibave'nin öğrencisidir.

⁷² Küçük Ehfeş: Gramer allamelerindendir. Adı Ebu Elmahasin Ali Bin Süleyman Bin El-Fazıl, El-Mubarrad'in öğrencisidir.

⁷³ المصدر هو الاسم الحدث الجاري على الفعل

⁷⁴ İstikbal harfleri: Sin harfi (س) ve Sevfe (سوف) kelimesi, şimdiki zaman fiilleri girmektedir.

[وَمَنْ مَسَّحَهُ وَكَانَتْ كَمِ جِبْرَائِيلَ مَ نَهْ أَوَّلَهُ شَفِيعًا لَهُ ve men mesehehü ve kanet kum Cibrailim ne ola şefi‘en lehü?]

[Üstün (◌) mansub, ötre (◌) ref, esre(◌) ise kesralı ⁷⁵ derler]

[لَا تَشْتُمْنِي Lā teştümnî: sen beni şetmetme]

[Luğatta tertib-i ‘ala ile şılalanur? İştılaḥda sılanmaz?]

[Cehte cami‘ a dimek, münasebet dimektir]

[Cezm dimek sākin dimektir]

[‘arifi/ iştılaḥi ikisi bir ma‘nada]

[مَا نَطَقْتُ بِهِ الْمَقَالَةَ دَلَّتْ بِهِ Ma neṭeḫtu bihi el-maḫale .dellet bihi ma‘nasına ḫavul ma‘nasına]

[Ḥaddin āşdı iştıyākım]

[أَوْ جَاؤُنْ av ca‘un: gelicilerdir]

(3a-1) لَمُقَوِّدَةُ الرُّوحِ Limeḫkuddetü ezzevci ⁷⁶ : bitmiş gitmiş	جُبْنًا Cübnen: ḫorḫarak ⁷⁷	---luğatta kurutlama? ma‘nasına حَبِيبًا Ḥabiben meḫbub oldı	إِذَا قُلْنَا ḫulna ma‘nası: biz didigimiz vakit تُنَجِّجْ Tuneci: sen necati bul	مُسْتَقَرَّ Müstakır: ḫarār lışems فَلَا يَفْرَحُ felā yaḫraḫu: mani‘ olamaz	بِالْإِرْوَاءِ Bil ‘irva‘: ḫandur-maḫ لِلنُّدُورِ Linudureh: nadirdir	إِلَى الْمَكْنَى el-mükenna: Geleni gideni çoktur Cehenneme yakın komşu ma‘nasına
Men Ḥaşıyet Envarüt-tenziil ⁷⁸ ḫuranda o kelimesi teşḫik tefsir Beyḫavi Ḥaşıyesi içündedir yuḫşi şek dimektir			Tefekkür itmeleri umulur ⁷⁹	Bir mil dört bin adıma derler bir yed 12 mile derler ma‘lum ola		

⁷⁵ فتحیه منصوب ضمة یمه مرفوع کسره یمه مکسور درلر

⁷⁶ Eşini kayıp eden kadındır.

⁷⁷ Metinde “قورقرم” biçiminde yazılmıştır.

⁷⁸ *Envar Et-tenziil Ve Esrar Et-te’vil*, Kuran tefsiri kitabıdır ve El-İmam El-Bayḫavi tarafından yazılmıştır.

Muna Al-Shehadat, “İmam Beyḫavi’ye Giriş”

2023, https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%B6%D8%A7%D9%88%D9%8A 19.10.2023.

⁷⁹ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

وَمَثِيلٌ فِي عَدَمِ التَّعْرِيفِ يَعْنِي V misl fi 'edem et-te'rif ye'ni: ta'rif kabul itmediği gibi	وَأَجَابَ عَنْهُ Ve ecebe 'anhu dimek 'enhu er- redd dimek	Başlatıcı ya da bir şeyin başlaması inça eden demektir ⁸⁰	إِرْتِقَابٌ İrtikqab: muntazer ma'nası intizār	لَا وَتَوْقٌ Lā vuşuq: i'timād ⁸¹	تُلَاحَظُ Tulaz: mulaḥaẓ etmiyor ⁸²
فِي عَدَمِ الْإِتْرَانِ Fi 'adem el- ittizan: uc zamanın birine? فَتَنْجُوا Fetencu: Necet ma'nasına	وَلَمْ يَسْتَوْفِ ve lem yestvfi: vefā itmedi أَنْ أَكْتَفَى an ektefi: iktifa itdi.	نَاصِرٌ نَزَالَ Naşari nizāl: en- naşır ma'nası. سَارَتْ Sāret: yürürdi	لِيُتَوَسَّلَ Liytevessel: vuşlat olsun فَيَنْبَغِي feyenbeği: layık olan	وَاللَّاتِمَاسُ vel- iltimas: adına---- إِذَا نَا izānen: bildirimi içün	مَا يَلِيهَا ma yeliha: ---- يَنُورُ yenur حُبْلَى ḥubla: Gebe kararı وَأَنْسَبَ Ve enseb: münasib olur
أَوْاسِيَا (3a-5) ev istevü: iltimas ma'nası. المَوْقُوفُ el- mevkuḥuf : vakıf olunmuş	مُسْتَأْنَفٌ Müste'naf: yenilenmiş يَأْبَاهُ Ya' behu: iba ider	فِي التَّصَرُّفِ fi 'adem et- teşarüf: şıygasi olmaması	أَوْ سَائِرُهُ ev sa'ira: Yürüyicidir ذَهَبَتْ zehebet: gitdi	لِقَلَّةِ الْإِعْتِبَارِ el- likilat el- i'tibar: itibarının killeti vardır	حُبْلَى ḥubla: gebe kararı غُرَافَا Ğurafa: çardak
النَّحْلَةُ En-neḥle: dişi ḥuma ma'nasıdır	لِلْمُجَانِسَةِ Li'l- mücanise: yanıñ beñzeyen olsun içün?	لِلتَّعَادُلِ It- te'adül: adaletün içün	كَالتَّرْخِيمِ ket- terḥim: kelimenin ahirine ḥazıf dimektir	ذُهَابٌ zuhab: gidiciler ذَهَبْنِ zehebne	فِي لُبِّ الْأَلْبَابِ Fi lub el-elbab: beyḍavi demektir ⁸³
الْجَوَارِي El- cevari ya'n cariyeler dimek جَاءَتْ ca'et o cema'at geldi	جُذْتُ جُذْتُ Cuzzet cuzzet: Koparl- ıyordu görülür dimek	ذَهَبَتْ Zehebe: gitdi ذَهَبْنَ Zāhabn: gitdiler.	مَقْطُوعَاتٍ Maqtu'at: kesilmiştir. تَنْفِيرٍ Tenfir: nefret ma'nasına	إِنْقِاضُ السَّاعَةِ İnqaḍat es- sa'a: bu sa'at düşti	بِمَا قِيلَ Bima kil: dinen işiten de
					لَا يَفِي Lā yafi : vefā itmedi ⁸⁴

⁸⁰ مَبْتَدَأٌ أَوْ نَا شَيْئاً ابْتِدَاءً مَنَشَى

⁸¹ Metinde olumsuz çevirmesi gerekirken olumlu anlamı verilmiştir.

⁸² Metinde olumlu çevirmesi gerekirken olumsuz anlamı verilmiştir.

⁸³ *lub el-lebeb fi el-İrab*: Cümle bilgisi ile ilgili bir kitap (Nahv kitabı) ve El-İmam El-Bayḍavi tarafından yazılmıştır. Muna Al-Shehadat, “İmam Beyḍavi’ye Giriş” 2023,

https://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%B6%D8%A7%D9%88%D9%8A_19.10.2023.

⁸⁴ Metinde olumsuz çevirmesi gerekirken olumlu anlam verilmiştir.

سَعَلَانِي Şeğalani: bana şugul verdi	تَذَكَّرْ Tezekar: sen düşün	أَلْصِقْ Alşık: Mütaşıl ola	لَا يُضِيعُ La yuḍiye‘u: zayi‘ kıalmaz itmez	فِي عَرَاضِ الكواكب Fi‘ arazıl- kevakib: yıldız aşağında gezereñiz	مَا فَارَقْتُكُمْ تَالِيَا لَكُمْ Ma faraqtukum taliyen lekum ya‘ni size ben ğadba buğḍ ‘adavet itmedim
تَفِرُونَ Tefirun: sizler firar edersiniz	لِنَلَا يَنْتَقِصَ Li‘ela yentaqıḍ: tenkiz olmasın	لَمْ يُشْرِطْ Lem yüşarıṭ: şart katmadı	غَيْرُ مُتَمَشِي Gayır mütemeşi: yürürmez ma‘nası	مُتَمَشِي Mütemeşi: yürür	جُنُبًا cübben: kıorku ma‘nasına وَجَدْتُ Vecedtü: ben buldım
					فَلَا يَرِدُ Fele yeridu: sual vârid olmasın. فَيَنْوِبُ feyenub: nâ‘ib olur

[Ef‘alü’l-kulub derler ki ya‘ni kıalp fiilleridür ki ef‘alu kıulub derler هَبْ Heb kelimesi emr-i hazırıdır. Ef‘alu kıulubiden bu هَبْ Heb’nın mażisi mużârisi yoķtır. (يَذُرْ) ve (يَدْعُ) da bunuñ gibidür dađi ħadeşin teşñiyesi ve cem‘i olmaz يُحَسِّنُ teħsabenne okırsan, mef‘ül olur. يُحَسِّنُ yeħsebenne okırsan mef‘ül evvel maħzuftur يَحْسِنُ elbette zann eder. ⁸⁵ (وَلَا تُحَسِّنُ الَّذِينَ يَخْلَوْنَ) elbette zann itmez mef‘ül evvel. Mef‘ülü sani cevaz el-ilğa’ imkan ħaş ma‘nası -----]

[Ef‘ali kıulubin fâ‘illeri ve mef‘ulleri zâmirayın mütaşılâyın ve muttaħideyin el-ma‘na olur. Mütekellim zâmiri fa‘illeri zâmir ---- olur daği mef‘ülleri mutaşıl ve müttaħid olur naħv عَلَّمْتَنِي وَعَلَّمْتَكَ kıra’et ca’izdir kıa’ mesla]

[فَقَدْ faķade: yoķluk, عَدِمَ ‘adem: yoķluk ikisi bir ma‘nâyadır عَدِمَ ‘adime, ye‘demuden gelür 4 bâbından عَلِمَ ‘alime, ye‘lemden.]

[عَلَانِيَةً ‘alâ’iyye derler ‘aliye]

[قَاسُوا Kıasu: kıyâs itdi]

⁸⁵ “Allah’ın ihsan ettiğini vermekten sakımanlar, bunu kendileri için hayırlı sanmasınlar” Âl-İmran Süresi ayet 180.

[Emsi: dünə gün.]

[Zu'um: yānıldı.]

[ve istutir: müstetir kılındı.]

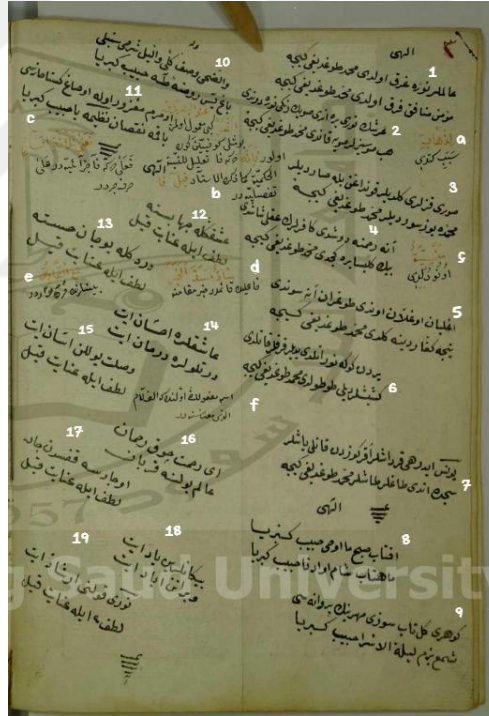
[Yefutu: fevt itdi]

[Vuğu' : düşmek dimektir.]

[Eş-şemerat: meyveler]

[Ve aşluhu: evlā ma' nasına.]

[fi 'araḏül-kevakib: yıldız aşagında gezersiñiz]

1. 3b [‘alemler nura garķ oldu Muhammed ıoğdığı gice
Mü'min münafık farķ oldu Muhammed ıoğdığı gice
2. ‘arşıñ nurı yere indi şuyuñ rengi nura döndi
Hep şusuzlar şuya ķandı Muhammed ıoğdığı gice
3. Huri kıızları geldiler ķundaęın bile şardılar
Muhammed'e yüz sürdiler Muhammed ıoğdığı gice

4. Ana rahmine düşdi kâfirlerin aklı şaştı
Bil kilise yere geçdi Muhammed toğdığı gice
5. Ağlayan oğlan avundı toğuran ana sevindi
Nice küffâr dine geldi Muhammed toğdığı gice
6. Yerden göge nur atıldı yediler kırklar katıldı
Keşişler dil tuşuldu Muhammed toğdığı gice
7. Yunus eydür hey şardeşler aķar gözden şanlı yaşlar
Secde itdi dağlar şaşlar Muhammed toğdığı gice]⁸⁶
8. [Āfitāb-ı şubh-i mā evhâ şabîb-i kibriyâ
Mâhitab-ı şâm-ı ev edna şabîb-i kibriyâ
9. Gevher-i kül tâb-i suz-i mihriniñ pervanesi
şem‘ bezm-i leyletü’l-isrâ şabîb-i kibriyâ
10. Veğ-đuĥa vaşf-ı güli vel-leyl-i şerhi sünbüli
Bağ Yasin ravza şâhâ şabîb-i kibriyâ
11. Umarım ma‘ zur ola evşağ küstahânesi
Baķma noķřan Nazım’e yâ şabîb-i kibriyâ]⁸⁷

⁸⁶ (1-7) “Alemler Nuri Gark Oldu” mısrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir. Yunus Emre’nin tam adı Yunus bin Ebi’l-Hakayık’tır. Yunus Emre’nin hayatıyla ilgili bilgilerde farklılıklar bulunmuştur ama Beyazıt Devlet Kütüphanesinde bulunan belgeler Yunus Emre’nin (1240-41) yılında doğduğunu, seksen iki yıl yaşadığı ve (1320) yılında vefat ettiğini belirtmektedir. Doğum yeri, yaşadığı çevre ve ailesi hakkında ise çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, tam olarak net bilgiler elde edilmemiştir. Yunus Emre, Anadolu’nun büyük mutasavvıflarından biri olarak kabul edilmektedir. Yunus’un tasavvufi bir bakış açısına sahip olduğu bilinmekte ve Hacı Bektaş Veli’nin sohbetlerinde bulunarak ondan ilim öğrenmiştir. Özellikle divan şiiri geleneğinden farklı bir yaklaşım benimseyen Yunus Emre, eserlerinde halkın anlayabileceği bir dil ve sadeliği tercih etmiştir. Türkçe şiirin erken örneklerinden biri olan “*Risaletü’n-Nuşhiyye*” adlı eseriyle tanınmış, aynı zamanda “*Divân-ı Yunus Emre*” adlı eserindeki manzumeleriyle de ün kazanmıştır. Yunus Emre’nin eserleri, aşk, sevgi, birlik, beraberlik gibi evrensel temaları işleyerek Türk kültürüne derin etkiler bırakmıştır. Yunus Emre, Türk kültüründe ve edebiyatında önemli bir simge olarak değerlendirilmekte olup, şiirleri ve öğretileri hala Türk halkının günlük yaşamında, edebiyatında ve tasavvufunda etkisini sürdürmektedir. Mustafa Tatcı, “Yunus Emre”, *TDV İşlam Ansiklopedisi*, 2013 <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> 14.11.2023.

⁸⁷ (16-19) “Āfitābı Subhi ma evhâ şabîb-i Kibriyâ” mısrasıyla başlayan şiir, Nazım’a aittir. Nazım, Naatlarıyla tanınan divan şairidir. Asıl adı Yâhya’dır. İlk olarak “Halîm” mahlası kullanan Nazım, daha sonra Neşâtî

12. [‘ aşkıñla cihān beste

Luṭfile ‘ ināyet kıl.

13. Derdünle bu can ḥaste

Luṭfile ‘ ināyet kıl

14. ‘ āşıklara iḥsān it

Dertlülere derman it

15. Vuşlat yolun āsān it

Luṭfile ‘ ināyet kıl

16. Ey rahmeti çok rahmān

‘ alem buluna ḳurban

17. Uçarsa ḳafesden can

Luṭfile ‘ ināyet kıl

18. Biganelerin yad it

Viraneyi ibad it

19. Nurı ḳavlini irşad it

Luṭfile ‘ inayet kıl]⁸⁸

tarafından “Nazîm” mahlası verilmiştir. Aynı mahlası olanlardan ayırt edilmek için Nazım Yâhya Çelebi ismiyle tanımlamaktadır. İsmail Belîğ’de adı Mustafa ve lakabı Kürkçübaşızade olarak kaydedilmiştir. Nazîm İstanbul’da 1059 (1649) doğmuş, seksen yaşında vefat etmiştir. Gençlik yıllarında Mevlevî tarikatına intisap etmiş, bu dönemde Galata Mevlevihanesi şeyhi Arzî Mehmed Dede’nin, daha sonra Edirne Mevlevihanesi şeyhi Neşatî Dede yanında bulunmuştur. Nazîm şiir ve mûsikiye yetenek sahibi olduğu fark edildiğinde Enderun’a alınmıştı, orada iyi bir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Nazîm, edebiyat ve müzik konularında Nâilî, Neşatî Ahmed Dede ve Arzî Mehmed Dede’den faydalanmış ve zamanın önde gelen şairleri ve musikişinasları arasında yer almıştır. Divan şiirinde çok sayıda na’t yazan şairler arasında yer alan Nazîm’ın yegân eseri, beş ayrı divandan oluşan *Divan-ı Belâgat-unvân-ı’dır*. Divanda farklı nazım şekillerin bulunmaktadır. İki divan tamamen naatlardan oluşurken, değerlerinde naatın yanı sıra kaside, gazel, mesnevi, kıta, muhammes, müstezad, terkibbend ve mürdef gibi çeşitli nazım şekilleri yer almaktadır. Mustafa İsmet Uzun, Nuri Özcan, “Nazım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazim--divan-sairi> 16.12.2023.

⁸⁸ (8-15) “Aşkınla Cihan Beste Lutfile İnâyet Kıl” mısrasıyla başlayan şiir, Abdülehad Nurî Efendi’ye aittir. Nuri Efendi’nin (1594) yılında Sivas’ta doğmuştur. Babası Kadî Muslihuddin Mustafa Safâyî Efendi, annesi ise Şemseddin Sivâsî’nin büyük kardeşi Muharrem Efendi’nin kızı Safâ Hatun’dur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş ve dayısı Abdülmecid Sivâsî tarafından yetiştirilmiştir. Dayısıyla birlikte İstanbul’a gitmiş.

a.[لِذَهَبٍ Lizehebi: sebebi gitdi]

b.[Basralılara göre أَنْصُرُ unşur gibi ma‘ mul olmaz bu meşli Kufilere göre olur/

فَإِنَّهُ fe‘inehu’de ki فا fe sebep bildiren⁸⁹ fe’dir. El-ḥakemiye فا fe et-tefşiliyye]

c.[فَعَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ fa‘ ala şeleast aksam فَعَلَى de فا fā ceza’iyyedür عَلَى ala harf cerdir]

ç.[مَنْسِيَةً Mensiye: unuduldi]

d.[سَادَّ مَسَدَ الْخَبَرِ sede mesed el-ḥabar: fa‘ ilde қа’imdür ḥaber maḳamına]

e.[-----]

f.[İsim mef’ üliñ olunda ki---- ma‘ nasınadır]

İstanbul’da eğitimine devam etmiş ve tasavvufi eğitimini tamamlamıştır. Kaynaklara göre, Nuri Efendi’nin kırk erbaîn çıkardığı ve peş peşe 1620 gün süreyle halvet ve itikâta kaldığı belirtilmektedir. Hilafeti alan Nuri, tarikatını yaymak amacıyla dayısı tarafından Midilli’ye gönderilmiştir. Nuri Efendi, Mehmed Ağa Tekkesi’nde şeyh olarak atanmış ve bu nedenle 1620’de İstanbul’a dönmüştür. Nuri Efendi, tasavvufi şiirleri, ilahiler ve dini-tasavvufi muhtevalı Arapça ve Türkçe eserler yazmıştır. Nûri’nin eserleri otuza yakın, eserleri arasında Riyâzü’l-ezḳâr, Mev’izâtü’l-ḥasene, Mirâtü’l-vücûd ve mirḳâtü’ş-şühûd gibi eserler bulunmaktadır. İbrahim Baz, *Abdülhad Nûrî-i Sivâsî’nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufî Görüşleri*, (Dokora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. ve Abdullah Uçman, “Abdülhad Nûi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulahad-nuri> 14.12.2023.

⁸⁹ فا تَعْلِيل Fe te‘ lil.

20. 4a [Vuşlat gibi ni' met mi olur

Yā rab neçe şükr idelim

21. Hizmet gibi devlet mi olur

Yā rab neçe şükr idelim.

22. Hāzır da sen nāzır da sen

Ḳādir de sen nāşır da sen

23. Şākır de sen zākır de sen

Yā rab neçe şükr idelim

24. Yazmayalar cinn ü beşer

Yā rab neçe şükr idelim

25. Eyle hüdāya naẓar

Ḳalmaya fāniden eşer

26. Varlık senüñdür serteser

27. [Ey şehid-i kerbelâya ağlayan
Ağla mâtemdür Muharremdür bugün

28. Nâr-ı hasretle cigerin dağlayan
Ağla mâtemdür Muharremdür bugün

29. Kimdür ol şah-ı şehid-i kerbelâ
Nur-ı çeşm-i Murtezâ âl ‘abâ

30. Cedd-i pakidür Muhammed Muştafâ
Ağla mâtemdür Muharremdür bugün

31. Gice gündüz ey Muhammed ümmeti
idelim cân-ı Yezide lâ‘neti

32. Ger dilersen bula haqqıñ rahmeti
Ağla mâtemdür Muharremdür bugün

33. Her seher şanma şafaqlar şebnemi
Anda kan ağlar melekler ol demi

34

34. ‘alemi tıtdı Hüseyniñ mātemi

Ağla mātemdür Muharremdür bugün

35. Ey Sezâi bilmiş ol şah-ı Hüseyin

Cümle sevmekdür anı farz-ı ‘ayın

36. Şeksiz ehlül’lâh oldu nur-ı ‘ayın

Ağla mātemdür Muharremdür bugün]⁹¹

37. [A kalem olup cümle şecer

Derya medad olsa eger]⁹²

g. [ولا عبرة Vela ‘ibra: i‘ tibar yoktur]

h. [بالمعبدى bi’l-mu‘bedi: melik ma‘ nasınadır]

ı. [Şem‘unıñ ma‘ nası isim ma‘ nasıdır her ne kadar fi‘il gibi ----]

i. [أَنَّ الْأَفْظَ الْمَوْضُوعَ لِمَعْنَى إِذَا ma‘ nā izā sine vazi‘ olunan alfağları sen bil dimektir el-babuş-şani fi el-ma‘ mul kur’ân ‘ibadettir ma‘ naya demeñiz elfağ ‘ibarettir ma‘ na alfağ zarf olmaz alfağ ma‘ naya zarf olur bir ----- ma‘ nalar beyanıdır]

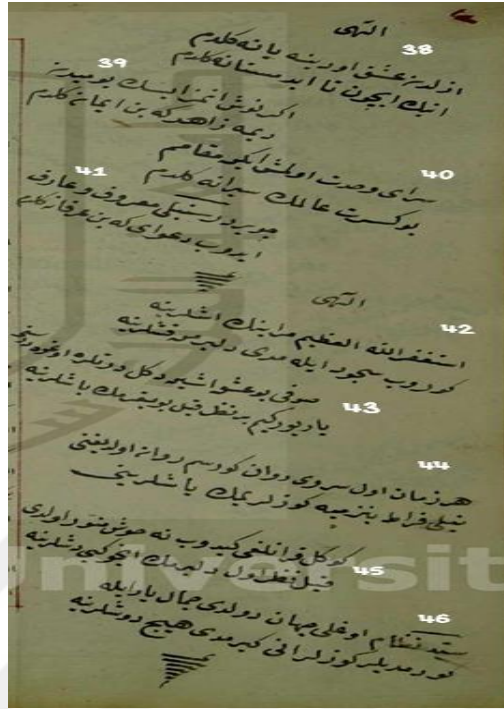
j. [فرويد Feruveyde: son mühlettir]

k. [Cinsten şıfatıñ hükmüni nefy idici lâ’dır]

⁹¹ (27-36) “Ey Şehid-i Kerbelâ’ya Ağlayan” mısrasıyla başlayan şiir, Sezaî Efendi’ye aittir. Sezâî Hasan, 1080’de (1669) Mora yarımadaındaki Gördüsü (Korinthos) kasabasında doğmuştur. “Sezâî” mahlasını Niyaâzî-i Mısrî tarafından verilmiştir. 1087’de Venedikliler’in Mora’yı işgal etmişler ve o sırada Hasan İstanbul’a gidip Edirne’ye geçmiştir. Edirne’de piyada mukabelecisi Ali Bey’in yardımıyla mukabele kaleminde çalışmaya başlamış ve Seyyid Osman adındaki bir zatın kızıyla evlenmiştir. Aynı dönemde tasavvufa ilgisi başlamış ve Şeyh Âşık Mûsâ Hankahı’nın postnişini Gülşenî şeyhi Mehmed Sırrî Efendi’ye intisap etmiştir. Mehmed Sırrî Efendi’nin vefatından sonra La’lî Mehmed Fenâî Efendi’nin yanında seyrüsülûk eğitimini tamamlayıp hilâfet almıştır. Sezâî, Halvetî-Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunu kurmuş ve bu kol, özellikle Edirne ve çevresinde yaygınlık kazanmıştır. Eserleri ise *Dıvan*, Beş kaside, iki terkibibend, on iki murabba, iki muhammes, iki tahmîs, iki müseddes, 396 gazel, altı rubâî, otuz üç nazım, on kıta, üç tarih, altı müfred, otuz bir matla‘ ve yedi ilâhiden oluşan eserler bulunmaktadır. *Mektûbât-ı Sezâî*, Sezâî’nin oğluna, damadına, halifelerine, müridlerine, yakın çevresine, bazı devlet ricâline yazdığı mektuplardan oluşan bir eserdir. Ayrıca, *Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısrî*’esi de mevcuttur. Sezâî, 17 Ramazan 1151’de (29 Aralık 1738) Edirne’de vefat etmiştir. Himmer Konur, “Sezâî Gülşenî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni> 17.12.2023.

⁹² Şiirin yazarı bilinmemektedir.

المص (4b-1) El-maş: emmek	البوس El-bevs: öpmek	الصُّلْح Es-sulḥ: barışmak
البل El-bel: ıslatmak/ ıslatmak	الصَّلب Eş-şalb: aşmak	الغسل El-ğasl: yukamak
العوام El-‘avum: yüzmek	الغطس El-ğatıs: dalmak	الغرق El-ğarak: batmak
الدَّبْح Ez-zebḥ: bağazlamak	السلخ Es-selz: soymak	القتل El-ḳatı: öldürmek
البناء El-bina’: yapmak	الهدم El-hedm: yıkmak	الاحتِراس El-iḥtiras: şakınmak
الرفع Er-ref’: kaldırmak	الخط El-ḥat: koymak	الملو El-melu: tıldurmak
السب Es-seb: azarlamak	الشتم Eş-şetm: sögmek	الفتح (4b-5) El-fetḥ: açmak
القفل El-ḳafl: kapatmak	الصيد Eş-şayd: avlamak	الخصام El-ḥısam: çekişmek
الاظهار El-ızhār: āşikar itmek	الاخفاء El-iḥfā’: gizlemek	التخبية Et-teḫbiya: şaklamak
التخليص Et-teḫliş: kurtarmak	اللف El-lef: şarmak	التَّانِي Et-te’enny: eglenmek
النفخ En-nefḥ: üfürmek	الانتفاخ El-intifaḥ: şişmek	الفرش El-ferş: döşemek
الشم Eş-şem: kokulamak	الذوق Ez-zevḥ: tatmak	اللمس El-lems: degmek
الصب Eş-şab: dökmek	الصدm Eş-şadm: doḳunmak	المسح El-mesh: silmek
التسخين Et-tesḥin: ısıtmak	التبريد Et-tebryd: şogutmak	المرو El-mürur: geçmek
السحب Es-seḥb: çekmek	الجر El-cerr: sürürmek	النشر En-neşr: sermek
الوجدان El-vücdan: bulmak	الغنا El-ğina: ırlamak	الصياح Eş-şıyaḥ: çağırmaq
الهبة El-hibe: bağaşlamak	النسج En-nesc: tokumak	القتل (4b-10) El-fetl: bükme
الانتخاب El-intiḥab: üründülemek	التوصية Et-tevsıye: ışmarlamak	المحبة El-maḥabbe: sevmek
الشوق Eş-şevḥ: yırtmak	الغیظ El-ğayız: ğazab	الارتعاش El-irti’aş: ditremek
اللبس El-lebs: giymek	الوزن El-vezn: tartmak	الدفن Ed-defn: kömmek
الكيل El-keyl: ölçmek	اللحس El-laḥs: yalamak	التصديق Et-taşdıḥ: inanmak
التكذيب Et-tekzib: yalanlamak	الرجوع Er-rucu’: dönmek	الصيرورة Eş-şayrura: olmak
الاعتكاء El-itdika’: ṭayanmak		

38. [Ezelden ‘aşk odına yana geldim

Anın için tā ebed mestāne geldim

39. Eger nūş itmez iseñ bu meydan

Dime zahid ki ben imāna geldim

40. Sarāy-ı vaḥdet olmuş iken maḥamım

Bu kesret ‘alemiñ seyrāna geldim

41. Çü birdür Sünbülü ma‘rûf u ‘ārif

İdüp da‘vayı ki ben ‘irfāna geldim]⁹³

⁹³ “Ezelden ‘aşk odına yana geldim” mısrasıyla başlayan şiir, Sünbül Sinan Efendi’ye aittir. Asıl adı Yûsuf Sinan’dır. Sünbül lakabı ona şeyhi Cemâl-i Halvetî tarafından verilmiştir. Amasya Merzifon’da doğmuş olan Sünbül Sinan Efendi’nin, babasının adı (Kayabeyoğlu Ali) dışında ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sünbül Sinan ilk öğrenimini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul’a giderek medrese tahsiline başlamıştır. Devrin tanınmış âlimlerinden Efdalzâde Hamîdüddin’in talebesi ve ardından mülâzımı olmuştur. Medrese eğitimi alırken, tasavvufa karşı bilinen Sünbül Sinan, bir arkadaşı aracılığıyla tanıştığı Halvetiyye tarikatının önde gelen kollarından olan Cemâliyye’nin piri Cemâl-i Halvetî’ye katılarak tasavvuf yolunu seçmiştir. Sünbül Efendi cuma günleri Ayasofya ve Fâtih camilerinde vaaz veriyordu, vaazların ardından dervişleriyle Halvetî devranı uyguluyorlardı. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerini gören

42. [Estağfiru'l-lah el-âzîm mürainiñ işlerine
Görüp sücud eylemedi dilberümiñ kaşlarına
43. Şufî bu 'aşîk işin degil dertlere uğradur seni
Yar yüreğim bir nazâr kıl bu bağrımıñ başlarına
44. Her zaman ol serv-i revan görsem revan oldığını
Nil ü fîrâf beñzeme gözlerimiñ yaşlarını
45. Gönül karanlığı gidüp ne hoş⁹⁴ münevver oldu
Kıl nazâr ol dilberimiñ incü gibi dişlerine
46. Seyyid Nîzam oğlu cihan doldı cemal-i yârile
Görmediler gözler anı girmedî hiç düşlerine.]⁹⁵

(5a-1) اللَّعِب El-la'ib: oynamak	الادلاء El-idla': şarkıtmak	الدلال Ed-delâl: nazlanmak
الاطفاء El-iţfa': söndürmek	الْخُدْعَة El-ħud'a: aldamağ	الايراء El-iirâd: getürmek
الاحتقار El-ihtikâr: horlamak	التزيين Et-tezyin: düzmek	الحصاد El-ħaşâd: biçmek
الجمع واللم El-cem' vel-lemm: devşirmek	المدح El-medħ: ögmek	الذم Ez-zem: fenâ söylemek

Sünbül Efendi, Muharrem 936'da (Eylül 1529) vefat etmiştir. Eserleri: 1. *Risâletü't-tahkikiyye*. 2. *Risâle Der Hakk-ı Zikr ü Devrân*. Bir önceki eserin Türkçe özetidir. 3. *Risâletü etvârî's-seb'a*. 4. *Tarîkatnâme*. 5. *Risâle fi deverânî's-sûfiyyetir*. Hür MAHMUT YÜCER, "Sünbül Sinan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan> 17.12.2023.

⁹⁴ Metinde "حوش" olarak yazılmıştır.

⁹⁵ "Estağfirul'lah el-azim mürainin işlerine" mısrasıyla başlayan şiir, Seyfullah Nizamoğlu'ya aittir. Gerçek adı Seyfullah Kasımdır. 16. yüzyılda İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Nizamoğlu, Mâzenderânî'nin halifesi sıfatıyla İstanbul'da bir tekke kurmuştur. İlk dinî ve tasavvufî eğitimi babasından almış ve daha sonra eğitimi ilerletmek için babası tarafından Halvetiyye'nin Sinâniyye kolunun kurucusu İbrahim Ümmî Sinan'a gönderilmiştir. Seyyid Nizamoğlu'nun eserlerinde ilahî aşk, Ehl-i Beyt sevgisi ve on iki imama bağlılık gibi temalar önemli bir yer tutar. Şiirlerinde, haksızlık, adam kayırma, rüşvet ve ilmiye sınıfındaki bozulma gibi sosyal sorunlara değinerek bunları eleştirmesi, diğer tasavvufî şairlerinden ayrılan önemli bir özelliktir. Manzum eserleri bir külliyet halinde basılmıştır. Bunlar *Mi'râcû'l-mü'minîn*, *Câmiu'l-maâref*, *Şeref-i Siyâdet*, *Ma'denü'l-maârif*, *Esrârü'l-ârifin*, *Seyr-i Sülûk* ve *Divandır*. Mensur eserleri ise *Risâle-i Tac-ı Nizâmî*, *Mifta-ı Vahdet-i Vüzud* eserleri bulunmaktadır. Ayrıca, *Âdâb-ı Menâzil* adlı bir eser vardır. Bu eserin bir kaydı Seyyid Nizamoğlu'na diğer kaydı babasına nispet edilmiştir, ancak babsına ait olduğu tahmin edilmiştir. Necat TOSUN, "Seyyid Nizamoğlu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu> 17.12.2023.

El-ḥalk: yaratmak	Eş-şenḳ ve et-te'lik: aşmak	Et-teşa'ub: esnemek
El-iḥāṭa: kaplamak	El-müsabeḳa: çekişmek	El-hervele: yelmek
El-acele: (5a-5) ivemek	El-but': eglenmek	El-cery: sekiritmek
Et-te'eb: yorulmak	El-ḥazım: siñirmek	El-faraḥ: sevinmek
El-ḡam: ṭasalanmak	El-ictihād: çalışmak	Et-tefekkur: düşünmek
Ez-zann: zann etmek	Et-teḥayyür: şaşırmak	El-meşura: tanışmak
El-ḥeky: laḳırdı etmek	El-ḥadiş: laf etmek ⁹⁶	El-müḥaṭabe: konuşmak
El-veşveşe: fısıldamak	Eş-şuraḥ: bağırarak	Es-sükut: şuşmak
Eş-şıyām: oruç tutmak ⁹⁷	El-müşaḥabe: dostluk, dostlaşmak	El-adave: düşmanlık
El-müzāḥ: laṭife etmek ⁹⁸	El-karahe: ikrah etmek	Ez-ze'al: uşanmak
El-ḳaraf: bıkmak	El-ḥınaḳ: ḡavga etmek	El-ḥarb: cenk etmek ⁹⁹
Et-te'zir ¹⁰⁰ : azarlamak	El-münaze'a: bozuşmak	El-ḡira: kışkanmak
El-müla'aba: oynamak	El-ḡiş: aldatmak	El-cefl: örükmek
El-ibtida': başlamak	Eş-şuḡl: işlemek	El-infişal: ayrılmak
El-isti'mel: kullanmak	Er-rıza: ḳabil etmek	Eḍ-ḍamana: kefil olmak
El-urbun: pey vermek	El-eḫizü vel'aṭa': alış veriş etmek ¹⁰¹	El-eşem: ummak
Er-ribḥ: ḳazanmak	El-iktisab: kār etmek	El-ḥasara: (5a-10) zarar etmek
El-i'āne: yardım etmek	Ed-deyyinu: burç etmek	Es-self: ödünç almak ¹⁰²

⁹⁶ Metinde “لَاف” olarak verilmiştir.

⁹⁷ Metinde “أُزج” olarak verilmiştir.

⁹⁸ Metinde “لطيفه” olarak verilmiştir.

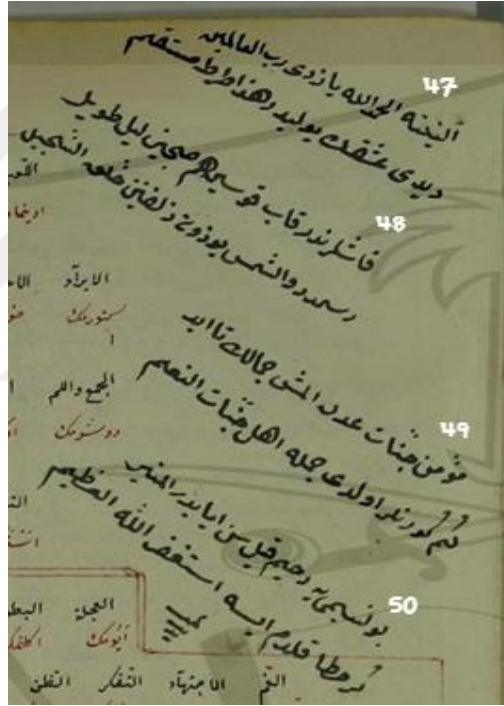
⁹⁹ Metinde “جنيك” olarak verilmiştir.

¹⁰⁰ Metinde “التعزير” biçiminde yazılmıştır.

¹⁰¹ Metinde “آلش و يرش” olarak verilmiştir.

¹⁰² Metinde “أونج” olarak verilmiştir.

النفع En-nef' : fayda itmek ¹⁰³	Et-tecemmü' : toplamağ	El-vefa: ödemek
التقسيم Et-teksim: dağıtmak	Et-tehşiş: pay vermek	Et-tahzîr: hazırlamak
التودى Et-teveda: götürmek	El-irsâl: göndermek	El-meşy: yürümek
المصادفة El-müşadafe: rast gelmek	El-mülağa: görüşmek	El-iqam: kalmak
الانتظار El-intizâr: gözetmek	Er-rağa: dinmek	Et-tenkiye: seçmek
التنزيل Et-tenzyl: indirmek.		

47. [Alnına El-ḥamdüli'l-lah yazdı rabbü'l-l-alemin

Didi 'aşkın yoludur hazâ şırât-ı müstaḳim

48. Kaşlarındur ḳab ḳavs şacını leyl ṭavil

Resimdir ü eş-şems yüzünü zülfini ḫalḳa es-şecil?

49. Mü'min cennet ü 'aden almış cemâliñ ta ebed

Kim görenler oldı cümle ehl-i cennât'tün-na'im

¹⁰³ Metinde “فأيدّه” olarak verilmiştir.

50. Bu Nesimi'ye raḥim kılsan eyā bedrū'l-münir

Ger ḥaṭa kıldım ise Estağfirul'llah el' āzım]¹⁰⁴

El-mevt: الموت (5b-1) ölmek ¹⁰⁵	Er-raḳş: الرقص oyynamak	El-ğayb: الغيب yitmek
En-nehb: النهب yağma itmek	Es-seriḳa: السرقة çalmaḳ	El-ḥaṭf: الخطف kapmaḳ
El-eziyye: العذبة eziyet itmek	Et-teftiṣ: التفتيش aramaḳ	Ed-ḍaya': الضياع ğay'ib itmek
Et-tebyin: التبيين belli olmaḳ	El-iṭila': الاطلاع agah olmaḳ	Er-raḥa: الرخا bırakmaḳ
Et-tesyib: التسبيب koy vermek	Et-tbṭil: التبطيل boşlamaḳ	El-mesk: المسك tutmaḳ
El-ğers: الغرس dikmek	Ez-zer': الزرع ekmek	Et-teğbul: التغربل kalburmaḳ
Et-ṭahin: الطحن ögütmek	En-nehl: النخل elemek	El-': العطش aşaş: şuşamaḳ
Et-taḳti': التقطيع yaralamaḳ	El-ferm: الفرم kıymaḳ	El-fet: الفت doğramaḳ
Es-selḳ: السلق haşlamaḳ	Et-taṣfiye: التصفية süzmeḳ	Et-teḳvir: التقوير oymaḳ
En-netf: النتف yolmaḳ	El-ḳali: القلي kızartmaḳ	Et-teḳşir: التقشير şoymaḳ
Et-tezvib: التذويب eritmek	Ed-dehs: الدهس ezmek	El-cu': الجوع acıḳmaḳ
Eş-şebe': الشعبة doymaḳ	El-irtiva: الارتوا kanmaḳ	Et-tefriğ: التفريغ boşaltmaḳ
El-beḥ: البخ püskürmek	En-nefd': النفذ (5b-5) silmeḳ	Ed-diraya: الدراية duymaḳ
El-keşf: الكشف açmaḳ	El-ğita: الغطا örtmek	Eş-şehir: الشخير horlamaḳ
El-hedş: الهدش şayıḳlamaḳ	El-ḥulm: الحلم düş görmek	Et-teyeḳuz ¹⁰⁶ : uyanmaḳ
Et-teḥzim: التحزيم kuşanmaḳ	Eş-şelḥ: الشلح şoymaḳ	Eş-şed: الشد çekmek
Er-rafi: الرفى örmek	Et-teḍfir: التضيف örmek	El-kesr: الكسر kıрмаḳ
Et-teḳtif: التقطيف koparmaḳ	El-ḳaşeṭ: القشط kazımaḳ	Eş-şeḥṭ: الشخط çüzmeḳ
Et-tevsih: التوسيح kirlitmeḳ	Et-teṭhir: التطهير pak itmek	Et-tenzif: التنظيف temizlemek
El-': العصر aşır: şıkmaḳ	Et-ṭay: الطى devşirmek	Ed-de'k: الدّعك yoğurmaḳ
En-nenzım: النّظم dizmek	Eş-şaf: الصف düzmeḳ	Et-tašliḥ: التصليح düzetmek
El-ḥatm: الختم mühürlemek	Et-tedvir: التدوير döndürmek	Et-tenşif: التنشيف kurutmaḳ
Et-taḳlib: التقلب çevirmek	Et-te' avvüd: التعود alışmaḳ	Et-tebdil: التبديل değişmek
Et-tecribe: التجربة şınamaḳ	Et-teşbih: التشبيه beñzetmek	El-ḥalt: الخلط karıştıрмаḳ

¹⁰⁴ Şiirin yazarı anonimdir.

¹⁰⁵ Metinde "اولوم" olarak verilmiştir

¹⁰⁶ Metinde "التقيظ" biçiminde yazılmıştır.

اللتصق El-laşq: yapıştırmak	العجب El-‘aceb: beğnemek	التَّحْسِين Et-taḥşin: güzel itmek
التمسخر Et-temeşhur: zevklelenmek	الفرجة El-fürce: seyritmek	الدوران (5b-10) Ed-devaran: gezmek
التَّوَّاف Et-ṭavaf: doğlaşmak	التَّدْشِي Et-tedeşy: geyirmek	الحزق El-ḥazak: hıçkırmak
التمطع Et-temeṭu‘: gerinmek	الطرش Et-ṭarş: kuşmak	التَّبَسُّم Et-tebesüm: şırtmak
التمشيط Et-temşit: taramak	الخرش El-ḥarş: tırmalamak	السِّن Es-sen: bilemek
الحلاقة El-ḥılaḳa: tıraş etmek	التَّثْبِيت Et-teşbit: muhkem itmek	التَّعْلَى Et-te‘ ally: yüksek itmek
التَّوْطَى Et-tavay: alçak etmek	التَّكْبِير Et-tekbir: büyük itmek	التَّصْغِير Et-teşğir: küçük itmek
التَّطْوِيل Et-teṭvil: uzun etmek	التَّقْصِير Et-taḳşir: kısa etmek	التَّوَسُّط Et-tevessuṭ: orta itmek
التَّعْرِيز Et-ta‘rid: enli etmek	التَّكْنِيز Et-tekniz: eñsiz etmek	التَّضْيِيق Et-teḍyık: dar etmek
التَّفْسِيح Et-tefesih: seyran itmek	التَّرْفِيع Et-terfi‘: ince etmek	التَّتَخِين (6a-1) Et-tethin: kalın itmek
التَّخْفِيف Et-taḥfif: yeyni itmek	الْعَدْو El-‘adva: bulaşmak	التَّبْخِير Et-tebḥir: tütsülemek
المُعَاشِرَة El-mü‘aşera: geçinmek	الِإِشْتِیَاق El-iştiyāk: arzulamak	الِإِسْتِیْقَال El-istiḳbel: karşulaşmak
الِإِقْتِدَار El-ıktidar: becermek	التَّنَدُّم Et-tenedum: pişman olamk	التَّعْوِيق Et-te‘evvık: gecikmek
المُصَاكَلَة El-müşakale: tâl kāvuklamak	الْخَطَاء El-ḫaṭā‘: günah işlemek	التَّفَقُّه Et-tefaḳḳuh: fehm itmek

1.1.2. Emir

İkinci bab Emir göstermektedir¹⁰⁷, fi Türkî (gel) kelime-i cüridet/şoyuldu(gı)ndan “men ‘ alamet El-maştar ve hiye” –mak ve –mek “vemā baḳiya men et-tecid”/ şoyulduktan sonra baḳi kaldı hazır, emr-i hazır müfredat için baḳi kalur, müfred misal bundan aşağıda gelen kelimelerdür, lakin bunda (6a-5) ḳa‘ide-i ayzan mesliyedeki ya‘ni -mek ile -mak maştar ma‘nasıdır, bu emir-i hazırın ahirinde ihrac edersen emir-i hazır ma‘nası olur, ihrac itmezsen yine maştar ma‘nası gelür misal اعْلَم e‘lem ma‘nası bil, işte bunun ahirini –mek ile

¹⁰⁷ الباب الثاني في بيان الامر

getürürseñ maştar ma‘nası olur naḥv العلم el-‘ilm: bilmek, الفهم el-fehem: añlamak, bu maḳamda muradımız emr-i ḥazır ma‘nası olmalıdır, güzelce bu ḳa‘ideye naẓar oluna ‘azizim.¹⁰⁸

علم E‘ lem: bil	افهم İfhem: añla	تعلم Te‘ allem: öğren
اقرأ Iḳra‘: oḳu	اكتب Uktub: yaz	امُر E‘mür: buyur
تعالی Te‘ ale: gel	اذهب İzheb: git	اُقع Uḳ‘ud: otur
قم Ḳum: ḳalk	قف Ḳef: dur	كُل Kull: ye
اشرب İşrab: iç	انظر Unzur: baḳ	وری Verri: göster
تكلم Tekellem: söyle	قل Ḳul: de	رَب Rabbi: besle
اعمل İ‘ mel: yap	خف Heḳf: ḳorḳ	قا Ka‘: düş
ارمي İrmi: at	حط Huṭ: ḳoy	غطی Ğaṭṭi: ört
نم Nemm: uyu	اضطجع Edṭace‘: yat	احرق Ehrek: yak
ادخل Udḥul: gir	اخرج Uḥruc: çık	اربط Urbuṭ: bağla
حل Hel: çöz	اُكس Uknuṣ: süpür	اُحلب Uḥlub: şaḡ
ارخی İrḫi : şal ¹⁰⁹	اقطع İḳṭa‘: kes	اضرب Udrib: ur
اهرب Uḥrub: kaç	اوصل Evşel: er	اعطی E‘ṭi: ver
خذ Huẓ: al	بع Be‘: şat	اشتری İşteri: şatın al
اشفع İşfe‘: dilek eyle	اعجن İ‘cin: yoḡur	اطبخ Uṭbuḥ: pişir
افلق İfleḳ: yār	عد edd: şay	اُولد İvled: doğura
استحی İstaḥy: utan	اسئل İs‘el: şor	ابذر Ubzur: şaḳ
اطلب Uṭlub: iste	اركب İrkeb: bin	انزل İnzal: in
امضغ İmḍaḡ: çiyne	ابلع İbla‘: yuṭ	بل Büll: ıslat
غوط Gavveṭ: şıç	بول Bevvel: işe	زيد Zed: art
انقص Enḳeş: eksilt	ابتدى İbtadi: başla	اخلص İḥlaş: bitir
اخرق İḥrek: del	اغلی İḡli: ḳaynat	اسرق İsrek: çal
طير Ter: uç	خيٲ Hayıṭ: dik	اسعل Us‘ul: öksür
اعطس U‘ṭus: aḡsair	احك İdḥak: gül	ابكى İbki: aḡla
عض uḍ: ısır	مص Muş: em	بوس Bus:öp
اصطاح İştaleḥ: barış	اغسل İḡsil: yıḳa	عوم um: yüz
اغطس Uḡṭus: ṭal	اغرق İḡraḳ: bat	اقلع eḳla‘: ḳopar (6b-1)

الباب الثاني في بيان الامر، في التركي، كل كلمة جُرِدَتْ صُوِيُوْدَى نَدَن من علامة المصدر وهي مك او مق وما بقي بعد التجريد صُوِيُوْلِدَقْد ¹⁰⁸ نصّٰه باقى قللدى حاضرًا، امر حاضر مفرد اي چون باقى قالور، مفردده مثال بوندن اشاعيده كلن كلمتلردر. لكن بونده قاعده ايضاً مثليه دكه يعنى مك ايله مق معناسيدر، بو امر حاضرگ آخرندين اخراج ايدرسگ امر حاضر معناسى اولور، اخراج ايتمزسگ ينه مصدر معناسنه كلور مثال اعلم معناسى بيل، ايشده بونگ آخرينه مك ايله مق كتوررسگ مصدر معناسى الور نحو اعلم بيلمك، افهم اكلقم، بو مقامده انجق مرادمز امر حاضر معناسى اولمليدر، كوزلجه بو قاعديه نظر اولنه عزيزم.

¹⁰⁹ Metinde “صاليور” şimdiki zaman biçiminde yazılmıştır.

اذبح İzbeḥ: boğazla	اقتل Uḡtul: öldür	ابني İbni: bina yap
اهدِم İhdim: yıka	اِحترس İḥteris: şakın	ارفع İrfa': kaldır
انخل İnḫel: ele	املا İmla': doldur	سب واشتم Sub ve eştem: sög
افتح İftaḥ: aç	اكشف İksif: aç	اقفل İḳfel: kapa
اصطاد İştad: âvla	خاصم Ḥaşım: çekiş	اخفی İḫfi: gizle
حَبی Ḥaba: şakla	خلص Ḥalleş: kurtar	لف Luf: şar
اصبر İşbir: katlan	انفخ Unfuḫ: üfür	انتفخ İntefeḫ: şiş
افرش İfriş: döşe	شم Şum: koku	ذق Zuk: tat
المس İlmis: dokuñ	صب Şub: dök	اصدم İşdem: doğun
امسح İmsa: sil	سخن Sehḫen: ısıt	برد Berred: soyut
فوت Fuut: geç	اسحب İsḫeb: çek	جر Cur: sür
انشر Unşur: ser	اوجد Evced: bul	غنى Ġany: ırla
صیح Şayih: çağır	هب Heb: bağışla	انسج İnsec: toku
اقتل İftil: bük	انتخب İnteḫib: üründüle	وصى Vaşşy: ısmarla
حب Heb: sev	اشرط Uşruṭ: yırt	انغاض İnğaḍ: incin
ارتعش İrta'ış: ditre	البس (5b-6) elbes: giy	اقلع İḳle': çıkar
ادفن İdfin: köm	اوزن İvzin: tart	كيل Keyyel: ölç
الحس İlḫes: yala	صدق Şaddıḳ: inan	كذب Kezzeb: yalanla
ارجع İrci': dön	مت Mut: öl	اتكى واعتمد İteki ve e' temid: tayān
العِب İl'ab: oyna	دل Deli: şarkıt	تدل Tedell: nazlan
اطفى İtḫfi: söndür	اخذ İḫde': aldat	هات Hāt: götür
احتقر İḫtaḳer: horla	احفظ İḫfaz: ezberle	زین Zeyyen: düz
احصد Uḫşud: biç	اجمع İcme': devşir	امدح İmdeḫ: ög
اهزل İhzil: bel?	ذم Zum: sög	تخلق Teḫleḳ: yarat
اشنق وعلق İşneḳ ve 'alleḳ: āş	سابق Sabıḳ: koş	اعجل İ'cil: çabuk
ابطىء İbṭe': eglen	اجرى İcri: sekir	اتعب İt'eb: yorul
اهضم İhḍım: siñir	افرح İfraḫ: sevin	انغم İnġam: kederlen
اجتهد İcteḫed: çalış	افتكر İftekir: düşün	ظن Zınn: zannet
تحير Teḫeyar: şaşır	شاور Şaver: tanış	احكى İḫky: lağırdı it
حدث Ḥaddes: laf it	خاطب Ḥaṭıb ¹¹⁰ : konuş	وشوش Veşveş: fışıl
اصرخ Uşruḫ: bağır	اسكت Uskut: şuş	صم Şum: oruç tut
صاحب Şaḫeb: dostluk it	عادى 'adi: düşmanlık it	امزح İmzaḫ: şaka it
اكره İkraḫ: ikrah it	ازعل İz'el: uşan	اقراف İḳraf: bıç
خانق Ḥanıḳ: gavga it	حارب Ḥāreb: cenk it	عذر 'azer: āzarla
نازع Nāze': bozuş	غر (10b-6) Ġer: kıskan	لاعب La'eb: dolab et

¹¹⁰Metinde "حطب" biçiminde yazılmıştır.

عش Ğuş: aldat	ابتدى İbtedy: başla	اشتغل İşteğil: işle
افصل Efşşıl: pazar it	استعمل İste‘mel: kullan	ارضى İrda: kâbel it
اضمن İdman: kefil ol	عربن ‘erben: pey ver	خذ واعطى Ğuz ve a‘ty: âl ver
عشم ‘aşem: um	اربح İrbaḥ: kazan	كسب Kesseb: kâr it
خسر Ḥesser: zarar it	عآون ‘āvin: yardım it	دين Deyin: borç it
اسلف İslif: ödünç âl	انفع İnfe‘: fayda it	اجمع İcme‘: topla
اوفى Evfy: öde	اقسم İksem: dağıt	خصص Ḥaşış: pay ver
ودى Vedy: gönder	ارسل İrsel: gönder	ابعث İb‘aş: yolla
امشى İmşy: yürü	صادف Şādef: rāst gel	لاقى Lāky: görüş
ابقى İbqa: kal	استنظر İstenzer: gözet	ارتح İrtah: dinlen
نقى Neky: seç	نزل Nezzil: indir	مت Mut: öl
ارقص Urkuş: oyna	اغلب İğlib: yen	انهب İnhab: yağma it
اسرق İсреk: çal	اخطف Uḥtuf: kap	

[وَلَمْ يُشْفَقْ ve lem yuşfek: korkmuyor]

[بُسْرُ busur: ḥurma ma‘nasına ḥurmanın ekşisi vaktına (بُسْرُ) busur derler ‘Araplar ḥalavetli vaktinde (رُطْبُ) ruṭeb (رُطْبًا) ruṭaben dirler kurdığı vaktinde (نَحْلُ) neḥil derler بُر bur ḥalavetli olgun vaktinde derler.]

[Devenin şu içtiği ḥavzun kenârına (مِنَ الْعَيْنِ) men el-‘tın ey (الحوض) el-havz¹¹¹ ya‘ni (عَيْنُ) ‘aın derler.]

[الْأُتُنْ El-uten devenün dişisi ma‘nasına dişisine derler اُتُنْ utuna]

[نَعَصِ الدِّخَالِ Nağşi ed-diḥel: نَعَصِ ḥayvanın suyu içtiğinde sonra yine şu içmesine derler]

[دَخَالَ şu içüde ḥayvanın arasına girme derler]

اءذى E‘zi: eziyet et	فتش Fetiş: ara	ضيع ḍayye‘: ḡayb it
بين Beyin: beyân it	اطلع Eṭal‘: göz at	ارخى Erḥi: bırāk
ارخى Erḥi: şalla ¹¹²	سيب Sib: koy ¹¹³	بطل Beṭtel: boşla

¹¹¹ Metinde “الحوص” biçiminde yazılmıştır.

¹¹² Metinde “صَالِيور” şimdiki zaman biçiminde yazılmıştır.

¹¹³ Metinde “فَوِيور” şimdiki zaman biçiminde yazılmıştır.

امسك Emsek: tut	اغرس Egres: dik	ازرع Ezra': ek
غربل Ġerbel: kâburla	اطحن Eṭḥen: ögüt	انخل Enḥl: ele
اعطش E' taş: şuş	اقطع Ekṭa': pārala	افرّم Ufrum: kıy
فت Fut: doğra	اسلق Eslek: haşla	اسقى İskî: süz
قور kavver: oy	انتف İntif: yol	اقلی İqlî: kızart
اقشیر İķeşer: şoy	دوب Devveb: erit	اصحن İshen: duğ
جوع Cu': acık	اشبع İşbe': doy	ارتوی İrtēvi: kan
فرغ Ferreğ: boşalt	بخ Boḥ: püskür	انفص İnfıd: silk
دری Derri: duy	تغطی Tagāṭa: ört	یشہار İşḥar: ḥorla
اعطس E' tes: akşır	احلم İhlem: düş gör	تقظ Tayakaz: uyān
تحزم Tehazzam: kuşan	اشلح İşlah: soyun	شد Şed: çek
ارفی İrfî: ör	ضفر Daffer: ör	اکسر İksir: kır
اقطف Ekṭef: kopar	اقتشط Uqşuṭ: kazı	اشط (7a-5) İşṭat: çöz
وسخ Vesseḥ: kirlet	طهر Tahher: paket	نظف Naẓef: temiz it
اعصر U' şur: şık	اطوی Eṭvy: devşir	ادعك İd' ek: ovuştur
انظم İnzzem: diz	صف Şuf: düz	صلح Şalleḥ: düzelt
اخم İhtem: mühürle	دور Devver: döndir	نشف Neşşef: kurut
اقلب İķleb: çevir	تعود Te' evved: alış	بدل Beddl: değış
جرب Cerreb: şınma	شبه Şebbeh: beñzet	اخلط İḥlet: karıştır
الصق Elšek: yapıştır	تعجب U'ceb: beğen	احسن Eḥsen: güzel it
تمسخر Temesḥer: zevklen	تفرج Tefarrac: seyr it	دور Devir: gez
طوف Tuṭv: dolaş	تجشی Teceşa: geyir	احزق İḥzık: hıçkır
تمطع Tamata': geriñ	اطرش Uṭruş: kuş	تبسم Tebessem: şirt
مشط Maşşet: tara	خرش Herbeş: tırmala	سن Senn: bile
احلق Ehlek: traş et	اثبت İşbet: muhakem it	اعلى E' ly: yüksek it
اوطى Evṭi: alçağ it	كبر Kebber: büyük it	صغر Şağır: küçük it
طول Tavvel: uzun it	قصر Kaşer: kaşır it	وسط Vasseṭ: orta it
عرّض 'erred: enli it	كنز Kennez: eñsiz it	ضیق Dayık: tār it
فسح Feseḥ: seyran it	رفع Reffe': ince it	تخن Tehḥen: kalın it
خفف Ḥafef: yeyni et	اعدى İ' dy: bulaş	بخر Beḥer: tütsüle
عاشر 'aşer: geçin	اشتاқ İştak: ârzula	قابل Qabel: kârşula
اقتدر (7a-10) İķteder: becer	تندّم Tenedem: pişman ol	عوق 'evveğ: geçik
ساقل Saqıl: kavuk şalla	قل Qul: söyle	انصر Unşur: yardım
اضرب Uḍrub: ur	اقتل Uḫtul: öldür	اشرب İşrab: iç

Nükte: Kelimeler, mastar eki sildikten sonra mutlaka bir hareket alır, ilk olarak Sükun (◌ْ) kelime değişmez sonra Üstün (◌ُ), Ötre (◌ُ) ve Esre (◌ِ) gelir. Madmum olursa “vav” ya da “ye” harfleri

gelir, Meftuh ya da meksür ise kelimenin sonuna sükun gelir. Örneğin: sükun durumunda اِعْلَمْ bil: gelir, madmum durumunda اَوْقُوْ oqu : اِقْرَأْ feth ve kesr durumunda اَكْلُهْ aña: اِفْهَمْ ve اِكْلُهْ ye: كل. Emir-i Hazırın bâbı tamamlanmıştır. Ve Elḥamdü'lillah hamden keşiran¹¹⁴.

1.1.3. Nehy (Emir Kipinin Olumsuzu)

Üçüncü bâb (Nehy) emirin olumsuzunu göstermektedir. Türkçede gel kelimesi mastar eki olan (-mak ya da -mek) sildikten sonra, gel kelimesine (7a-15) -mA eki ekleyerek tekil emir olumsuzluğu oluşturur.¹¹⁵

(7b-1) لا تعلم Lā ta'lem: bilme	لا تفهم Lā tefhem: aña	لا تتعلم Lā tata'lem: öğrenme
لا تقرأ Lā taqra': oquma	لا تكتب Lā taktub: yazma	لا تأمر Lā ta'mur: buyurma
لا تسمع Lā tesma': işitme	لا تنظر Lā tenzur: bakma	لا ترى Lā tara: görme
لا تتكلم Lā tatkalem: söyleme	لا تقل Lā taqul: deme	لا تربي Lā turabi: besleme
لا تعمل Lā ta'mel: yapma	لا تخف Lā tuḥfi: kurma	لا تقع Lā taqa': düşme
لا ترمي Lā termi: ātma	لا تغطي Lā taḥuṭ: koyma	لا تستر ولا تغطي Lā testur ve lā tuḡaṭṭi: örtme
لا تضطجع Lā teḍṭace': yātma	لا تحرق Lā taḥreḳ: yaqma	لا تدخل Lā tedḥul: girme
لا تخرج Lā taḥruc: çıqma	لا تربط Lā terbuṭ: bağlama	لا تحل Lā teḥel: çözme
لا تكنس Lā teknuṣ: süpürme	لا تحلب Lā taḥleb: şığma	لا تقطع Lā taqṭa': kesme
لا تضرب Lā taḍreb: urma	لا تهرب Lā tahrub: kaçma	لا تجي Lā teci: gelme
لا تروح Lā truḥ: gitme	لا تقعد Lā taq'ud: oturma	لا تقوم Lā taqum: durma
لا تأكل Lā te'kul: yeme	لا توري Lā tverri: gösterme	لا تنم Lā tenem: uyuma
لا تُعطي Lā tu'ṭi: verme	لا تأخذ Lā te'ḥuḏ: ālma	لا تبيع (7b-5) Lā tabi': şātma
لا تشتري Lā teṣtery: şātun ālma	لا تشفع Lā teṣfe': dilek eyleme	لا تدور Lā tadur: dönme
لا تعجن Lā te'cin: yoğurma	لا تطبخ Lā taṭbuḥ: pişirme	لا تقلق Lā teffleḳ: yārma
لا تقلع Lā tafleḳ: koparma	لا تلد Lā teled: doğma	لا تنسا Lā tense: unutma
لا تستحي Lā testahy: utanma	لا تسأل Lā tes'el: şorma	لا تبذر Lā tabzur: saçma
لا تطلب Lā teṭub: isteme	لا تركب Lā terkeb: binme	لا تنزل Lā tenzil: inme
لا تمضغ Lā temḍaḡ: çiyne	لا تبلع Lā tebla': yutma	لا تبول Lā tebul: işeme

نكته: إذا جُرِدَتْ/صُوِّيَ لِمَقِ الكلمة من علامة المصدر فلا تخلوا ان تكون ساكنة أولاً الاولي، تبقى على حالها، والثانية لا تخلوا من ان تكون مفتوحة، او مضمومة، او مكسورة. فان كانت مضمومة يلحق بأخرها واو او ياء، والمفتوحة والمكسورة يلحق بأخرها ياء السكون، كما هو ممثل للسكان بيل: اِعْلَمْ وللمضمومة اَوْقُوْ: اِقْرَأْ وللمفتوحة والمكسورة: اَكْلُهْ: اِفْهَمْ وِيَه: كل ثم باب الامر حَاضِرُ والحمد لله تعالى حمداً كثيراً.

الباب الثالث في النهي: النهي في التركي كل كلمة الحق بأخرها لفظة مه بعد التجريد من علامة المصدر وهي مَكْ او مَقْ، فيكون المجموع¹¹⁵ هنا، نهياً حاضراً للمفرد.

Lā teteğavvū: şıçma	Lā teẓid: ārtma	Lā temlaʿ: doldurma
Lā tunkeş: eksilme	Lā tebtedy: başlama	Lā tuħalış: bitirme
Lā tehzuḳ: delme	Lā taḡly: kaynama	Lā tesreḳ: çalma
Lā tenzur: bakma	Lā tuḡeyiṭ: dikme	Lā teṭir: uçma
Lā tesʿul: öksürme	Lā teʿtes: ańsırma	Lā tedḡhak: gülme
Lā tebky: aḡlama	Lā teʿuḡ: ısıрма	Lā tebus: öpme
Lā teştaḡeḡ: barışma	Lā tebul: ıslatma	Lā taḡsil: yıḳma
Lā taʿum: üzme	Lā taḡtı: ıalma	Lā taḡraḳ: batma
Lā tazbaḡ: boḡma	Lā taḡtul: öldürme	Lā tebni: binā yapma
Lā tehdim: yıḳma	Lā teḡteris: şaḳınma	Lā terfaʿ: ḳaldırma
Lā tuneḡel: eleme ¹¹⁶	Lā tuʿezzer: āzrlama	Lā teştim: sōḡme
Lā tefteḡ: açma	Lā teḡfel: ḳapama	Lā tuḡaşım: çekişme
Lā taḡef: ḳorḳma	Lā tuḡeby: şaḳlama	Lā tuħalış: ḳurtarma
Lā taşber: ḳatlanma	Lā telmes: degme	Lā tenfuḡ: üfürme/şışırma
Lā tenfuḡ: üfürme	Lā tefruş: döşeme	Lā tekniş: süpürme
Lā taḡleb: şaḡma	Lā teşum: ḳoḳlama	Lā tazukḳ: ıatma
Lā taşub: dōkme	Lā taşdem: doḳunma	Lā temşeḡ: silme
Lā tecur: sürme	Lā tuseḡḡen: ısıtma	Lā tuberred: şovutma
Lā tamur: geçme	Lā tesḡeb: çekme	Lā tensec: toḳuma
Lā tenşur: serme	Lā tecid: bulma	Lā tuḡny: ırlama
Lā taşēḡ: çaḡırma	Lā teheb: baḡışlama	Lā teftil: bükme
Lā tenteḡeb: üründülme	Lā tuvaşy: ışmarlama	Lā tuḡeb: sevme
Lā teşreṭ: yırtma	Lā taḡtaẓ: incitme	Lā tertēeş: ditreme
Lā telbes: giyme	Lā teḡleʿ: çıkartma	Lā tedfin: kömme
Lā tezin: ıaratma	Lā teʿkul: yeme	Lā teşreb: içme
Lā telḡes: yalama	Lā tuşaddıḳ: inanma	Lā tekzeb: yalanlama
Lā tekil: ölçüme	Lā terceʿ: dönme	Lā tekun: olma
Lā teʿtemid: ıayānma	Lā telʿeb: oynama	Lā tedli: şarkıtma
Lā tetedell: nāzlanma	Lā tuḡed: yıḳma	Lā taṭfi: söndürme
Lā taḡdeʿ: āldatma	Lā tecib: getirme	Lā teḡteḡir: ḡorlama

¹¹⁶ Metinde “آله المة” biçiminde yazılmıştır.

Lā tuzeyin: düzme لا تزين	Lā taḥfaz: ezberleme لا تحفظ	Lā teḥşud: biçme لا تحصّد
Lā tecme': devşirme لا تجمع	Lā temdeḥ: ögme لا تمدح	Lā taḥuṭ: koyma لا تحط
Lā teḥliḳ: yārātma لا تتخلق	Lā teşneḳ ve lā tu' elleḳ: āşma لا تشنق ولا تعلق	Lā tusabeḳ: қошуşma لا تسابق
Lā tuhervel: لا تهرول (8a-1) yelme	Lā ta' cel: segirtme لا تعجل	Lā tubṭy: eglenme لا تبط
Lā tet' eb: yorulma لا تتعب	Lā tahḍim: siñirme لا تهضم	Lā tefrah: sevinme لا تفرح
Lā tengam: ṭāsalanma لا تنغم	Lā tectehed: çalışma لا تحتهد	Lā tefteker: düşünme لا تفكر
Lā tazunn: zann itme لا تظن	Lā teteḥeyar: şaşırma لا تتحير	Lā tuşaver: tanışma لا تشاور
Lā teḥky: laḳırdı itme لا تحك	Lā tethedeş: lāf itme لا تتحدث	Lā tuḥaṭeb: konuşma لا تخاطب
Lā teveşveş: fışlama لا توشوش	Lā teşruḥ: bağıрма لا تصرخ	Lā teskut: şuşma لا تسكت
Lā taşum: oruç ṭutma لا تصم	Lā tuşaḥeb: dostluk itme لا تصاحب	Lā tu' adi: düşmanlık itme لا تعاد
Lā temzeḥ: şaka itme لا تمزح	Lā takrah: ikrah itme لا تكره	Lā tez' el: uşanma لا تزل
Lā teḳraf: bıḳma لا تقرف	Lā tuḥaneḳ: gavgı itme لا تخانق	Lā tuḥereb: cenk itme لا تحارب
Lā tu' ezzer: āzarlama لا تعذر	Lā tunaze': bozuşma لا تنازع	Lā tegir: kıskanma لا تغیر
Lā tel' eb ¹¹⁷ : dolab itme لا تلعب	Lā tegiş: aldātma لا تغش	Lā tecfel: ürkme لا تعجل
Lā tebda': başlama لا تبد	Lā tecur: sekritme لا تجر (8a-5)	Lā teşteḡel: işleme لا تستغل
Lā tufaşıl: pğzgr itme لا تفصل	Lā teste' mel: kullanma لا تستعمل	Lā terḍa: kabul itme لا ترضى
Lā taḍman: kefil olma لا تضمن	Lā tu' erben: pay verme لا تعربن	Lā te' ḥuḡ ve lā tu' ṭi: alış veriş itme لا تأخذ ولا تعط
Lā tete' eşem: umme لا تتعشم	Lā terbaḥ: kıazanma لا تربح	Lā tekseb: kār itme لا تكسب
Lā taḥser: ḍarar itme لا تخسر	Lā tu' aven: yardım itme لا تعاون	Lā tudeyin: borç itme لا تُدين
Lā testelef: ödünç alma لا تستلف	Lā tenfe': yarama لا تنتفع	Lā tecme': toplama لا تجمع
Lā tufi: ödeme لا توف	Lā tuḳasem: tağıtma لا تقسم	Lā tuḥaşış: payı verme لا تخصص
Lā tuḥḍḍer: ḥazırlama لا تحضر	Lā tuvedi: götürme لا تود	Lā tursel: gönderme لا ترسل

¹¹⁷ Metinde “لا تلعب” biçiminde yazılmıştır.

Lā teb‘eş: yollama	Lā temşy: yürüme	Lā tuşādef: rastlama
Lā tulaki: görüşme	Lā tebka: kalma	Lā tenzur: gözitime
Lā tertaḥ: dinlenme	Lā tunaḳy: seçme	Lā tunzzel: indirme
Lā temut: ölme	Lā terḳuş: oynama	Lā taḡlub: yenme
Lā tenheb: yağma itme	Lā tesreḳ: çalma	Lā taḥtef: kapma
Lā te’zi: ezyet itme	Lā tufeteş: arama	Lā tuḡayye‘: zayı‘ itme
Lā tubeyin: belli itme	Lā teṭale‘: göz atma	Lā terḫi: bırakma
Lā turḫi: şalı verme	Lā tuseyib: koyu verme	Lā tubaṭṭel: âlama
Lā tumsek: (8a-10) tıtmak	Lā teḡres: dikme	Lā tezra‘: ekme
Lā tuḡerbil: kalburlanma	Lā taṭḥan: öğitme	Lā tuneḫel: eleme
Lā ta‘taş: şuşma	Lā taḳta‘: paralama	Lā tafrum: kıyma
Lā tefut: toğrama	Lā teslek: haşlama	Lā tesḳy: süzme
Lā tuḳaver: oyma	Lā tunetif: yaralama	Lā teḳli: kızartma
Lā tuḳeşer: şoyma	Lā tuḡevb: eritme	Lā tesḫeḳ: ezme
Lā tecu‘: acıḳma ¹¹⁸	Lā teşbe‘: duyma	Lā tertevy: suya ḳanma ¹¹⁹
Lā tuferreḡ: boşaltma	Lā tabuḫ: püskürme	Lā tenfeḡ: silkeleme
Lā tedry: duyma	Lā tuḡaṭy: örtme	Lā teşḫur: ḫorlama
Lā tahzi: şâyıḳlama	Lā teḫlum: düş görme	Lā testeyḳız: uyanma
Lā teteḫzem: koşanma	Lā teşleḫ: soyma	Lā teşid: çekme
Lā terfy: örme	Lā tuzaffer: örme	Lā tekser: kıırma
Lā teḳtef: ḳoparma	Lā taḳşeṭ: ḳazıma	Lā teşḫaṭ: çizme
Lā tuvesseḫ: kirletme	Lā tuṭaḫher: pak itme	Lā tunazeḫ: temizleme
Lā te‘şur: şıḳma	Lā teṭvy: devşirme	Lā ted‘ek: ovma
Lā tunazzem: düzme	Lā tuşeffy: süzme	Lā tuşalleḫ: düzeltme

¹¹⁸ Metinde “جيمه” biçiminde yazılmıştır.

¹¹⁹ Metinde “قانه” biçiminde yazılmıştır.

Lā tehtum: mühürleme لَا تَحْتُمُ	Lā tudever: döndürme لَا تَدُوعِرُ	Lā tuneşşef: kurutma لَا تَنْشَفُ
Lā tekleb: çevirme لَا تَكْلِبُ	Lā tete‘evved: alışma لَا تَتَعَوَّدُ	Lā tubedil: değişme لَا تُبَدِّلُ
Lā tucerreb: (8a-15) şınma لَا تُجَرِّبُ	Lā tuşşbeh: beñzetme لَا تُشَبِّهُ	Lā tehlet: karıştırma لَا تَخْلُطُ
Lā tulşek: yapıştırma لَا تُلْصِقُ	Lā tet‘eb: yorulma لَا تَتْعَبُ	Lā tethessen: güzel itme لَا تَتَهَسِّنُ
Lā tetemesħar: zevklenme لَا تَتَمَسَّحِرُ	Lā tetefarrac: seyr itme لَا تَتَفَرِّجُ	Lā tedur: gezme لَا تَدُورُ
Lā teţuf: tolaşma لَا تَتَوَفُّ	Lā teddeşşe: geyirme ¹²⁰ لَا تَدْدِشُّ	Lā tehzuĸ: hıçkıрма لَا تَهْزُكُ
Lā tetemaţa‘: gerinme لَا تَتَمَاطِأُ	Lā taţruş: kuşma لَا تَطْرُشُ	Lā tebtetem: şırırtma لَا تَبْتَسِمُ
Lā tetemeşşeţ: tarama لَا تَتَمَسَّحُطُ	Lā tuħerbeş: tırmalama لَا تُحْرِشُ	Lā tesn: bileme لَا تَسِّنُ
Lā tehlek: tırāş itme لَا تَهْلِكُ	Lā tuşbet: muħkem itme لَا تُشَبِّتُ	Lā tu‘eli: yüksek itme لَا تُعْلِي
Lā tuvattı: alçaĸ itme لَا تُوَاتِّئُ	Lā tukbber: büyük itme لَا تُكْبِّرُ	Lā tuşşagır: küçük itme لَا تُشَّغِرُ
Lā tuţavvel: uzun itme لَا تُطَافِلُ	Lā tuĸaşır: kışa itme لَا تُقَاصِرُ	Lā tuvassıţ: orta itme لَا تُوَاصِلُ
Lā tu‘areĸ: enli itme لَا تُعْرَضُ	Lā tukenniz: enşiz itme لَا تُكَنِّزُ	Lā tuĸayık: tar itme لَا تُضَيِّقُ
Lā tetefeseħ: seyir itme لَا تَتَفَسَّحُ	Lā turaŋfe‘: ince itme لَا تُرَافِعُ	Lā tuteħen: ĸalın itme لَا تُتَخِّنُ
Lā tuħaeŋfe‘: yeyni itme لَا تُحَافِفُ	Lā tu‘adi: duşman itme لَا تُعَادِي	Lā tubeħħer: tütşültme لَا تُبْهِّجُ
Lā tu‘aşer: geĸinme لَا تُعَاشِرُ	Lā teştaĸ: ārzu itme ¹²¹ لَا تَتَشَاقِقُ	Lā testekbel: ĸarşulama لَا تَسْتَقْبِلُ
Lā taĸtedir: becerme لَا تَتَقَدَّرُ	Lā tetenedem: pişman olma لَا تَتَنَدَّمُ	Lā tu‘avveĸ: gecikme لَا تُعَوِّقُ
Lā tusaĸel: ĸavuĸ şallama لَا تُسَاقِلُ		

Buraya kadar Allah’ın yardımıyla mastar, emir kipi ve emir kipinin olumsuzluğu bitmiş olur.¹²²

¹²⁰ Metinde “كرمه” biçiminde yazılmıştır.

¹²¹ Metinde “أرزو” olarak verilmiştir.

¹²² تمت التمام من المصدر، والامر الحاضر، والنهي الحاضر، بعون الله المبك الوهاب.

1.1.4. Görülen Geçmiş Zaman

(8b-1) **Dördüncü bab Görülen Geçmiş Zaman göstermektedir.** Türkçede mastar ekini sildikten sonra **gel** kelimesine **-DI** eki ekleyerek ya da istersen kelimenin emir durumunda esreli “dal” ekleyerek Görülen geçmiş zaman’lı 3. tekil şahısa dayanan bir fiil oluşturulur.¹²³

عَلِمَ ‘alime: bildi	فَهِمَ Fahime: Añladı	قَرَأَ Kara ‘e: okudı
كَتَبَ Ketebe: yāzdı	أَمَرَ Emera: buyurdı	جَاءَ Ca ‘e: Geldi
ذَهَبَ Zehebe: gitdi	قَعَدَ Ka ‘ede: oturdu	قَامَ Kama: kalktı
وَقَفَ Vaqafe: durdı	أَكَلَ Ekele: Yedi	شَرِبَ Şeribe: İçti
سَمِعَ Semi ‘e: işitdi	رَأَى Ra ‘a: gördi	وَرَى Verra: Gösterdi (8b-5)
تَكَلَّمَ Tekelleme: Söyledi	قَالَ Kağle: didi	رَبَّى Rabbā: besledi
عَمِلَ amile: yāptı	خَافَ Hāfe: korktı	وَقَعَ Vaqa ‘: Düştü
رَمَى Rama: attı	حَطَّ Haṭṭa ¹²⁴ : koydı	سَتَرَ Setera ve gaṭṭa: örtti
نَامَ Nāme: uyudu	حَرَقَ Haraqa: yaqtı	دَخَلَ Deḥale: girdi
اَضْطَجَعَ Eḍṭaca ‘a: yattı	خَرَجَ Haraçe: çıktı	رَبَطَ Rabata: bağladı
حَلَّ Halle: çözdi	كَنَّسَ Kenese: süpürdi	حَلَبَ Hālabē: şāğdı
قَطَعَ Kaṭa ‘a: kesti	ضَرَبَ Darabe: urdı	هَرَبَ Harabe: kaçtı
وَصَلَ Vaşala: erdi	أَعْطَى E ‘ṭa: verdi	أَخَذَ eḥaze: aldı
بَاعَ Ba ‘e: şattı	اشْتَرَى İşterg: şatun aldı	شَفَعَ Şefe ‘a: dilek eyledi
شَاوَرَ Şavara: tanıştı	عَجَنَ ‘acane: yoğradı	طَبَخَ ṭabeḥa: peşirdi
فَلَقَ Falāqa: yğradı	كَالَعَ Kale ‘e: kopardı	عَدَّ ‘adde: şaydı
وَلَدَ Velede: çoğrdı	نَسِيَ Nesiye: unuttı	اِسْتَحَى İstaḥā: utandı
سَأَلَ Se ‘ele: şordı	بَدَرَ Bedere: şaçtı	طَلَبَ Ṭalabe: istedi
رَكَبَ Rakibe: bindi	نَزَلَ Nazele: indi	مَضَعَ Maḍağa: çiğindi
بَلَغَ Bele ‘a: yuttı	تَبَوَّلَ Tebeuvvele: işedi	تَغَوَّطَ Tağavveṭa: şıçtı
نَقَصَ Naḳḳaşa: eksiltti	اِبْتَدَأَ İbtade ‘e: başladı	خَلَصَ Hallaşa: betirdi
خَرَقَ Haraqa: deldi	غَلَى Ğela: kaynadı	سَرَقَ Seraqa: çaldı
طَارَ Ṭara: uçtı	خَيَطَ Hayyeṭa: dikti	هَنَعَ Heneqa: boğdı
سَعَلَ Se ‘ale: öksürdi	عَطَسَ ‘aṭase: āğsırdı	بَكَى Bakā: ağladı
ضَحِكَ Daḥike: güldi	عَضَّ ‘aḍḍa: ısırdı (8b-10)	مَضَّ Maşşa: emdi
بَسَّ Bese: öpti	اِصْطَلَحَ Işṭalaḥa: barıştı	بَلَّ Belle: ıslattı
غَسَلَ Ğasele: yıkağı	عَامَ ‘āme: yüzdı	غَطَسَ Ğaṭase: taldı
غَرَقَ Ğariqa: battı	ذَبَحَ Zabeḥe: boğazladı	سَلَخَ Seleḥe: şoydı

الباب الرابع في بيان الماضي: الماضي في التركي كل كلمة الحق بأخرها دال مكسورة بعد التجريد من علامة المصدر وان شئت قل يلحق¹²³ بالكلمة التي على صورة الامر دال مكسورة ويتولد من كسرة الدال ياء. فيكون المجموع فعلاً ماضياً مسنداً للمفرد الغائب.

¹²⁴ Metinde “حَطَّ” biçiminde yazılmıştır.

قتل Qatala: öldürdi	دفن Defene: kömdi	وزن Vezzene: țaradı
بنی Bene: binā yaptı	احترس İhterese: şakındı	رفع Rafa'a: kaldırdı
هدم Hedeme: yıkladı	نخل Neħale:eledi	ملأ Mele'e: tıldırdı
سبب و شتم Sebbe v şeteme: sögdi	قفل Qafele: kâpâtı	فتح و كشف Feteħa ve keşefe: âçtı
اصطاد Eşade: âvladı	خاصم Haşame: çekışti	اخفا Ahfâ: gizledi
خبی Habbâ: şakladı	خلص Halleşa: kurtardı	لف Leffe: şardı
صبر Şabera: katlandı	نفخ Nefeħe: üfredi	انتفخ İntefeħa: şişredi
فرش Feraşe: döşedi	شم Şemme: koqladı	ذاق Zaħa: tattı
لمس Lemese: değdi	صب Şabbe: dökti	مسح Meseħe: sildi
سخن Sehħene: ısıttı	برد Barrade: sovuttı	مر Merrra: geçti
سحب Seħebe: çekti	جر Carra: sürdi	نشر Neşera: serdi
وجد Vecede: buldı	غنى Ğannâ: ırladı	صاح Şaħa: çâğırdı
وهب Vehebe: bağışladı	نسج Nesece: tokıdı	قتل Fetele: dükti
انتخب İnteħabe: üründüldi	وصى Vaşşâ: ışmarladı	حب Hâbbe: sevdi
شرط Şeraťa: yırttı	اغتاظ (8b-15) İgtâza: incindi	ارتعش İrte'aşe: ditredi
لبس Lebise: giydi	قلع Qala'e: çıkardı	دفن Defene: kömdi
وزن Vezzene: țaradı	كال Kâla: ölçti	لحس Leħase : yaladı
صدق Şaddeħa: inandı	كذب Keğebe: yalanladı	كان Kâne: oldu
صار Şâra: oldu	رجع Raca'a: döndi	اتكا و اعتمد İtteke'e ve i'temedede: țâyandı
لعب Le'ibe: oynadı	دلى Dellâ: şârkıttı	تدل Tedellele: nâzlandı
اطفى Aţfa'a: söndürdi	خدع Hade'e: âldattı	اورد Evrade: getürdi
احتقر İhteķara: ħorladı	حفظ Hafıza: ezberledi	زين Zeyyene: düzdi
زرع Zera'a: ekti	حصد Haşade: biçti	جمع و لم Ceme'e v lemme: devşirdi
مدح Medeħa: ögdi	تخلق Heleķa: yârattı	شقق و علق Şeneķa v 'alleķa: âştı
تناوب Teşâvebe: esnedi	احاط Aħaťa: kapladı	سبق Sebeķa: geçti
هرول Hervele: yeldi	استعجل İste'cele: segirtti	بطى Bette': eğlendi
جری Cerâ: sekirdi	تعב Ta'ibe: yoruldı	هضم Hağama: sinüridi
فرح Fariħa: sevindi	انغم İngamme: taşalandı	اجتهد İctehede: çalıştı
افتكر İfteķera: düşündü	ظن Zanne: zan itdi	تحير Tehayyera: şaşırdı
زاد Zâde: arttı	احكى Hâkâ: laķırdı itdi	حدث Haddese: lâf itdi
خاطب Hâtabe: konuştı	وشوش Veşveşe: fışıldı	صرخ Şaraħa: bağırdı
سكت Sekete: şuştı		

[Betül¹²⁵ ma‘ naya gelürdi ma‘ lum böyle feth-i “be” ile¹²⁶ dünyadan ve ezvâcdan keselüp Hakkı ta‘ ala faķirlerine münķati‘ a olân ĥatuna derler] Anla¹²⁷

(9a-1) صَامَ Şāma: oruç tıtdı	تَعَلَّمَ Te‘ eleme: öğrendi	نَظَرَ Nezara: baķdı
صَاحِب Şāhebe: dostluk itdi	عَادَا ‘adā: düşmanlık itdi	مَزَح Mezeĥa: şaka itdi
كَرِه Kerihe: ikrāh itdi	زَعَل Z‘ ile: uşandı	قَرِف Qarife: bıķtı
خَانَق Haneķa: ġavga itdi	حَارَب Ĥarabe: cenk itdi ¹²⁸	عَذَرَ ‘azzera: azārladı
نَازَع Nazae‘ a: bozuşdı	غَارَ Ġara: kışķandı	لَعِب Le‘ ibe: dolap itdi
عَشَ Ğeşşe: āldatdı	جَفَلَ Cefelev: ũrkeledi	اِبْتَدَى İbtedā: başladı
اِشْتَغَلَ İşteģele: işledi	فَاصَلَ Faşala: pāzar itdi	اِسْتَعْمَلَ İste‘ mele: kullandı
رَضَى Rediye: ķabel oldu	ضَمَن Đamine: kefil oldu	عَرَبَن ‘erbene: pay verdi
اَعْطَى Eĥeze v e‘ ĥa: alışveriş itdi	تَعَشَّمَ Te‘ şşeme: umdı	رَبِح Rabiĥa: ķāzandı
كَسَبَ Kesebe: ķār itdi	خَسِر Ĥesire: zarar itdi	عَاوَن ‘avene: yārdm itdi
دَيْن Deyyene: borķ itdi	اِسْتَلَف İstelefe: ödünķ aldı	اِنْتَفَعَ İntef‘ e: faydalandı
جَمَعَ Ceme‘ e: topladı	وَفَا Vefā: ödedi	قَسَم Kasseme: daġatdı
خَصَص Ĥaşşasa: pay verdi	حَضَرَ Ĥađđara: ĥazır itdi	وَدَى Vedde: götürdi
اَرْسَلَ Ersele: gönderdi	بَعَث Be‘ eşe: yolladı	مَشَى Meşe: yürüdi
صَادَف Şadafe: rāst geldi	لَقَى Leķa: buluştı	بَقِيَ Beķiye: ķaldı
اِنْتَظَرَ İntezara: göz itdi	اِرْتَاَح (9a-5) İrteĥe: dinlendi	نَقَى Naķķa: seķti
نَزَلَ Nezele: indi	مَات Māte: öldi	رَقَص Raķaşa: oynadı
غَلَب Ġalebe: yendi	نَهَب Nehebe: yaġma itdi	سَرَق Sereķa: ķaldı
خَطَف Ĥaĥafe: ķaptı	اَذَى Eza: eziyet itdi	فَتَّش Fetteşe: aradı
ضَاع Da‘ a ¹²⁹ : ķayb itdi	بَيَّن Beyyene: belli oldu	اِطَّلَعَ İttala‘ a: göz atdı
رَخَى Raĥa: şalı verdi	نَشَف Neşşefe: ķuruttı	بَطَّل Baţţale: boşladı
مَسَكَ Meseke: tıttı	غَرَس Ġarese: dikti	زَرَعَ Zera‘ e: ekti
غَرَب Ġarbele: ķālburladı	طَحَن Taĥane: öġüttü	نَحَلَ Neĥele:eledi
عَطَش ‘aţişe: şuşādı	قَطَعَ Kaţ‘ e: yāraladı	فَرَم Ferama: ķıydı
فَتَّ Fette: doġradı	سَلَق Seleķa: ĥaşladı	صَفَّى Şaffā: süzdi
قَوَّر Kaver: oydı	نَتَف Netefe: yoldı	قَالَى Kale: kızarttı
قَشَرَ Kaşşera: şoydı	دَوَب Devvebe: eritdi	سَحَق Şaķa: ezdi
جَاع Cā‘ a: açıķtı	شَبِع Şebi‘ a: toydı	اِرْتَوَى İrteve: ķandı
فَرَّغ Farraġa: boşalttı	بَحَّ Beĥĥe: püskürdi	نَفَض Nafağa: silkeledi

¹²⁵ Metinde “تَبُول” biçiminde yazılmıştır.

¹²⁶ “ Be harfinin üstünde üstün (°)le birlikte” demektir.

¹²⁷ فافهم.

¹²⁸ Metinde “جِينَك” olarak verilmiştir.

¹²⁹ Metinde “صَاغ” biçiminde yazılmıştır.

دار Dara: döndü	غط Ġaṭṭa: örtti	شخر Şeḫara: ḫorladı
هدس Hedese: şayıqladı	حلم Ḥalime: düş gördi	تَيَقَّظ Tayyeaḳaḳa: oyandı
تحزم Teḥezzeme: kuşandı	شلح Şeleḥe: şoyandı	شد Şedde: çekti
رمى Rama: âtdı	ضفر Daffara: ördi	كسر Kesere: kırdı
قطف Kaṭafa: kopardı	قشط Kaşṭa: kazıdı	شخط Şeḫaṭa: çüzdi
وسخ Vesseḥe: kirletdi	طهر Ṭahhara: paketdi	نظف Neẓẓafa: temizledi
عصر ‘aşara: şıkdı	طوى Ṭava: devşirdi	دعك De‘eke: oğaladı
نظم Naẓẓame: dizdi	صفت (9a-10) Şaffa: düzdi	صلح Şallaḥa: düzeltti
ختم Ḥeteme: mühürledi	دور Devera: döndürdi	نشف Neşefe: kurutdı
قلب Qalebe: çevirdi	تعود Te‘avvede: âlışdı	تبدل Tebedel: değışdi
جرب Cerrabe: şınadı	تشبه Teşebbehe: beñzetdi	خالط Ḥalaṭa: karştırdı
عجب ‘cebe: beğendi	لصق Laşşaka: yapıştırdı	حسن Ḥassene: güzel itdi
تمسخر Temesḫera: zevklendi	تفرج Tefarrace: seyretti	دار Dara: gezdi
طاف Ṭāfe: dolāşdı	تدشى Tedeşşe: gegirdi	حزق Ḥazeḳe: hıçkırdı
تمطع Temaṭa‘a: girindi	طرش Ṭaraşa: kuşdı	تبسم Tebesseme: şırıtdı
تمشط Temaşşafa: ṭaradı	خرش Ḥerbeşe: tırmaladı	سن Senne: bileği
حلق Ḥaleḳa: tıraş itdi	ثبت Şebbate: muḫakem oldu	علا ‘ella: yüksek itdi
وطى Vattā: âlçaḳ itdi	كبر Kebbara: büyük itdi	صغر Şağgara: küçük itdi
طول Ṭavvele: uzun itdi	قصر Kaşşera: kışa itdi	توسط Tevessaṭa: orta itdi
عرض ‘errada: enli itdi	تكزز Tekenneze: eñsiz itdi	ضيق Dayyaḳa: ṭar itdi
تفسح Tefesseḥe: seyir itdi	رفع Reffa‘a: ince itdi	تخن Tehḫene: kâlın itdi
تخفف Teḫfefe: yeyni itdi	تعدى ‘ede: bulāştı	تبخر Tebeḫḫara: tütsültdi
عاشر ‘aşara: kaçındı	اشتاق İştāḳa: ârzuladı	استقبل İsteḳbele: karşuladı
اقتدر İḳtadara: becerdi	تندم Tenedeme: pişman oldu	تعوق Te‘evvaḳa: gecekdi
ساقل Sāḳele: kāvuk şalldı	فعل Fe‘ele: işledi	اجتمع İcteme‘e: cem‘ itdi
احمر Eḫmarra: kızartdı	حب Ḥebbe: sevdi	مد Medde: yardım itdi
كرم Karama: iḫsan itdi		

(9a-15) Kelimenin sonuna ç, ş, ḳ, ṭ, t, k harflerinden biri gelirse, geçmiş zaman -dl eki –tl’ya dönüştürülür. Eserdeki örneklerin hepsini “dal” harfiyle göstermiştim. Böylece dal harfi içinde dönüştürüldüğü konuları öğrenip fark edersin. Örneğin: شرب Şeribe: içdi, اكل Ekele: yedi, حرق Ḥaraḳa: yakdı, اضطجع İdṭace‘e: yatdı, ذهب Zehebe: gitdi, باس Bāse: öpdı, عض ‘aḳa: ısırdı, حلب Ḥalebe: şağdı.¹³⁰

¹³⁰ ومتى كان آخر الكلمة جيماً أو شيناً أو قافاً أو طاءً أو تاءً أو ياءً أو كافاً عربية حال السكون ثقلب دال الماضي تاء وتُدغم في التاء والطاء، وأما مثلت لك الامثلة كلها بالذال، لتعرف وتستيقظ للمواضع والمواد التي ثقلب فيها الدال وهناك امثلتها شرب: اجتدى، اكل: يدي، حرق: ياقدي، اضطجع: ياتدي، ذهب: كتدي، باس: اوپدي، عض: ايصردی، حلب: صاغدي.

1.1.5. Geniş Zaman

Beşinci bab Geniş zamanı göstermektedir. Türkçede mastar ekini sildikten sonra gel kelimesine -r eki ekleyerek geniş zamanlı 3. tekil şahısa dayanan bir fiil oluşturulur, Bu durum, mastarların başından sonuna kadar uygulanır.¹³¹

(9b-1) يعلم Ya'lem: bilir	يفهم Yefhem: anlar	يتعلم Yete'ellem: öğrenir
يكتب Yektub: yazar	يأمر Ye'mur: buyur	يجيء Yeci': gelir
يروح Yaruḥ: gider	يقعد Yaḳ'ud: oturur	يأقوم Yaḳum: kalkar
يقف Yeḳef: durur	يأكل Ye'kul: yer	يشرب Yeṣrab: içer
يسمع Yesme': işitir	ينظر Yenzur: bakar	يرى Yerā: görür
يورى Yuveri: gösterir	يقول Yeḳul: der	يربى Yurabbi: besler
يعمل Ye'mel: yapar	يخاف Yeḥef: korkar	يأقا Yaḳa': düşer
يرمى Yermi: atar	يحط Yeḥuṭ: koyar	يستر ويغطي Yester vü yuḡaṭi: örür
ينام Yenem: uyur	يضطجع Yaḍṭace': yatar	يأحرق Yaḥreḳ: yaḳar
يدخل Yedḥul: girer	يخرج Yeḥruc: çıkar	يربط Yerbuṭ: bağlar
يحلّ Yeḥell: çözer	يكنس Yeknus: süpürür	يأحلب Yeḥlub: saḡar
يقطع Yeḳṭa': keser	يصل Yeṣil: erdi	يضرب Yedreb: vurur
يعطي Ye'ti: verdi	يأخذ Ye'huz: alır	يبيع Yebi': şatar
يشترى Yeṣteri: şātun alır	يشفع Yeṣfe': dilek eyler	يريد Yurid: diler
يعجن Ye'cen: yoğurur	يطبخ Yeṭbuḥ: pişirir	يفلق Yefleḳ: yārar
يقلع Yeḳle': kopar	بعد Ye'ed: şayar	يولد Yevled: doğurur
ينسى Yense: unudur	يستحي Yesteḥi: utanur	يسأل Yes'el: şorar
يأبذ Yebzur: şaçar	يطلب Yeṭlub: ister	يركب Yerkeb: biner
ينزل Yenzil: iner	بمضغ Yemḍaḡ: çiyner	يأبلع Yeble': yutar
يأول Yubevvel: işer	يتغوط Yeteḡevvat: sıçar	يزيد Yezid: artar
ينقص Yenḳuş: eksilür	يأبذ Yebtedi: başlar	يأخلص Yeḥaleṣ: biter
يأخرق Yeḥreḳ: deler	يأغلى Yeḡli: kaynar	يسرق yesreḳ: uğurlar
يأطير Yeṭir: uçar	يأخيظ Yuḥeyṭ: diker	يأخنق Yeḥnek: boḡar
يسعل Yes'ul: öksürür	يأعطس Ye'tes: ağsırır	يأضحك Yedḥek: güler
يأبكي Yebki: ağlar	يأعضن Ye'ud: ısıtır	يأمص Yemuṣṣ: emer
يأبوس Yubevves: öper	يأصطلح Yeṣṭaleḥ: barışur	يأبل يبل Yebul: ıslatır
يأغسل Yeḡsilu: yur	يأعوم Ye'um: yüzer	يأغطس Yeḡṭis ¹³² : ıtar

الباب الخامس في بيان المضارع في التركي كل كلمة الحق بأخرها راء ساكنة، بعد التجريد من علامة المصدر، وتلك على صورة الامر ¹³¹ فيكون المجمع فعلا مضارعاً مسنداً للمفرد الغائب وذلك من اول المصادر الى آخرها.

¹³² Metinde "يعطس" biçiminde yazılmıştır.

يغرق Yağrak: batar	يذبح Yezbeḥ: boğazlar	يقتل Yeḳtul: öldürür
يبني Yebni: bina yapar	يهدم Yehdim: yıkar	يحترز Yeḥteriz: şakınur
يرفع Yerfe': kaldırır	ينخل Yuneḥel: eler	يملأ Yemle': doldurur
يفرغ Yufferiğ: boşaltır	يسب Yesubb: âzarlar	يشتّم Yeştem: söger
يفتح ويكشف Yefteḥ vü yekşif: açar	يقفل Yuḳfel: kapan	يصطاد Yaştād: âvlar
يخاصم Yuḥaşım: çekişir	يخفي Yuhfi: gizler	يخبى Yuḥebbi: saklar
يخلص Yuḥelleş: kurtarır	يلف Yeluff: şarar	ينتفخ Yentefih: şişer
يصبر Yeşbir: katlanır (9b-10)	ينفخ Yenfeḥ: üfürür	يفرش Yefreş: döşer
يشم Yeşum: koku	يذوق Yezuḳ: dâtar	يلمس Yelmes: değeri
يصب Yeşub: döker	يمسح Yemseḥ: siler	يسخن Yuseḥḥen: ısıtır
يبرد Yuberid: soğutur	يمر Yemur: geçer	يسحب Yesḥeb: çeker
يجر Yecurr: sürür	ينشر Yenşur: serer	يجد Yeced: bulur
يغنى Yuğanni: ırlar	يصيح Yaşih: çağırır	يهب Yehib: bağışlar
ينسج Yensic: tokur	يفتل Yeftil: bükür	ينتخب Yenteḥib: üründülür
يوصي Yuşı: ısmarlar	يُحِبُّ Yuḥebbu: sever	يشرط Yeşrut: yırtar
يغتاظ Yegtaḥ: incinur	يصطالح Yeştaleḥ: barışur	يرتعش Yerte' iş: ditrer
يلبس Yelbes: giyer	يقلع Yeḳle': çıkarır	يموت Yemut: ölür
يدفن Yedfin: gömer	يزيد Yezyd: ârtar	يكيل Yekil: ölçer
يلبس Yelbes: yalar	يصدق Yuşaddeḳ: inanur	يكذب Yekib: yalanlar
يرجع Yerci': döner	يروح Yeruḥ: gider	يكون Yekun: olur
يتكى Yeteki': tayanır	يلعب Yel'eb: oynar	يدلى Yudli: şarkıtır
يتدلل Yetedellel: nazlanır	يطفى Yuṭfi': söndürür	يخدع Yeḥd': âldatur
يريد Yurid: getirir	يحتقر Yeḥteḳır ¹³³ : horlar	يحب Yuḥebb: sever
يحفظ Yahfaz: ezberler	يزين Yuzeyyin: düzer	يحصد Yeḥşud: biçer
يجمع Yecme': devşirir	يمدح Yemdeḥ: öger	يذم Yezum: söger

Temmet etemam, Allah bilir ve dönüş O'nadır. **Altıncı bab sıfat- fiili göstermektedir.**¹³⁴

¹³³ Metinde "يحتقر" biçiminde yazılmıştır.

¹³⁴ تمت التمام والله اعلم يرجع إليه المأب ياهو. الباب السادس اسم الفاعل.

1.1.6. -(y)IcI Sıfat-Fiil Eki

(9b-15) Türkçede “gel” kelimesi mastar ekini silindiğinde, emir haline getirilirse ve sonuna -(y)IcI eki eklenirse, bu şekilde **sıfat-fiil** oluşturur.¹³⁵

عَالِمٌ ‘alim: bilici	فَاهِمٌ Fāhim: aňlayıcı	مُتَعَلِّمٌ Muta‘ellim: öğrenici
قَارِئٌ Qāri‘: okuyıcı	كَاتِبٌ Kātib: yazıcı	أَمَرَ Amer: buyurucu
جَائِي Cā‘i: gelici	ذَاهِبٌ Zāhib: gidici	قَاعِدٌ Qa‘id: oturucu
قَائِمٌ Qā‘im: kalkıcı	وَأَقِفٌ Vāqif: durucu	أَكَلَ Ākel: yiyici
شَارِبٌ Šārib: içici	سَامِعٌ Sāmi‘: işetici	نَظَرَ Naẓer: bakıcı
رَائِي Rā‘i: görücü	مُورِي Muverri: gösterici	مُتَكَلِّمٌ Mutekellem: söyleyici
قَائِلٌ Qa‘il: söyleyici	مُرَبِّي Murabbi: besleyici	عَامِلٌ ‘amel: yapıcı
خَائِفٌ Hā‘if: korkuyucu	وَأَقَعَ Vāqī‘: düşücü	رَامَى Rami: atıcı
حَاطٌ Ḥaṭṭ: koyucu	سَاتَرٌ Sāter ve مُغَاṬṬİ: örütücü	نَامَ Na‘im: uyuyucu
مُضْطَجِعٌ Muḍṭace‘: yatıcı	حَارَقَ Ḥāreḳ: yakıcı	دَاخَلَ Dāḫil: girici
خَارَجَ Ḫāric: çıkıcı	رَابَطَ Rābet: bağlayıcı	حَلَّلَ Ḥālil: çözücü
كَأَسَ Kānis: süpürücü	حَالَبٌ Ḥālib: şağıcı	قَاطَعَ Qaṭi‘: kesici
ضَارَبَ Ḍarib: urucu	هَارَبَ Hārib: kaçıcı	وَأَصَلَ Vāṣil: erici
مُعْطَى Mu‘ṭi: verici	أَخَذَ Āḫiz: alıcı	بَايَعَ Bayi‘: satıcı
شَارَى Šāri: şātuñ alıcı	شَافَعَ Šāfi‘: dilek eyleyici	مُرِيدٌ Murid: dileyici
عَاجَنَ ‘acen: yoğurucu	طَبَخَ Ṭabeḫ: pişirici	فَالَقَ Fāleḳ: yarıcı
عَادَدَ ‘adidd: sayıcı	وَالَدَ Vāled: toğurucu	نَاسَى Nāsi: unutucu
حَافِظٌ Ḥafiz: ezberici	مُسْتَحَى Mesteḫi: utanıcı	سَأَلَ Sā‘il: sorucu
بَاذَرَ Bāzir: şaşıcı	طَالَبَ Ṭālib: isteyici	رَاكِبٌ Rākib: binici
نَاذَلَ Nāzil: inici	مَاضِغٌ Maḍig: çiyneyici	بَالَعَ Belī‘: yutucu
مُتَبَوِّلٌ Mutebevvil: işeyici	مُتَغَوِّطٌ Mutağavviṭ: sıçıcı	زَايَدٌ Za‘id: artıcı
نَاقِصٌ Naḳiṣ: eksilici	مُبْتَدَى Mubtedi: başlıyıcı	مُفَرِّغٌ Muferriḡ: boşaltıcı
خَارَقَ Ḫāriḳ: delici	مُغْلَى Muḡli: kaynatıcı	سَارَقَ Sāriḳ: uğurlayıcı
طَأَّرَ Ṭa‘er: uçucu	حَيَّاهُ Ḫayyaḥ: dikici	خَانِقٌ Ḫāniḳ: boğucu
سَاعَلَ Sā‘il: öksürücü	عَاطَسَ ‘aṭis: ağşıyıcı	دَاهَكَ Dāḫik: gülici
بَاكَى Baki: ağlayıcı	عَاذِدٌ ‘aḏid: ısıyıcı	مَاصِصٌ Māṣiṣ: emmici
بَايَسَ Bayis: öpücü	مُصْطَلِحٌ Muṣṭaliḥ: barışıcı	غَضَبَانَ Ğaḍban: tarıyıcı
بَالَلَ Belil: ıslatıcı	غَاسَلَ Ğāsil: yuyucu	عَائِمٌ ‘ā‘im: yüzücü

¹³⁵ في التركي كل كلمة جرئت من علامة المصدر وصارت على صورة الامر، والحق بأخرها لفظ جى فتكون اسم الفاعل للمفرد.

(10a-5) غَاطِسْ Ġāṭis: dâlicı	غَارِقْ Ġariḳ: bâticı	ذَابِحْ Zābih: boğazlayıcı
قَاتِلْ Ḳatil: öldürücü	بَانِي Bani: bina yapıcı	هَادِم Hadim: yıkıcı
مُحْتَرِز Muḥteriz: şakıncı	رَافِع Rafi': kaldırıcı	نَاخِل Naḥil: eleyici
مَالِي Mâli: doldurucu	سَابِب Sâbib: âzârlıyıcı	شَاتِم Şatim: sögici
فَاتِح Fatih: açıcı	غَالِق Ġalīḳ: kapıcı	شَائِد Şā'id: âvıcı
مُخَاصِم Muḥaşim: çekişici	مُخْفَى Muḥfî: gizleyici	مُخْبَى Muḫabi: şaklayıcı
مُخْلِص Muḥallîş: kurtarıcı	لَافِف Lâfîf: şarıcı	صَابِر Şâbir: katlanıcı
نَافِخ Nâfiḫ: üfürücü	مُنْتَفِخ Muntefiḫ: şişici	فَارِش Fâriş: döşeyici
شَامِم Şâmin: hoşlayıcı	ذَائِق Zā'ik: tadıcı ¹³⁶	لَامِس Lâmis: değici
صَابِب Şâbib: dökücü	صَادِم Şâdim: doğunucu	مَاسِيح Mâsih: silici
مُسَخِّن Museḫin: ısıtıcı	مُبِرِد Muberid: soğutucu	مَارِر Mârir: geçici
سَاهِب Sâhiben: çekici	جَارِر Cârân: sürücü	نَاشِر Nâşiran: serici
وَاِجِدْ Vâciden: bulucu	مُغْنِي Muğniyen: ırlayıcı	صَائِع Şā'iḥen: çağırıcı
وَاهِب Vâhiben: bağışlayıcı	نَاسِج Nâsicen: dokuyucu	مُنْتَجِب Munteḫiben: üründüleyici
مُوصِي Muşiyen: ısmarlayıcı	مُجِب Muḫiben: sevici	شَارِط Şariṭan: yırtıcı (10a-15)
مُغِظْ Nuğîzan: incinci	مُرْتِعْش Murte'işen: ditreyici	لَاسِيس Lâbisen: giyici
قَالِع Ḳali'en: çıkarıcı	دَافِن Dâfinen: gömücü	وَاِزِن Vâzinen: tartzıcı
كَايِل Kâyilen: ölçücü	لَاِيس Lâḫisen: yalıcı	مُصَدِّق Muşadiḳan: inanıcı
مُكَذِّب Mukeziben: yalañlayıcı	رَاجِع Râci'en: dönücü	سَائِر Sâ'iran: yürüyücü
مُتَكِّ Mutteki': tayañıcı	رَاحِي Raḫi: şarkıtıcı	مُدَلِّل Mudelilen: nâzlanıcı
لَاِيب Lâ'iben: oyuncu	مُطْفِ Muṭfi': söndürücü	خَادِع Ḥadi': aldâyıcı
مُورِد Muvrid: getürücü	مُحْتَقِر Muḥtaḳir: horlayıcı	مُزِين Muzeyyin: düzücü
حَاصِد Ḥâşid: biçici	جَامِع Câmi' va lâmim: devşirici	مَادِيح Mâdiḥen: ögücü
ذَامِم Zâmimen: kınâ söyleyici		

1.1.7. Nefy (Mutlak Olumsuz):

Yedinci bab (Nefy) olumsuz göstermektedir. Türkçede olumsuzun alameti **ma-** ekidir, ilk olarak türemiş kelimelerde bulunur, ikincisinden ise üçüncü ve birinci rûkûnlerde bahsedilmiştir. Görülen geçmiş zaman, geniş zamanda ve diğer kiplerde de **ma-** ekinden “elif” harfi silinir.

¹³⁶ Metinde “ذَائِقِي” biçiminde yazılmıştır.

(10a-20) Görülen geçmiş zaman'da olumsuzluk eki, “esreli dal ” dan önce eklenir yani Görülen geçmiş zaman ekinden önce eklenir. Örneğin:

ما علم mā ‘alime: bilmedi,

ما فهم mā fehime: anlamadı,

ما تعلم mā te‘elleme: öğrenmedi,

ما قرأ mā kıra’a: okumadı,

ما كتب mā ketebe: yazmadı ve bu şekilde devam edilir.

Geniş zaman olumsuzluğunda ise “elif”i silinen ek, geniş zaman belirten –r ekinin yerine gelip ardından “ز” –z harfi gelmektedir yani “مز” –mAz ekidir ve bu şekilde olumsuz geniş zamanlı 3. tekil şahsa dayanan bir fiil oluşturur. Örneğin:

ما يعلم mā ya‘lem: bilmez,

ما يفهم mā yefhem: anlamaz,

ما يتعلم mā yete‘ellem: öğrenmez,

ما يقرأ mā yeķra’: okumaz,

ما يكتب mā yektub: yazmaz... vs.¹³⁷

(10b-1) Mastarlarda olumsuzluk eki mastar ekinden (–maķ veya –mek) önce gelir, örneğin:

عدم العلم ‘edem El-‘ilm: bilmemek,

عدم الفهم ‘edem El-fehm: anlamamak,

عدم التعليم ‘edem Et-te‘lim: öğrenmemek,

عدم القراءة ‘edem El-ķira’a: okumamak,

عدم الكتابة ‘edem El-Kitebe: yazmamak...vs.

الباب السابع في بيان علامة النفي: وعلامة النفي في التركي هي لا تخلص من ان تكون في المشتقات اولاً والثانية تذكر في الركن الثالث والاول 137 ان كانت في الماضي، او المضارع، او غيره لفظ ما ولكن تحذف الفها في الماضي وغيره وعلامة نفيها في الماضي ان تكون قبل الدال المكسورة التي هي علامة الماضي ومثاله ما علم: بلمدى، ما فهم: اكلمدى، ما تعلم: اوكرنمدى، ما قرأ: اوقومدى، ما كتب: يآرمدى والى اخره اما علامه نفيها في المضارع اي ما المحذوفه الالف فهي ان تحل محلّ الراء التي بها علامة المضارع بعد ان يلحق بها ز آ ساكنة فيكون نفياً المضارع المسند الغائب والحاصل على علامة نفي المضارع وهي لفظ مز مثاله ما يعلم: بلمز، ما يفهم: اكلمز، ما يتعلم: اوكرنمز، ما يقرأ: اوقومز، ما يكتب: يآزمز.

1.1.8. Çokluk Eki:

Sekizinci bab çokluk ekini göstermektedir. Türkçede çokluk eki +lAr ekidir. +lAr eki (10b-5) fiillerde veya isimlerde, tekil ya da ikil, eril ya da dişil de kullanılır, Türkçede eril yada dişil, ikil ya da çoğul farkı yok cümlede geçtiği yere göre belirlenmektedir.

1.çoğul şahıs dört şekilde görülmektedir. Birincisi görülen geçmiş zaman isnat edince, ikincisi geniş zamana isnat edince, üçüncü tamlayana (muzza iley) isnat edince, dördüncü Bağımsız/Ayrı zamirlere isnat edince olmaktadır. Bu babta birinci ve ikinci durumlardan bahsedilecek, (10b-10) diğer durumları ise 3. rükün İyelik Öbekleri ve Ayrı Zamirler bölümünde bahsedilecek İnşallah. Görülen geçmiş zamanda 2. Çoğul şahıs zamiri gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2.çoğul şahıs eki -ñIz'dır, yani nazal nun ve hareketsiz ze harfidir. Siz, 2. çoğul şahıs zamiridir. Çokluk eki iyelik öbeklerinde bulunur. (10b-15) Örnekleri 3. rükünde görülecektir. “Siz”, geniş zaman'da gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2. çoğul şahıs zamiri olur. Çokluk eki ayrı zamirlerde kullanılır onu da 3. rükünde açıklayacağız İnşallah. Şimdi ilk iki duruma döneyim.¹³⁸

(11a-1)İlk iki duruma dönerim, onlar da 1.çoğul şahsa ait durumlar:

Görülen geçmiş zaman'daki gerek olumlu gerek olumsuz durumda 1. çoğul şahıs eki Kef-ı Arabîya (ك) ya da Kef sâkine (ق) aynı -mağ, -mek gibi olur ve en çok kullanılan (ك) harfidir. Daha önce belirtildiği gibi Görülen Geçmiş Zaman “dal” –DI ekinden sonra eklenir. Örneklerde kısaca verildi anla. Örneğin:

علمنا 'elimna: bildik

فهمنا Fehimne: aňladık

تعلمنا Te' elmne: öğrendik

علامة نفيها في المصدر. اي مآ. المذكور ان تكون قبل علامة المصدر وهي مك أو مق مثاله عد العلم: بلمك، عدم الفهم: اكئللق، عدم التعليم: 138 اوكرنمك، عدم القراءة: اوقوممق، عدم الكتابة: يازممق وهكذا الى آخره. الباب الثامن في بيان علامة الجمع، الجمع في التركي لفظه لزاعلم أن لز علامة الجمع لغير المخاطب مطلقاً، وقولي مطلقاً سواء كان في الافعال، او في الاسماء، وسواء كان للمثنى، او الجمع مذكراً او مؤنثاً تنبيه لا فرق في اللغة التركيه بين المذكر والمؤنث ولا بين المثنى والجمع وإنما يعلم ذلك بقريته الحالية، او مقاليد، او علامة الجمع للمتكلم ومعه غيره فهي اربع مطلقاً العلامة الأولى حالة اسناد الفعل الماضي، الثانية حالة اسناد الفعل المضارع، العلامة الثالثة حالة اضافة اليه، ومعه غيره، العلامة الرابعة منفصلاً، ويذكر في هذا الباب العلامتان الاوليان ونذكر الاخيرتان في الركن الثالث في بيان الاضافة، وبيان الضمان المنفصلة ان شاء الله تعالى، واما علامة الجمع المخاطب في الفعل الماضي مثبتاً كان او منفيّاً، وتكون علامة الجمع للمخاطب فهي اثان مطلقاً وهي لفظة كز يعني كافاً عجمية بعدها زاي ساكنة ولفظة سز ولفظة سز علامة الجمع المخاطب في الفعل الماضي مثبتاً كان او منفيّاً، وتكون علامة الجمع ايضاً في التضافة اليه وسيظهر هذا في الركن الثالث ولفظه سز علامة الجمع للمخاطب في المضارع مثبتاً كان او منفيّاً، وتكون علامة الجمع ايضاً في الضمان المنفصلة كما سنبين ان شاء الله تعالى في الركن الثالث ايضاً.

قرأنا Qara 'na: okudık

كتبنا Ketebne: yazdık

ضربنا Darebna: Urdık (11a-5) vs.

Olumsuz Örnekler:

ما علمنا Mā 'elimne: bilmedik

ما فهمنا Mā fehimne: anlamadık

ما تعلمنا Mā te'ellemne: öğrenmedik

ما قرأنا Mā qara 'na: okumadık

ما كتبنا Mā ketebne: yazmadık... vs.

Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs eki –z'dır, geniş zaman babında belirtildiği gibi olumlu eki –r 'den sonra gelir. Olumsuz durumunda da –mAz ekinden sonra gelmektedir. Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs başka bir ekte de kullanılır o da –A-İlm ekidir, bu ek olumlu geniş zaman'da –r ekinin yerine kullanılır. -z ekiyle olumlu geniş zaman örnekleri:

نعلم Ne'lem: biliriz,

نفهم Nefhem: anlarız,

نتعلم Nete'ellem: Öğreniriz,

نقرأ Neqra': okuruz,

نكتب Nektub: yazarız...vs.

Geniş zaman'daki 1. çoğul şahıs eki –A-lım Eki örnekleri:

نعلم Ne'lem: bilelim

نفهم Nefhem: anlayalım

نتعلم Nete'elem: öğrenelim

نقرأ Neqra': okuyalım

نكتب Nektub: Yāzalım ... vs.

Olumsuz geniş zaman örnekleri:

ما نعلم Ma ne'lem: bilmeziz

ما نفهم Ma nefhem: anlamazız

Ma nete' elem: öğrenmeziz ما نتعلم

Ma naḡra': oḡumazız ما نقرأ

Ma nektub: yazmazız... vs. Buraya kadar 1. çoḡul şahıs eki, bu bâbta bitmiştir.¹³⁹

Görülen geçmiş zaman'da, gerek olumlu gerek olumsuz durumunda 2. çoḡul şahıs eki -ñIz'dır ve görülen geçmiş zaman esreli dal -DI ekinden sonra gelir. Olumlu durumunda örnekleri:

elimtum: bildiñiz علمتم

Fehimtum: añladıñız فهمتم

Te' elemtum: öğrendiñiz تعلمتم

ketebtum: yāzdıñız... vs. كتبتم

Olumsuz görülen geçmiş zaman örnekleri:

Mā ' elimtum: bilmediñiz ما علمتم

Mā fehimtum: añlamadıñız ما فهمتم

Mā te' ellemtum: öğrenmediñiz ما تعلمتم

Mā ḡara'tum: oḡumadıñız ما قرأتتم

Mā ketebtum: yazmadıñız. ما كتبتتم

(11a-15) Geniş Zaman'da, hem olumlu hem de olumsuz durumunda 2. çoḡul şahıs eki -sInIz ekidir ve olumlu geniş zaman -r ekinden sonra gelir; olumsuz eki ise -mAz'dır. Olumlu geniş zamanda 2. çoḡul şahıs eki örnekleri:

Te' lemun: bilirsıñiz تعلمون

Tefhemun: añlarsıñiz تفهمون

Tete' elemum: öğrenirsıñiz تتعلمون

¹³⁹ اللّتين بهما علامتان المتكلم ومعه غيره حال اسناد الفعل الماضي هي كاف عربية او قاف ساكنة والضابط في ذلك ان كل مصدر علامته مك أو مق ففاف والاكثر الغالب هي كاف تلحق آخر علامة الماضي وهي الدال المذكورة انفاً مثبتاً كان الفعل او منفيّاً، وتمثيل لهما مثال المثبت من اوله الى آخره مثالّلر مختصر اولندى فافهم علمنا: بيلدك، فهمنا: اڭلدك تعلمنا: اوكرندك، قرأنا: يآزدق، ضربنا: اوربق وهكذا الى آخره. أما علامة المتكلم، ومعه غيره حال اسناد الفعل المضارع فهي زاي ساكنة تلحق آخر علامة المضارع وهي الزاء المذكورة في باب المضارع في الاثبات، وتلحق آخر علامة المضارع في المنفي وهي لفظة مز، وقد تكون علامة المتكلم ومعه غيره في المضارع المثبت لفظة لم وتحل محل علامة المضارع وهي الزاء فمثال المضارع المثبت بالزاي قولك نعلم: بيلرز، نفهم: اڭلرز، نتعلم: اوكرنرز، نقرأ: اوقورز، نكتب: يآرز، وهكذا الى آخره ومثال المضارع المثبت بلم قولك نعلم: بيله لم، نفهم: اڭليه لم، نقرأ: اوقويه لم، نكتب: يآزره لم وهكذا الى آخره ومثال المضارع المنفي مانعلم: بلنمزر، مانفهم: اڭلمزر، ما نتعلم: اوكرنمزر، ما نقرأ: اوقومزر، ما نكتب: يآزمزر وهكذا الى آخر المصادر انتهى بيان العلامتين اللتين هما للمتكلم ومعه غيره في هذا الباب.

Tektubun: yāzarsıñız.... vs. تكتبون

Olumsuz Geniş Zaman'da 2.çoğul şahıs eki örnekleri:

Mā te'lemun: bilmezsiñiz ما تعلمون

Mā tefhemun: añlamazsıñız ما تفهمون

Mā tet'ellemun: öğrenmezsiñiz ما تتعلمون

Mā teḡra'un: oḡumazsıñız ما تقرؤون

Mā tektubun: yāzmazsıñız...vs. ما تكتبون

-IAr eki ise daha önce belirttiğimiz gibi kelimenin sonuna gelir, görülen geçmiş zaman ya da geniş zaman, olumlu ya da olumsuz, (11a-20) sıfat-fiilde de kullanılır. Ancak emir kipinde gerek olumlu gerek olumsuz kullanılmaz. Görülen geçmiş zaman'daki 3.çoğul şahıs eki, görülen geçmiş zaman – DI ekinden sonra gelir. Görülen geçmiş zaman olumlu durumunda örnekleri:

Elimu: bildiler علموا

Fehimu: añladılar فهموا

Te'ellemu: öğrendiler تعلموا

Ḳara'u: oḡudılar قرؤا

Ketebu: yāzdılar.¹⁴⁰ كتبوا

(11b-1) Görülen geçmiş zaman olumsuz durumunda, 3. çoğul şahıs eki (-IAr), olumsuz eki ve Görülen geçmiş zaman eki yani “dal” –DI’den sonra gelir. Örneğin:

Mā 'elimu: bilmediler, ما علموا

اما علامة جمع المخاطب حال الاسناد الماضي مثبتاً كان او منفياً فهي لفظة **كز** المذكورة تلحق آخرها علامة الماضي وهي الدال المكسورة¹⁴⁰ المعينة في باب الماضي وتمثيل المثبت، والمنفي فمثال الماضي والمثبت مسنداً للمخاطب، ومعه غيره قولك علمتم/ **بيلدكز**، فهمتم/ **اڭلدكز**، تعلمتم/ **اوكرنديكز**، قرأتم/ **اوڤوديكز**، كتبتهم، **يازديكز** وهكذا الى آخره ومثال الماضي المنفي كذلك ما علمتم/ **بيليمديكز**، ما فهمتم/ **انڭلمديكز**، ما تعلمتم/ **اوكرينمديكز**، ما قرأتم/ **اوڤومديكز**، ما كتبتهم/ **يازمديكز**. واما علامة جمع المخاطب حال اسناد الفعل المضارع المثبت كان او منفياً فهي لفظة **سز**، تلحق آخر علامة المضارع وهي الراء في الاثبات ولفظة **مز** في النفي وتمثل للمثبت والمنفي، فمثال المضارع المثبت حال اسناداً للمخاطب مع الغير، قولك تعلمون/ **بيلسنز**، تفهمون/ **اڭلسنز**، تتعلمون/ **اوكرينڭرسنز**، تقرؤون/ **اوڤورسنز**، تكتبون/ **يازرسنز** وهكذا الى آخره وقولك مثال المضارع المنفي مسنداً للمخاطب مع الغير قولك، ما تعلمون/ **بيلمزسنز**، ما تفهمون/ **اڭلمزسنز**، ما تتعلمون/ **اوكرنمزسنز**، ما تقرؤون/ **اوڤورسنز**، لغير المتكلم والمخاطب كما بينا انفاً وعلامة كونها للجمع ان تلحق آخر الكلمة والكلمة ما تكتبون/ **يازمزسنز** وهكذا الى آخره اما لفظ **لر**، فعلمة حالها ماضياً كان، او مضارعاً، مثبتاً كان او منفياً وسواء كانت الكلمة اسم فاعل، او غير ذلك، مما يكون غير المتكلم، والمخاطب، ومن ثم لا تخل الامر، والنهي الحاضر وهناك مثال الماضي والمضارع اثباتاً، ونفياً بحالها، واسم الفاعل فمثال الماضي المثبت مسنداً للغائب مع الغير، وعلامة كونها للجمع ان تلحق آخر علامة الماضي وهي الدال المكسورة مثال علموا/ **بيلديلر**، فهموا/ **اڭلديلر**، تعلموا/ **اوكرنديلر**، قرؤوا/ **اوڤورديلر**، كتبوا/ **يازديلر**

ما فهموا Mā fehimu: añlamadılar,
ما تعلموا Mā te‘ellemu: öğrenmediler,
ما قرؤا Mā kara’u: okumadılar,
ما كتبوا Mā ketebu: yāzmadılar... vs.¹⁴¹

Geniş zaman’da 3. çoğul şahıs eki olumlu durumunda, geniş zaman (–r) ekinden sonra gelir. Örneğin:

يعلمون Ye‘lemun: bilürler,
يفهمون Yefhemun: añlarlar,
يتعلمون Yete‘ellemun: öğrenirler,
يقرؤن Yeḳra’un: okurlar,
يكتبون Yektubun: yāzarlar.

Geniş zaman’da, 3. çoğul şahıs eki olumsuz durumunda, (11b-5) geniş zaman (–mAz) ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما يتعلمون Mā yete‘ellemun: bilmezler,
ما يفهمون Mā yefhemun: añlamazlar,
ما تعلمون Mā yete‘ellemun: öğrenmezler,
ما يقرؤن Mā yaḳra’un: okumazlar,

ما يكتبون Mā yektubun: yāzmazlar... vs.¹⁴²

Sıfat-fiilde daha önce belirttiğimiz gibi –(y)lcl ekiyle gösterilir, çokluk eki sıfat-fiil ekinden sonra gelir. Örneğin:

عالمون ‘ālimun: biliciler,
فاهمون Fehimun: añlayıcılar,
قارؤن Ḳari’un: okuyıcılar,
متعلمون Mūte‘ellimun: öğrenciler,

ومثال الماضي المنفي مسنداً للغائب كذلك وعلامة كونها للجمع ان تلحق آخر علامة الماضي وهي الذال وهي علامة النفي كما ذكرنا مثاله ¹⁴¹ ما علموا/ يبيلمديلر، ما فهموا/ اكلمديلر، ما تعلموا/ اوكرنمديلر، ما قرؤا/ اوقومديلر، ما كتبوا/ ياتمديلر ومثال المضارع المثبت مسنداً للغائب مع الغير، وعلامة تكون لُر علامة الجمع ان تلحق علامة المضارع وهي الراء، مثاله يعلمون/ بيلورلر، ¹⁴² يفهمون/ اكلرلر يتعلمون/ اوكررنورلر، يقرؤن/ اوقورلر، يكتبون/ ياترلر ومثال المضارع المنفي مسنداً للغائب كذلك وعلامة كون لُر للجمع تلحق علامة نفيه وهي لفظة مَر مثاله ما يعلمون/ يبيلمزلر، ما يفهمون/ اكلمزلر، ما يتعلمون/ اوكرنمزلر، ما يقرؤن/ اوقومزلر، ما يكتبون/ ياتمزلر

Katibun: yāzıcılar... vs. buraya kadar çokluk babı bitmiştir.¹⁴³

Şimdi 1., 2. ve 3. tekil şahıs eklerinden bahsetmemiz önemlidir. Bil ki Hedek'allah (Allah sana hidayet versin) 1. tekil şahsın eki (-m)'dir; hem görülen geçmiş zaman hem de geniş zaman'de, hem olumlu hem de olumsuz durumda, (11b-10) gerek tekil isim gerek çoğul isim kelimelerin sonuna gelir. Örneklerde gösterilecek inşallah. Görülen geçmiş zaman 1. tekil şahıs eki olumlu durumundaki örnekler:

علمت Elimtu: bildim,

فهمت Fehimtu: añladım,

تعلمت Te'ellemtu: öğrendim,

قرأت Qara'tu: okudum,

كتبت Ketebtu: yāzdım vs.

Görülen geçmiş zaman olumsuz durumunda, 1. tekil şahıs eki, olumsuz eki ve görülen geçmiş zaman ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما علمت Mā 'elimtu: bilmedim,

ما فهمت Mā fehimtu: añlamadım,

ما تعلمت Mā te'ellemtu: öğrenmedim,

ما قرأت Mā qara'tu: okumadım,

ما كتبت Mā ketebtu: yāzmadım... vs.

Geniş zaman olumlu durumunda, 1.tekil şahıs eki, geniş zaman ekinden sonra gelir. (11b-15) Örneğin:

اعلم E'lem: bilürm,

افهم Efhem: añlarım,

اتعلم Ete'ellem: öğrenirim,

اقرأ Eḳra': okurum,

اكتب Ektub: yāzarım vs.

مثال اسم الفاعل وعلامة كون لِر للجمع ان تلحق آخر علامة اسم الفاعل وهي لفظ جى كما شرحنا في باب اسم الفاعل مثاله عالمون /¹⁴³ بيليجيلر، فاهمون / اكليجيلر، قارون / اوقويجيلر، متعلمون / اوكرنجيلر، كاتبون / يازيجيلر الى آخره انتهى بيان علامة الجمع

Geniş zaman'da 1.tekil şahıs ekinin olumsuz durumunda —mAz ekinden sonra gelir. Örneğin:

ما اعلم Mā 'elim: bilmezem,

ما افهم Mā efhem: anlamazam,

ما اتعلم Mā ete'ellem: öğrenemezem,

ما اقرأ Mā eḡra': okumazam,

ما اكتب Mā ektub: yazmazam vs.

-mAz'deki -z'nin yerine -m gelirse bu şekilde olur:

لا اعلم Lā e'lem: bilmem,

لا افهم Lā efhem: anlamam,

لا اتعلم Lā ete'ellem: öğrenmem,

لا اقرأ Lā aḡra': okumam,

لا اكتب Lā ektub: yāzmam vs.¹⁴⁴

2. tekil şahıs eki, iki şekilde gelir. İlk görülen geçmiş zaman'da, gerek olumlu gerek olumsuz durumunda ve isim tamlamasındadır, gelen eki nazal nun (–ñ)'dur. İkincisi ise **geniş zaman'da** gerek olumlu gerek olumsuz durumunda –sIn olarak gelir ve zamiri “Sen” olmaktadır. **Görülen geçmiş zaman olumlu durumunda**, 2. tekil şahıs eki (11b-20) (–ñ), görülen geçmiş zaman ekinden sonra eklenir. Olumsuz durumunda ise olumsuzluk eki ve görülen geçmiş zaman ekinden sonra gelir.

Örneğin:

ما علمت Mā 'elimte: bilmediñ,

ما فهمت Mā fehimte: anlamadıñ,

ما تعلمت Mā te'ellemte: öğrenmediñ,

ولا بأس ان نتعرض هنا لبيان معرفة المتكلم وحده، وعلامة المخاطب وحده، والغائب كذلك اعلم يهداك الله ان علامة المتكلم وحده ميم¹⁴⁴ ساكنة تلحق آخر الكلمة سواء كانت الكلمة فعلاً ماضياً مسنداً اليه، او مضارعاً كذلك مثبتاً كان الفعل او منفيّاً، وسواء كانت تلك الكلمة اسماً مضافاً اليه مفرداً كان ذلك الاسم، او جمعاً، كما يتضح جميع ذلك بالأمثلة ان شاء الله تعالى، مثال الماضي المثبت مسنداً اليه للمتكلم وحده، ان تلحق الميم آخر علامة الماضي مثاله علمت/ **بيلدم**، فهمت/ **اڭلدم**، تعلمت/ **اوكرندم**، قرأت/ **اوقودم**، كتبت/ **يازدم** الى آخره. ومثال الماضي المنفي مسنداً للمتكلم وحده ان تلحق الميم آخر علامة الماضي ببقاء علامة النفي مثاله: ما علمت/ **بيلدمم**، ما فهمت/ **اڭلدمم**، ما تعلمت/ **اوكرندمم**، ما قرأت/ **اوقودمم**، ما كتبت/ **يازدمم** الى آخره. وأما المضارع المنفي مسنداً للمتكلم وحده فتلحق آخر الميم علامة نفيه وهي علامة مز وقد تحل محل الميم المذكورة محل الزاي وهي لفظ مز وينكشف لك بالأمثلة مثاله: ما اعلم/ **بيلمزم**، ما افهم/ **اڭلمزم**، ما اتعلم/ **اوكرنمزم**، ما اقرأ/ **اوقومزم**، ما اكتب/ **يازمزم** الى آخره. وهذا بعد علامة النفي وهي بحالها مثال ما اذا حلت الميم محل الزاي من مز تقول لا اعلم/ **بلمم**، لا افهم/ **اڭلمم**، لا اتعلم/ **اوكرنمم**، لا اقرأ/ **اوقومم**، لا اكتب/ **يازمم**

ماقرأت Mā ʔara ʔte: oʔumadiñ,

ماكتب Mā ketebte: yāzmadiñ vs.

İsimlere ekleyince, ismin sonuna (-ñ) eki de eklenir. Örneğin: رأسك ra ʔsuke: başıñ رؤوسك ru ʔusuke: başlarıñ.

Olumlu geniş zaman'da 2. tekil şahıs -sIn eki, geniş zaman -r ekinde sonra gelir. Örneğin: تعلم

Te ʔllem: bilürsin,

تفهم Tefhem: añlarsın,

تتعلم Tete ʔelem: öğrenirsın,

تقرأ Tekra ʔ: oʔursın,

تكتب Tektub: yāzarsın.

Olumsuz geniş zaman'da 2. tekil şahıs eki (-sIn), Geniş Zaman olumsuz eki -mAz'dan sonra gelir.

Örneğin:

ما تعلم Mā te ʔlem: bilmezsin,

ما تفهم Mā tefhem: añlamazsın,

ما تتعلم Mā tete ʔellem: öğrenmezsin,

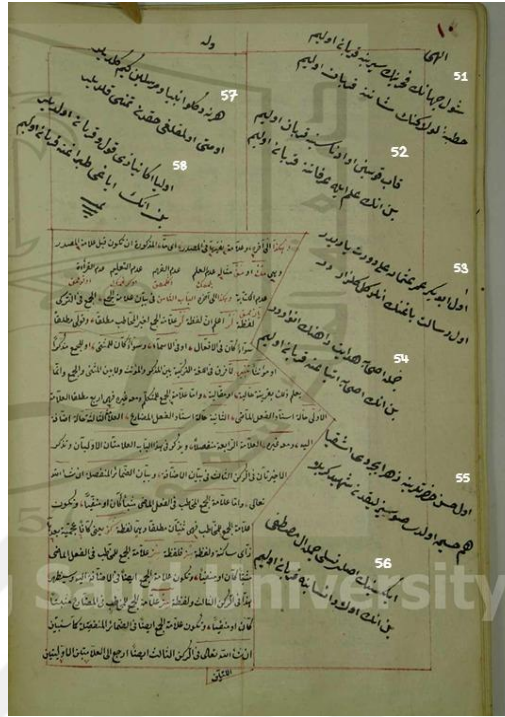
ما تقرأ Mā tekra ʔ: oʔumazsın,

ما تكتب Mā tektub: yāzmazsın vs. (11b-25) buraya kadar 1., 2. tekil şahıs eki bitmiştir. 3. tekil şahıs

eki ise görülen geçmiş zaman ve geniş zaman bablarında gösterilmiştir. 1. rukün burada bitmiştir, bu

rukünde mastarlar ve Arapçada nasıl türetildiğini içermiştir. ve Allah doğruyu bilir . İkinci rukün¹⁴⁵

و علامة المخاطب وحده اثنتان احدهما في الماضي مثبتاً كان او منفياً وفي الاضافة الاسماء اليه وهي كاف اعجمية والاخرى لفظة سن، في 145 المضارع مثبتاً كان او منفياً وايضاً تكون لفظة سن ضميراً ل اذا عرفت ذلك، فنقول في الماضي المثبت مسنداً للمخاطب وحده ان تلحق الكاف العجمية آخر علامة الماضي ببقاء علامة نفيه كما ترى ما علمت/ بيلمديك، ما فهمت/ اكلمديك، ما تعلمت/ اوكرنمدك، ما قرأت/ اوقومديك، ما كتبت/ يازمديك الى آخره. ونقول في اضافة الاسماء اليه ، بعد ان تلحق الكاف العجمية آخر الاسم المضاف مثاله رأسك/ باشك، رؤوسك/ باشلوك ونقول في المضارع المثبت مسنداً للمخاطب وحده، بعد ان تلحق لفظة سن من آخر علامة المضارع وهي الرأء مثاله: تعلم/ بيلرسن، تفهم/ اكلرسن، تتعلم/ اوكرنورسن، تقرأ/ اوقورسن، تكتب/ يازرسن الى آخر، ونقول في المضارع المنفي مسنداً للمخاطب وحده بعد ان تلحق لفظ سن آخر علامة نفي المضارع وهي مز ما تعلم/ بيلمزسن، ما تفهم/ اكلمزسن، ما تتعلم/ اوكرنمزسن، ما تقرأ/ اوقومزسن، ما تكتب/ يازمزسن الى هنا، تم بيان علامة المتكلم وحده، والغائب كذلك، واما علامة الغائب وحده فقد تقدمت في الامثلة المذكورة في باب الماضي والمضارع مسنداً للغائب المفرد وأرجعهما يتضح لك الحال الى هنا تم الباب الثامن وبه انتهى الركن الاول وهو ركن المصادر وما يشتق منها بقدر الامكان على الطريقة العربية، والله اعلم بالصواب. الركن الثاني

1. [Şol cihânıñ fahriniñ sırrına qurban olayım
Huṭbe-i levlâkiniñ şânına qurban olayım
2. Kâb-ı kavseyn-i ev ednâsına qurban olayım
Ben anuñ ‘ilmile ‘irfânına qurban olayım
3. Ol Ebûbekr ü Ömer Osman Ali dört yâridır
Ol risalet bağınuñ anlar gül-i gülzârdır
4. Cümle aşḫâb-ı hidayet rahniñ envarıdır
Ben anuñ aşḫabı etba‘ına qurban olayım
5. Ol Ḥasan ḥazretlerine zehr içirdi eşkıya
Hem Ḥüseyn oldı şusızlıktan şehid-i Kerbelâ
6. İkisiniñ aslı nesli cümle âl-i Muştafa
Ben anuñ evlad ü ensâbına qurban olayım
7. Her ne deñlü enbiyâ ve mürselin kim geldiler
Ümmeti olmaqlığı ḥaḫdan temenni kıldılar

8. Evliyā aña Niyazî kıl u kurban oldılar

Ben anuñ ayağı toprağına kurban olayım]¹⁴⁶

2. RÜKÜN

2.1. İSİMLER

2.1.1. İnsanın Organları ve Vücut İle İlgili Kelimeler

(12a-1)İsimleri göstermektedir, şezreler ve kıtalar içerir. Şezreleri düzeltmeden ve sadece kelimelerin nasıl uygun görüldüğüne göre belirtilmiştir. Buradaki **şezrede insan organları ve vücut ile ilgili kelimeler bulunur**. Şimdi diyorum ki: Allah’tan başarı dilerim ve O’ndan doğru yolu bulmam için hidayet isterim.¹⁴⁷

الرأس Er-ra’s: bāş	فوص الرأس Fuş er-ra’s: tepe	الشوشه Eş-şuše: perçem
الدماغ Ed-dimāğ: beyin	الجبهة El-cebhe: alın	القفا El-kafe: eñse
الاذن El-’üzün: kılāk	بنات الاذان Benet el-’üzün: kılāk tuzu	الحاجب El-ḥāceb: kâş
العين El-eyin: göz	الهدب (12a-5) El-hedeb: kirpik	الجفن El-cefn: kapağ
الخل El-ḥāl: beñ	الانف El-enf: burun	الخد El-ḥed: yañağ
الحنك El-ḥenek: avurt	الذقن Ez-zekın: çene	الشفة Eş-şiffe: dudāk
الضرس Ed-ḍırs: azu diş	السن Es-sin: diş	اللسان El-lisen: dil
العنق و الرقبة Er-raḳabe ve el-’unḳ: boyun	اللحية El-leḥiye: şaḳal	الذقن Ez-zekın: çene
الشارب Eş-şereb: bıyık	الشعر Eş-şa’r: kıl	الوجه El-vech: yüz
الزور Ez-zor: boğaz	الكتف El-ketef: omuz	العضد El-’aḍad: kol
المفصل El-miḫşal: bilek	المعصم El-me’şam: bāzu	المرفق El-mirfaḳ: dirsek
اليد El-yed: el	الاصبع El-eşba’: parmak	الكف El-kef: āvuç
راحة الكف Raḫat el-kef: el ayāsı	الظفر Ez-zıfr: tırnağ	النقرة En-neḳra: fiske
الشبر Eş-şebr: karış	الفتل El-fitr: sere	الابط El-ebt: koltuğ
الصدر Eş-şadır: göğüs	البطن El-beṭın: karın	السرة Es-surra: göbek
الظهر Ez-zahır: arka	الثدى Eş-şedi: meme	الجنب El-cenb: yān
الخصر El-ḫaşır: böğür	الوسط El-vest: bel	الذكر Ez-zeker: sik

¹⁴⁶ “Şol cihanın fahrinin sırma kurban olayım” mısrasıyla başlayan şiir, Niyaz-ı Mısrî’ya aittir.

¹⁴⁷ في بيان الاسماء وهو مشتمل على شذور و قطع ولم ارتب الشذرات بل جعلت بعضها آخذاً باعناق بعض كيفاً اتفق ووقع شذرة من ذلك في بيان اعضاء الانسان وما يتعلق به على طريقة رسائل، اختلاج الاعضاء فاقول وبالله التوفيق واسأله الهداية الى اقوم الطريق.

البیضتان El-beyḍaten: taşākılar	الدبر Ed-dubur: göt	الفخذ El-feḥz: buṭ
الرکبة Er-rukba: diz	الساق Es-sāq: bāldır	الرجل Er-recl: ayāk
قصبه الرجل Qaşbat er-recl: bacāk	القدم El-ḳedem: ṭabān	الكعب El-ke‘b: ökçe
الكحل El-keḥel: topuk	المصران (12a-10) El-muṣrān: bağırsak	الكرش El-kerş: işkenbe
المرارة El-marara: öd	الطحال Eṭ-ṭiḥel: dalak	القلب El-ḳalb: yürek
الكبد El-kebid: ciger	العرق El-‘erḳ: tamar	العظم El-‘azım: kemik
الکلی El-kile: bögrek	الجلد El-cild: deri	الدّم Ed-dem: ḳān
اللحم El-leḥem: et	القيح El-ḳayḥ: iriñ	البزاق El-buzaḳ: tükürük
المخاط El-muḥaṭ: sümük	الغائط El-g‘ıṭ: bok	البول El-bevl: sidik
الشحم Eş-şehem: iç yağı	اليمين El-yemin: sağ	اليسار El-yesār: şol
الخلف El-ḥelf: ārd	الأمم El-emem: ön	الفوق El-favḳ: yukarı
التحت Et-teḥet: aşağı		

2.1.1.1. İnsanın giydiği kıyafetler

İnsanın giydiği kıyafetleri anlatan bir kıtadır.¹⁴⁸

الشاش Eş-şeş: dülbend	العمامة El-‘imeme: şarık	الطربوش Eṭ-ṭārbuş: fes
العرقية El-‘rḳiye: arkçın	القميص El-ḳemiş: gömlek	القفطان El-ḳuṭṭān: uzun ‘antari
السديري Es-sedira: yelek	الكم El-kum: yen	الذيل Ez-zeyil: etek
الدكة Ed-dikke: uçkur	اللباس El-libes: tön	السروال Es-sirval: şalvar
الحزام El-ḥizem: kuşak	الخف El-ḥuf: çarık	السرموجة Es-sermuce: başmak
القبقاب El-ḳubḳab: na‘lın	المسركوب El-meserkub: pāpuç	

2.1.1.2. İnsanların arasındaki ilişkiler

(12a-15) İnsanlar arasındaki ilişkileri anlatan bir kıtadır.¹⁴⁹

الانسان El-insān: kişi	الرجل Er-racul: ādam	الذكر Ez-zeker: erkek
------------------------	----------------------	-----------------------

¹⁴⁸ قطعة في بيان الملبوس في بدن الانسان تمت التمام.

¹⁴⁹ قطعة في بيان وصف الانسان.

الانثى El- 'unṣa: dişi	الزوج Ez-zevc: er	المرأة El-mer 'a: 'avret kârı
الزوج في العدد Ez-zevc fi el- 'eded: çift	الابن El-ebin:oğul	البنات El-bent: kız
الاخ El- 'eḥ: kardaş	الاخت El- 'uḥt: kız kardaş	الصبي Eş-şabi: oğlan
الاسم El-isim: ād	الوالد El-valid ¹⁵⁰ : bābā	الجد El-cedd: dede
توئم Tev 'em: iki eş	الربيب Er-rabib: üvey oğlu	الربيبة Er-rabibe: üvey kız

2.1.2. Hayvanlar, Kuşlar, Vahşi Hayvanlar ve Böceklerle ilgili Adlar

Hayvanları, kuşları, vahşi hayvanları ve ev böceklerini anlatan bir şezredir. ¹⁵¹

الفرس El-faras: ât	الحصان El-ḥiṣan: âyğır	الحجرة el-ḥicra: kışrak
المهر El-muhur: t̄ay	البغل El-beğel: katır	الجمال El-cemel: deve
صنم الجمل Şanem el-cemel: örgüç	الحمار El-ḥimar: eşek	البقر El-beķer: şığır
الجاموس El-camus: mānda	العجل El- 'ecl: buzağı	الثور Eş-şevr: öküz (12a-20)
المعز El-me 'z: keçi	الجدي El-cedi: oğlāk	التيس Et-teyis: teke
الضأن Eḍ-ḍa 'ın: koyun	الكبش El-kebş: koç	الريميس Er-remis: kuzu
القرن El-ḳarn: boynuz	الزبل Ez-zibil: fişkı	الذنب Ez-zeneb: kıyruķ
اللينة El-liyeh: kıyruķ yağı	الصوف Eş-şuf: yōñ	

2.1.2.1. Vahşi hayvanlar

Vahşi hayvanları anlatan kıtadır. ¹⁵²

الاسد El-esed: arslān	الضبع Eḍ-ḍabe ' : şırtlān	الذئب Ez-ze 'b: kırt
الدب Ed-dub: ayı	الخنزير El-ḥenzir: toñuz	جميع الوحوش Cemi ' el-vuḥuş: cānāvarlar
القرد El-ķerd: maymun	النسناس En-nisnes: şebek	الكلب El-kelb: köpek
القط El-ķeṭ: kedi	الثعلب Eş-şe 'leb: tilki	الارنب El-erneb: tavşān

¹⁵⁰ Metinde "الوالدة" biçiminde yazılmıştır.

¹⁵¹ شذرة في الحيوانات والبهائم والطيور والوحوش وحشرات البيوت.

¹⁵² قطعة في بيان الوحوش.

2.1.2.2. Ev böcekleri ve evlerdeki yaşayan varlıklar

(12b-1) Ev böcekleri ve evlerdeki yaşayan varlıkları anlatan bir kıta dolayısıyla anla. ¹⁵³

الشَّعْبَانُ Eš-šu ^c ben: yılân	العقرب El- ^c akṛab: ^c akreb	الفار El-fār: şıçan
العرسة El- ^c irse: gelincik	العنكبوت El- ^c enkebut: örümcek	الذَّبَابُ Ez-zūbeb: sinek
الزَّنْبُور Ez-zenbur: arı	القمل El-ḵaml: bit	البرغوث El-berḡuṣ: pire
البق El-baḡ: tahta biti	الجراد El-cerad: çekirge	الدود Ed-dud: kurt
النحل En-nehl: ārı	النَّمُوس En-nāmus: sivrisinek	الخنفس El-ḡunfus: böcek
الاقْرَاد El-ḡurrāda: kene		

2.1.2.3. Kuşlar

Kuşları anlatan bir kıtadır. ¹⁵⁴

(12b-5) جميع الطيور Cemi ^c eṭ- ṭuyur: hep kuşlar	الحمام El-ḡamam: güvercin	اليمام El-yemem: kıumru
السَّمَان Es-sümman: bıldırcın	الدَّجَاج Ed-decac: t̃avuk	الدَّيْكَ Ed-dik: ħurus
الفروج El-ferruc: piliç	الاوز El-ivezz: k̃āz	البط El-baṭ: ördek
البح El-beḥ: anķıt	البيض El-bayid: yumurta	الجنّاح El-cenah: kanat
الصَّقر Eš-šaḡır: toğan	الشَّاهِين Eš-šāhin: şahin	الحدأة El-ḡede ^h : çaylak
الغُرَابُ النُّوحِي El-ḡurab en- nevḡi: kuzgun	الغُرَاب El-ḡurab: karga	الْعُصْفُور El- ^c uşfur: serçe
الخَفَاش El-ḡufeş: yārāsa	النَّعَام En-ne ^c em: deve kuşu	الكَرْكِي El-karakı: tırna
الفرخ El-ferḡ: yavru		

2.1.3. Denizdeki Varlıklar ve Deniz İle İlgili Adlar

Denizdeki varlıkları, deniz canlılarını ve deniz ile ilgili olayları anlatan bir şezredir. ¹⁵⁵

البحر El-baḡr: deñiz	النَّهْر En-nehr: ırmaķ	البركة El-bireke: göl
البئر El-bi ^r : kıyu	الحمام El-ḡammām: hamam	المَغْطَس El-maḡṭıs: ħavz
الجرن El-curn: tekne	الحنفية El-ḡenefıyye: muşluk	الصَّفَّة Eš-şaffa: göbek taşı
السّمك Es-semek: balık	الضفدع Eḡ-dıfde ^c : kıurbaḡa	الزحلّف Ez-zulḡuf: kaplumbaḡa

¹⁵³ قطعة في بيان الحشرات وسكان البيوت فافهم

¹⁵⁴ القطعة في بيان الطيور من الحيوانات.

¹⁵⁵ شذرة في بيان ما في البحر وحيوانه وما يتعلّق به.

العلق El-‘elek: sülük	الماء El-me‘: şu	البحر المالح El-baħr el-māleħ: ācı deñiz
البحر الحلو El-baħr el-ħulu: tatlu deñiz	البطارخ El-baṭraħ: balık yumurtası	المركب El-merkeb: gemi
الغراب El-ğurab: qarğa	المقدم El-muḳcedim: baş	المؤخر El-mu ‘aħer: geç
المقعد El-maḳ‘ ad: kumra	العنبر (12b-10) El-‘ anbar: anber	الرئيس Er-ra ‘is: reis ¹⁵⁶
النوتي En-nuty: tā ‘ife	الموج El-mevc: ıalğa	المجداف El-micdāf: kürek
القلع El-ḳil‘: yelken	الحبل El-ħabl: ip	الصّاري Eş-şāry: direk
الدّفة Ed-deffe: dümen	رغوة الموج Rağvat el-mevüc: ıalğa köpügi	المرسه El-mersa: demir

2.1.4. Gökyüzü ve Yeryüzünde Bulunanlar

Gökyüzü ve yeryüzü içinde bulunanları mümkün olduğu kadar en kapsamlı şekilde anlatan bir şezredir.¹⁵⁷

الله Allah: tañrı	الرّسول Er-resûl: peygamber	الملائكة El-mele ‘ike: ferişterler
السّماء Es-seme ‘: gök	الشمس Eş-şems: güneş	القمر El-ḳamar: āy
النجم En-necm: yıldız	البرق El-berḳ: şimşek	الصّاعقة Eş-şa‘ iḳa: yıldırım
المطر El-meṭar: yağmur	التّلج Eş-selc: qar	النّدى En-nede: çiy
البرد El-berd: sovuḳ	السّحاب Es-seħeb: buluṭ	الرّعد Er-ra‘ d: gök görülmek
الحر El-ħar: şıcaḳ	السّخن Es-suħn: ısı	الصّيف Eş-şayıf: yāz
الشتا Eş-şıta: kış	الشّهر Eş-şehr: āy	الاسبوع El-üsbü‘: hafta
السنة Es-sene: yıl	اليوم El-yavm: gün	اليوم الذي مضى El-yevm ellezı maḁa: geçen gün
السّاعة Es-sā‘ a: sa‘ at	النّهار En-nehār: gündüz	اللیل El-leyl: gice
نصف اللیل Nışıfū‘ l-leyl: gice yārısı	ليلة غدا Leylet ğada: yarın gice	الظّلام Ez-zalam: qarānlıḳ
النّور En-nur: āydınlıḳ	الهواء El-heve ‘: rüzgār	الرّيح Er-riħ: yel
العيد El-‘ id: bayram	الصّلوة (12b-15) Eş-şalvat: namāz	صلاة الصّبح Şalat eş-şubħ: şabaħ namāzı
صلاة الضحی Şalat eḁ-ḁuħa: ıuşluḳ namāzı	صلاة الظّهر Şalat ez-zuħr: öyle namāzı	صلاة العصر Şalat. ‘ l-‘ aşır: ikindi namāzı

¹⁵⁶ Metinde “ريز” biçiminde yazılmıştır.

¹⁵⁷ شذرة في بيان السماوات والارض وما فيهنّ بقدر الامكان ممّا ينبغي معرفته ذكر الاعلى.

صلاة المغرب Salat el-meğreb: aḥşam namāzı	صلاة العشاء Salat El-‘işe’: yatsu namāzı	غدا Ġada: erte
امس Ems: dün	اول امس Evvel ems: öteki gün	بكره Bukra: yarın
بعد بكره Be‘ d bukra: öbür gün	السنة الماضية Es-sene el- mādiye: geçen yıl	السنة الآتية Es-sene elātiye: gelecek yıl

2.1.5. Toprak Çeşitleri Özellikleri, Madenler, Ağaçlar ve Meyveler

Toprağın ve içindeki çeşitli özelliklerin, madenlerden ağaçlara ve meyvelere kadar olan farklılıklarını anlatan bir şezredir.¹⁵⁸

الارض El-erḍ: yer	التُّراب Et-turab: toprak	الطِّين Eṭ-ṭin: balcık
الغبار El-ğubār: toz	المكان El-mekan: yurd	الحجر El-ḥacr: taş
الرَّمْل Er-raml: kum	الوَحْل El-vaḥl: bataklık	الجبل El-cebel: dağ
القرية El-ḳeriye: köy	البئر El-be’ir: kuyu	

2.1.5.1. Madenler

Madenler.¹⁵⁹

(12b-20) الذهب Ez-zeheb: altun	الفضة El-fıḍḍa: gümüş	النَّحاس En-nuḥas: bakır
الرصاص Er-raşaş: kurşun	الحديد El-ḥedid: demir	الْقَزْدِير El-ḳezdir: kalay
الزَّيْبَق Ez-zibaḳ: cıva	المِسمَار El-mismār: mıh	الخَاتَم El-ḫatim: yüzük
السَّوَار Es-sivar: bilezik		

2.1.6. Zıtlık ve Karşıtlık

Mümkün olduğu kadar zıtlık ve karşıtlık kelimelerini içeren bir şezredir.¹⁶⁰

الكبير El-kebir: büyük	الصَّغِير Eş-şagîr: küçük	الطَّوِيل Eṭ-ṭavîl: uzun
القصير El-ḳaşir: kısa	العَرِيض El-‘arid: eñli	الوَسْط El-vasaṭ: orta

¹⁵⁸ شذرة في بيان اوصاف الارض وما فيها باختلاف اوصافها من معادن واشجار وفواكه وغير ذلك.

¹⁵⁹ ذكر المعادن.

¹⁶⁰ شذرة في بيان كلمات التضاد والتقابل والتخالف بقدر الامكان.

العالى El-‘aly: yüksek	الواطى El-vāty: ālçaq	الخفيف El-ḥefif: yeyni
الثقل Es-sekil: ağır	السمن (13a-1) es-semin: semiz	النحيف En-neḥif: ārık
الخشن El-ḥeşin: yoğun	الناعم En-ne‘ım: yumuşak	الناشف En-naşif: kuru
الطرى Et-ṭary: yaş	البعيد El-be‘id: ırak	القريب El-ḳarib: yakın
الداخل Ed-dāḥil: içeri	الخارج El-ḥāric: dışarı	العالى El-ḡālī: bahālī
الرخص Er-raḥiṣ: ucuz	المليح El-meliḥ: güzel	القيح El-ḳabiḥ: çirkin
الجعان El-ci‘ān: aç	الشبعان Eş-seb‘en: tok	غليظ Ġalīz: kalın
دقيق Dekik: ince	يابس Yābes: kuru	رطب Raṭeb: taze
قبل Qabl: evvel	بعد Be‘ed: sonra	صعب Şa‘b: güç
هين Heyin: kolay	قليل Qalil: az	كثير Keşir: çok
طيب Tayyeb: sağ	مریض Meriḍ: hasta	نظيف Neẓif: temiz
وسخ Vesḥ: kirli	عدو ‘eduv: düşman	محب Muḥeb: dost
عتيق ‘atīq: eski	جديد Cedid: yeni	ضيق Dayyık: tār
واسع Vāse‘: geniş	نجس Neces: murdar	طاهر Ṭāher: pek
زاید Zāyed: artuk	ناقص Nāqis: eksik	خير Ḥeyr: iyilik
ش (13a-5) Şarr: kemlik	غريب Ġarib: yad	قريب Ḳarib: hışım
عوج E‘vec: egri	مستقيم Mustekim: doğru	فارغ Fāreğ: boş
ملآن Mel‘en: tolu	خسرآن Ḥusrān: ziyan	فائدة Fā‘ide: aş(ş)ı
مطهر Muṭahher: pak edici		

2.1.7. Renkler ve Engellilik Durumları

Renkleri ve engellilik durumlarını anlatan bir kıtadır.¹⁶¹

ابيض Ebyad: āk	احمر Aḥmar: kıızıl	اخضر Aḥḍar: yeşil
اصفر Aşfar: şarı	ازرق Ezreḳ: gök	كحلي Kuḥliy: sürme renkli
أسمر Esmer: kara	اعمى E‘me: kör	اطرش Aṭraş: şağır
اخرس Aḥras: dilsiz	التغ Elteğ: peltek	مكسح Mükessaḥ: kötürüm
احدب Aḥdeb: büğri	اقرع Aḳra‘: kel	

2.1.8. Ev Eşyaları ve Özellikleri ile İlgili Adlar

Evin ve içindeki eşyaların özelliklerini, evin mobilyalarını anlatan bir şezredir.¹⁶²

¹⁶¹ و بهذا قطعة في بيان الألوان، الاعياق مع العيون.

¹⁶² شذرة في بيان اوصاف البيت واثاته مع اثاث البيت.

El-medine: şehir	El-ḳariyye: köy	El-ḥāra: mahalle
El-beyit: ev	El-bāb: kapu	El-‘etebe: işik
El-cidār: temel	El-ḥa’et: duvar	El-ḥuṣ: havli
El-iṣṭabl: ahır	Es-sullem: merdiven	El-ḳaṣır: köşk (13a-10)
Eṭ-ṭaḳa: pencere	Beyit el-mā’: ābhane	Es-seḳf: tavan
Es-seṭḥ: dām	El-ḳefl: kilid	El-miftaḥ: anahtar
Er-revaḳ: çardağ	Es-sicn: zindan	Es-silsile: zincir
Eṭ-ṭariḳ: yol	El-levḥ: tahta	El-ḥizāne: dolap
El-ḥaṣeb: ağaç	Ṭarrāḥa: döşek	Liḥaf: yorgan
Miḥadde: yastık	Mertebe: minder	Milāye: çarşaf
Lebbād: keçeci	Bisaṭ: halı	El-ḳilim: kilim

2.1.9. Savaş Aletleri, Atlar İçin Kullanılan Malzeme ve Evde Kullanılan Eşya Adları

Savaş aletleri, atlar için kullanılan malzemeler ve evde kullanılan mobilyaları anlatan bir şezredir.¹⁶³

Es-seyif: kılıç	El-ḳirab: kın	Et-türs: kalkan
El-ḳavs: yay	El-vetar: kırı ¹⁶⁴	En-neṣṣab: ok
Es-sikkin: bıçak	El-ḥencer: hançer	El-mus: ustura
El-Mesen: bileyi		

Faşıl

Es-serc: eyer	Er-rükkāb: üzengi	El-licem: gem
Eṣ-ṣekme: dizgin	Eṣ-ṣice: pavend	Eṣ-ṣeriḥe: kolan
Eṣ-ṣekkel: köstek	El-‘irḳiye: terlik	

Faşıl

El-vi’ e: ḳap ¹⁶⁵	Er-raḥā ve eṭ-ṭaḥun: değirmen	El-ḡirbel: kalbur (13a-15)
El-munḥul: elek	El-ḳidr: çömlek	Eṭ-ṭacin: tava
El-kānun: ocağ	Ed-duḥen: tütün	Er-ramād: kül
Ez-zinād: çakmak	el-cerrafa: ḳar?	Es-sekraca: çanağ
El-fanus: fenar	El-ḳazāza: şişe	Eṭ-ṭaṣt: legen

¹⁶³ شذرة في بيان آلة الحرب مع آلات الخيل ومن اثاث البيت.

¹⁶⁴ Metinde “كرس” biçiminde yazılmıştır.

¹⁶⁵ Metinde “قاب” biçiminde yazılmıştır.

الخيمة El-ḥeyime: çadır	المحرث El-meḥraş: şaban	الزير Ez-zir: küp
القلة El-ḳulla: bardâḳ	الدست Ed-dest: kazan	الجرة El-carra: desti
الابريق El-ibrik: ibrik	الكحل El-kuhl: sürme	الدقيق Ed-deḳiḳ: un
الخبز El-ḥubz: etmek	العسل El-‘esel: bal	Eş-şem‘: mum
الورق El-varaḳ: kâğıd	القلم El-ḳalem: ḳalem	المكتوب El-mektub: mektub

2.1.10. Meyveler ve Bitkiler

Meyveler ve bitkiler içermektedir.¹⁶⁶

El-fākihe: yemiş	التفاح Et-tüffāḥ: elma	الرمان Er-rummān: nār
El-kūmmaşra: ārmuṭ	El-ḥavḥ: şeftālu	El-‘ineb: üzüm
El-beleḥ: ḥurmā	El-mişmiş: zerdalu	El-ḥışrım: ḳoruḳ
El-‘unḳud: (13b-1) şālḳım	أقراḳra‘: kel	El-kerm: āşma
Et-tin: incir	رماد Ramad: kül	El-cevz: gevz
El-levz: bādem	El-ḳaşab: ḳamış	El-cüneyne: bāğçe
El-şevk: diken	En-nevā: çekirdek	El-bezr: tuḥm
El-ḥaṭab: odun	El-ütruc: ağaç ḳavunu	En-nāranc: turunc
Es-sefercel: ayva	El-ḳar‘: ḳabaḳ	El-lift: şalgām
El-ḥabbāziyy: ebeḡümeḱi	El-cezer: havuç	El-fücl: ṭurb
Eş-şum: şārımşaq	El-ḥes: mārul	El-kerneb: laḥana
El-baṭiḥ el-aḥḡar: yeşil ḳarpuz	El-baṭiḥ el-aşfar: sarı ḳarpuz	Er-ricle: semizotu
El-bāzincan: paṭlıcan	Es-selḳ: pazı	El-verd: gül
Edḥak: gül	ṭıfl: kil	Ta‘ale: gel ¹⁶⁷

2.1.11. Tohumlar, Süt Ürünleri ve Meslekler

Tohumlar, süt ürünleri, meslekler içermektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ ذكر في بيان الفواكه والنباتات.

¹⁶⁷ Metinde “كل” aynı yazı şekli ama farklı anlam taşıyan kelimeler verilmiştir.

¹⁶⁸ هذا في ذكر الحبوب مع ذكر الالبان، بيان الحرف والصناعات.

القمح (5-13b) El-ḵamḥ: buğday	الشعير Eş-şe‘ ir: arpa	الارز El-eruzz: pirinç
الفول El-ful: bakla	العدس El-‘edes: mercimek	الذرة Ez-zūra: dârı
الحمص El-ḥummuş: noḥud	الشمار Eş-şemar: razıyanc	الصعتر Eş-şa‘ tar: yaban otu

Faşıl

الحليب El-ḥelib: süt	اللبن El-leben: süt	اللبن الرايب El-leben er-rāyeb: yogurt
الجبين El-cübn: peynir	السمن Es-semn: şarı yağ	الزبد Ez-zubd: tereyağı
السيترج Es-sirac: şırılğan	الزيت الحار Ez-zeyit el-ḥar bezir yağı	الزيت الطيب Ez-zeyit eṭ-ṭayib: zeytun yağı

Faşıl

الشيخ Eş-şeyiḥ: ḥoca	التلميذ Et-tilmiz: şakird	الصائغ Eş-şā‘ıg: kıyımca
المعلم El-mü‘ alim: uşta	الميزان El-mizān: terazi	السندان Es-sindān: örs
المطرقة El-mıtraka: çekiç	الفحم El-feḥm: kömür	الخيّاط El-ḥayyāt: terzi
الابرة El-ibra: iğne	المكوة El-mikva: ütü	الخيّط El-ḥayıt: iplik
الحرير El-ḥarir: ibrişim	النّجار En-neccar: dülger	القدوم El-ḳaddum: keser
المبرّد El-mibrad: törpü	المنشار El-minşar: bıçkı	

Buraya kadar ikinci rükündeki bulunan şezreler bitmiştir, rükün isimler içermiştir.¹⁶⁹

Üçüncü rükün Zamirler, edatlar ve Zamirlerle Kurulan Öbekleri içermektedir.¹⁷⁰

3. RÜKÜN

3.1. ZAMİRLER

3.1.1. Ayrık Zamirler ve Bitişik Zamirler

Ayrık zamirler (Munfasıl zamirler)¹⁷¹ ve “ل” harfi ile kullanılan zamirler (muttasıl zamirler).¹⁷²

¹⁶⁹ الى هنا تم ركن الشذور وهو الثاني الكائن في بيان الاسماء،

الرّكن الثالث في بيان الضمائر و الاشارات و الادوات والاضافة. ¹⁷⁰

¹⁷¹ Türk dil bilgisinde Kişi zamiridir.

¹⁷² هذا ذكر بيان الضمائر مع بيان الضمائر المتصلة بالألم.

انا Enā: ben	نحن Neḥnū: biz	انت Ente: sen
انتم Entüm: siz	هو Hüve : ol	هم Hüm: onlar

Faşıl

لي Li: baña	لنا Lene: bize	لك Leke: saña
لكم Leküm: size	له Lehü: aña	لهم Lehüm: onlara

Zaid'e gitdim, Zaidler'e gitdim. Örneklerde bulunan "lam" harfi, Türkçede karşılığı olarak hareketsiz he (a, e) kelimenin sonuna gelir. Türkçede zamirler sadece altı tanedir: iki tane mütekellim (ben, biz), iki tane muhatab (sen, siz), iki tane gayiptir (o, onlar). (13b-15) Ayrıca, daha önce belirttiğimiz gibi Türkçede dişil, eril ya da çoğul ayrımı yoktur.

3.1.2. İşaret Zamirleri:

هذا Heze: bu	هؤلاء he'üla': bunlar	ذلك Zelike: ol
ذلكم Zelikum: onlar	هنا Hüna: bunda	هناك Hünek: onda
لا Lā-i nafiye li'l-cins (Ne), ne er ve ne 'avrettir		

İbn Kemal Paşa'nın çevirisinde "lam cer harfi" isimin sonunda bulunan hareketsiz he (◌)dir.¹⁷³

3.2. EADATLAR

لا Lā: yok	نعم Ne'em: evet	غير Ğayr: ayrıık
ليس و ما Leyse ve mā: değil	إن و لو İnne ve lev: eğer	مثله Mişluhu: ancılayın
أ 'a: mı	أم و او Em ve ev: ya	ما Mā: ne
عن و من 'en ve min: den	بـ Bî: ile	حتى Ḥatta: tā
إلى Ely: dek	ف Fe: pes	فی Fi: da
على 'alā: üzere	مع Ma': ile	إجل Ecli: için
كيف Keyif: niçe	كم Kem: neçe	متى Metā: kaçan

ذهبت لزيت/ زیده کتدم، ذهبت لزيود/ زيدلره کتدم فاعلم من هذه الامثلة باللام ان اللام بدلها الهاء الساكنة المتصلة بآخر الكلمة هذا قرره¹⁷³ ايضاً بعضهم وامر وبخصوص الضمائر المتصلة رسالة * واعلم ان الضمائر في التركية ستة لا غير اثنان للمتكلم، اثنان للمخاطب، اثنان للغائب ووجه الحصر ان الكلام لا يخلوا من المراتب الثلاث و المتكلم اما مفرداً وهو من معه غيره، المخاطب والغائب كذلك لا فرق بين المنكر والمؤنث والجمع كما بيناه غير مرة. اسماء الاشارات * هذا: بو، هؤلاء: بونلر، ذلك: اول، ذلكم: انلمه، هنا: بونده، هناك: اونده * لا النافية للجنس: نه، قولك لا رجل، ولا امرأة، نه آر، ونه عورتدز، من ترجمة ابن كمال باشا لام الجر هاء ساكنة في آخرها الاسم.

عين Eyne: kanı	منفرد Münferid: yalnız	واحد Vaḥde: başka
تلقا Teleḡa: yaña	كل Küll: hep	جميع Cami': duñli
جهة (13b-20) Ciha: taraf	حصة Hıṣṣa: pay	نصف Niṣıf: yarım
كامل Kāmil: bütün	سواء Sevā': birer	طائف Ṭa'ıf: bölük
قطعه Qıṭ'a: pare	عند 'inde: kat	لأن Li'enne: zira
واو Vav: daḡi	هكذا Hekezā: şöyle	معاً Me'en: bile
فقط Faḡat: ancak	لا بد Lā budde: elbette	شيء Şey': nesne
ما هذا Mā hezā: nedir bu	اعجل E'cel: tez ol	الطرف Eṭ-ṭaraf: uç
الحاشية El-ḡaṣiye ¹⁷⁴ : kenar	أبداً Ebeden: hiç	أيضاً Eyḡan: gerüde geçen ki
حيثما Ḥaysümā: nitekim	شخص Şaḡṣ: kimse	العدم El-'edem: yokluk
الوجود El-vücad: varlık		

3.3. İSİM İŞLETME EKLERİ

3.3.1. Ayrılma Durumu Eki +dAn

(14a-1) Arapçadaki “عن, من” Türkçede eş benzeri +dAn eki ve ismin sonuna gelmektedir.¹⁷⁵

مئى و عئى Menniyy ve 'enniyy: benden	مئآ و عئآ Minnā ve 'annā: bizden	مئك و عئك Minnke ve 'ennke: senden
مئكم و عئكم Minküm ve 'enküm: sizden	مئهُ و عئهُ Minhü ve 'enhü: āndan	مئهُم و عئهُم Minhüm ve 'enhüm: onlardan
من هئآ و عئ هئآ Men hāze ve 'en hāze: bundan	من هؤلآ و عئ هؤلآ Men ha'üla' ve 'en ha'üla': bulardan	

3.3.2. Bulunma Durumu Eki +dA

Arapçadaki “في” cer harfi, Türkçede eş benzeri +dA eki ve kelimenin sonuna gelmektedir.¹⁷⁶

فئى Fiyyi: bende	فئئآ Finā: bizde	فئك Fike: sende
فئكم Fiküm: sizde	فئهِ Fiyhi: ānda	فئهِم Fihim: ānlarda
فئ هئآ Fi hāzā: bunda	فئ هؤلآ Fi ha'üla': bunlarda	

¹⁷⁴ Metinde “الخاشية” biçiminde yazılmıştır.

¹⁷⁵ التركيب بمن او عن نظيره فن في اخر الاسم.

¹⁷⁶ وكذلك تعمل في المظهر التركيب بقى نظيره ده في اخر الكلمة.

3.3.3. Vasıta Durumu Eki +IA

(14a-5) Arapçadaki “مع”, Türkçede eş benzeri +ile ve +IA.¹⁷⁷

معى Me' i: benimle	معنا Me' ne: bizimle	معك Me' ke: senüñle
معكم Me' ekum: siziñle	معہ Me' ehü: onuñla	معهم Me' ehüm: onlar ile
مع هذا Me' heze: buñun ile	مع هؤلاء Ma' ha 'üla': bunlar ile	

Arapçadaki “ب” cer harfî, Türkçede eş benzeri +IA ekidir. Örneğin: بي bi: benimle, بنا bina: bizimle.

Arapçada “بأجل”, Türkçede eş benzeri için'dir.¹⁷⁸

لأجلي Li 'ecli: benim için	لأجلنا Li 'eclina: bizim için	لأجلك Li 'eclike: senin için
لأجلكم Li 'eclikum: siziñ için	لأجله Li 'eclihî: ānuñ için	لأجلهم Li 'eclihim: ānlar için
لأجل هذا Li 'ecl heze: bunuñ için	لأجل هؤلاء Li 'ecl ha 'üla': bunlar için	

Örneğin: (14a-10) bu kitab seyyidim Aḥmed içündür 'azizim.¹⁷⁹

3.4. İYELİK EKLERİ

Tamlamanın Yapısı (İyelik Öbekleri)dir.¹⁸⁰

رأسي Ra 'si: başım	رأسنا Ra 'süna: başımız	رأسك Ra 'suke: başıñ
رأسكم Ra 'sukum: başıñız	رأسه Ra 'suhü: başı	رأسهم Ra 'suhum: başları
رأس هذا Ra 's heze: bunuñ başı	رأس هؤلاء Ra 's ha 'üla': bunlarıñ başı	

¹⁷⁷ وكذلك تعمل في المظهر التركيب بمع نظيره بيله و له.

¹⁷⁸ ويعين التركيب بباء المصاحبة مثل بي: بئمله، بنا: بزملة الى آخره وكذلك تعمل في المظهر التركيب بأجل نظيره اي چون في آخر الكلمة.

¹⁷⁹ وكذا تعمل في المظهر نحو هذا الكتاب لأجل سيدي احمد : بو كتاب سيّد احمد اچوندر عزيزم.

¹⁸⁰ تركيب الاضافة.

(14a-15) رأس زيد Zeyid'iñ başı, رأس الزيد Zeyidleriñ başı, örneklerine bakarsan birinci rükündeki sekizinci babda söz verdiğimiz gibi tamlama gösterilmiştir. Bil ki Türkçede isim tamlama yapısında, tamlayan, tamlanandan önce gelir; yani tamlanan, tamlayandan sonra gelir ve her zaman esreli olur.¹⁸¹

3.5. SAYILAR

Sayılar, ilk olarak birler.¹⁸²

واحد Vāḥid: bir	اثنين İṣneyin: iki	ثلاثة ṣelāṣa: üç
اربعة Erbe'a: dört	خمسة Ḥamse: beş	سنة Sitte: altı
سبعة Seb'e: yedi	ثمانية Ṣemāniye: sekiz	تسعة Tis'a: toğuz
عشرة 'aşra: on		

Onlar bâbı: (14a-20) Yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz.¹⁸³

Bil ki, Türkçede birler ve onlar arasındaki yapı, Arapçanın tersidir. Türkçe'de 11'den 99'a kadar olan sayılarda, onlar birlerden önce gelir. Örneğin: on bir, on iki, yirmi iki gibi ve doksan dokuza kadar bu şekilde devam eder.¹⁸⁴

Yüzler bâbı : iki yüz, üç yüz, dört yüz, beş yüz, altı yüz, yedi yüz, sekiz yüz, dokuz yüz ve bin. Bil ki üç yüzden bine kadar Arapça gibidir.¹⁸⁵

Binler bâbı. İki bin, üç bin, dört bin, altı bin, yedi bin, sekiz bin, dokuz bin ve on bin.¹⁸⁶

(14b-1) Binler tamamlanmıştır. Üç binden, on bine kadar Arapçanın düzeni gibidir.¹⁸⁷

On binler bâbı.¹⁸⁸

رأس زيد: زيدگ باشی، رأس الزيد: زيدلرگ باشی، وتأمل في أمثلة الاضافة يظهر لك ما وعدناه في الباب الثامن من الركن الأول. اعلم ان الاضافة في اللغة التركية يكون المضاف اليه مقدما على المضاف، والمضاف مؤخراً عنه وهو دائماً مكسور كما هو مشاهد واضح في الغائب وكذلك في المظهر.

بيان الاعداد، اول المراتب الاحاد¹⁸²

باب العشرات: عشرون، ثلاثون، اربعون، خمسون، ستون، سبعون، ثمانون، تسعون، مائة.¹⁸³

واعلم ان تركيب الاحاد مع العشرات في التركية بعكس العربي لا يقدمون العشرات على الاحاد، مثال من احد عشر الى تسعة وتسعين: احدى عشر، اثنا عشر، احدى وعشرون، اثنان وعشرون، وكذلك الى التسعة والتسعين.

بيان المآت : مأتان، ثلاثماية، اربعماية، خمسماية، ستمماية، سبعمماية، ثمان مائة، تسعمماية، الف. اعلم ان من الثلاثماية الى الالف على قياس العربي كما هو ظاهر بالأمثلة.

بيان احاد الالوف الفان، ثلاثة الاف، اربعة الاف، ستة الاف، سبعة الاف، ثمانية الاف، تسعة الاف، عشرة الاف¹⁸⁶

تنت احاد الالوف وايضاً من الثلاثة الاف الى العشرة الاف على قياس العربي¹⁸⁷

بيان عشرات الالوف¹⁸⁸

عشرون الف ' işrun e elfen: yigirmi biñ	ثلاثون الف Şeleşun e elfen: otuz biñ	اربعون الف ' erbe' une e elfen: kırk biñ
خمسون الف Hemsune e elfen: elli biñ	ستون الف Sittune e elfen: âltmış biñ	سبعون الف Seb' une e elfen: yetmiş biñ
ثمانون الف Şemanune e elfen: seksen biñ	تسعون الف Tis' une e elfen: toğsan biñ	مائة الف Miet e elfen: yüz biñ

On binler tamamlanmıştır. Ve Arapçanın düzeni gibi tamamlanmıştır.¹⁸⁹

Yüz binler bâbı.¹⁹⁰

مأتا الف Mi' ete e elf: iki yüz biñ	ثلاثماية الف Selasümet e elf: üç yüz biñ	اربعمائة الف Erbe' miet e elf: dört yüz biñ
خمسمائة الف Hamsümet e elf: beş yüz biñ	ستماية الف Sittümet e elf: âltı yüz biñ	سبعمائة الف Seb' ümet e elf: yedi yüz biñ
ثمانمية الف Şemenmiet e elf: sekiz yüz biñ	تسعمائة الف (14b-5) Tis' umi 'et e elf: toğuz yüz biñ	

Faşıl

السنة Sene: yıl	الشهر Şehar: ay	اليوم El-yevm: gün
الليلة Elleyl: gece	الاسبوع El-üşbu': hafta	

Zamirlerin ve edatların rüknü olan üçüncü rükün bitmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁹ تم بيان عشرات الالوف وكذلك هذا على قياس العربي

¹⁹⁰ بيان الالوف

¹⁹¹ انتهى الركن الثالث وهو ركن الضمائر والادوات

4. RÜKÜN

4.1. ARAPÇA VE TÜRKÇEDE BULUNAN ORTAK KELİMELELER

Dördüncü rükün, Arapça ve Türkçe arasındaki ortak kelimeleri göstermektedir. Sözlük, harflerine göre sıralanmıştır. Başlamadan önce bu rükünde belirtilmesi gereken bir husus var, bil ki Ayyedek'allah (Allah sana yardım etsin) (14b-10) bütün ism-i alem ortak kelimelerdir, gerek akil gerek gayri akil, akil; Zaid, Amr, Muhammed ve İbrahim gibi, gayri akil ise Mekke, Mısır, İstanbul ve Horasan vb. gerek Arabî gerek Acemî isim-i alem ortaktır. İsm-i cins, Osama gibi ortak kelimeler sayılmaz.¹⁹²

Elif Harfi

Allah, Eşhedü, En La İlahe, İllallah, Ve Enne Muhammeden Resulüallah, Âye, İnşa 'allah, İnsan, Âdem, İdrak, İnşâ, Otağ, Aṭlas, İbriğ, Afyon, Anason, Ispanah, İsfidac, İhrām, Edeb, (14b-15) İblis, ābnus.

Be Harfi

Benefsec, Bāzincān, Bāmiye, Besbese, Beşkir, Bulbul, Berş, Baklāva, Börek, Baḥur, Beyit Eş-Ş'ir, Baydağ, Bāşā, Billur, Baḫrac, Buza.

Te Harfi

Tesbiḥ, Tercümān, Tābūt, Turbe, Tencere, Tāba, Tennur, Tut, Tutyā, Taḫta, Timāc, Tāc.

Şe Harfi

Şenā, Şevr, Şubut.

Cim Harfi

الركن الرابع في بيان الكلمات المشتركة بين العربية والتركية في الاستعمال وجعل بهذا الركن المترجم على حروف المعجم، ولكن قبل 192 الشروع نذكر لك نبذة يبنغي ببيانها وان لا يترك تبيانها في هذا الركن، اعلم ايديك الله تعالى ان جميع الاعلام من قبل الاشتراك سواء كانت اعلاماً ومصر و استانبول و خراسان ونحو ذلك، لان علم لمن يعقل، او لما لا يعقل، فالاول كزيد وعمرو، ومحمد وايراهيم، وغير ذلك، والثاني كمكة الجنس ليس من قبيل الاشتراك كاسامة و ماشاكلة، سواء كانت تلك الاعلام اعلاماً عربية في العربية والعجمية في العجمية فانها من قبيل الاشتراك في الاستعمال ومقابلة العربية بالعجمية وتشمل على سائر اللغات لان العربية غير لغير العربية تأمل، فانها نبذة تنفعك في مواضع شتى، تمت التمام.

Cāmi^ç, Cenāze, Cevz-i hindi, Cevher, Ceyb, Cenb, Çuḥa, CümmeYZ, Cāhil.

Ha Harfi

Ḥarf, Ḥarām, Ḥaşr, Ḥavḍ, Ḥişār, Ḥamām, Ḥalaḳa, Ḥaḳḳ.

He Harfi

Ḥaṭib, Ḥancer, Ḥiyār, Ḥārac, Ḥān, (14b-20) Ḥardal, Ḥandaḳ

Dal Harfi

Din, Ders, Divan, Dürra, Dede, Dada, Defter, Dükkān, Dirhem, Def, Dünyā, Dār.

Zel Harfi

Zinā¹⁹³, Zendān¹⁹⁴, Zunān

Re Harfi

Rüşvet, Rızḳ, Remel, Ricā, Raff.

Ze Harfi

Ziyāde, Zencebil, Za^ç ferān, Zerra, Zeytūn, Zuḳāḳ, Zerdāli, Zırniḥ, Zefit, Zerāfe, Zumurrud,
(15a-1) Zeberced.

[صُرِفَ Şurife: münşarif oldı]

[قُلْنَا Ḳulnā: biz cevabı da deriz]

[أَرْقَمَ Ārḳam: alāça ma^ç nasına]

[وَأِنْ لَّمْ يَشْهَرِ Ve in lem yeştahirü: her ne kadar şühreti yok ise de]

¹⁹³ Bu kelime “ze” harfiyle yazılması gerekmektedir.

¹⁹⁴ Bu kelime “ze” harfiyle yazılması gerekmektedir.

[شَبِيهُهُ Şebihühü beñzer ma‘ nasına]

[اِشْتَمَلَ İştemele: müştemil olur]

[رَاجِحٌ اَوْلَانُ Rāciḥ olān layık ma‘ nasına]

[اَلْعَاوِيَاتُ el-‘aviyat: şayḥa ma‘ nasına]

[وَقَدْ فَعَلَ Ve ḳad fe‘ele: Allah işledi]

[اَيُّ اَلْاَمْرِ الدَّالِ Ey el-emru eddāl delalet edeci]

[اَكَلَ الْكُمَثْرَى Ekle el-kümmeṣrā armud ma‘ nasına¹⁹⁵]

[لِيَيْبْكِي دَارِيْ : aḡlansın ‘āciz olmuşlar aḡlar ey ‘ācizü zelilü]

[بَلَى صَارَ حَشَوًا Bele şāra ḥeşven¹⁹⁶: zā’id olurlardı]

[مُوَدَّاهُ Muvedahu: edā edinur]

[وَ اِقْتَصَرَ Ve iḳtaşara ḳısır itdi]

[لَا سَبِيلَ Lā sebil: ṭarīḳ yoktur]

[اَلْمَجْدُ مُؤْتَلٌ el-mecd mü’eşşel : toḡrılur emsalidir]

[لَمْ يُعْرِفَ Lem yu‘raf: bilinmez]

[لِشِدَّةٍ Lişidde: mubālaḡa ma‘ nasına]

[جِهَةٌ Cihet: ṭarīḳat ma‘ nasına]

[عَنِّي ani: benden]

[بِإِزَاءِ Bi’izā’: ḳarşusına]

¹⁹⁵ Armut yedi manasına

¹⁹⁶ Metinde “حشوا” biçiminde yazılmıştır.

[خُبْلَى ħubla: gebe arı]

[إِعْمَالٍ E‘ māl: ‘amel itsün]

[أَعْمَلْ E‘ mel: ‘amel itdi]

[سَوَاءٌ Seva’en: musavidir]

[بِرَّجِه مَآ Bi vechi mā: arik ma‘nası]

[أَلْفَرَادٍ El-efrād: müfrad olmadır]

[مُزَّ müzz: mayhoş]

[حُلْوٍ Ĥulv: atlı]

[حَامِضٍ Ĥāmıd: ekşi]

[يَأْتِينِي Ye’cini :baa gele]

Sin Harfi

Saır, Sofra, Sükker, Sima, Sāc, Sā‘a, Saa, Sāî, Sāıye, Sünbül, Sebil, Semur, Sal,
Sulan, Sobyas, Sebuya?, Sebel.

Şin Harfi

Şer, Şemle, Şāh, Şaranc, Şarāb, Ş‘ir, Şehvet, Şehid, Şāh, Şimşir, Şekk.

Sad Harfi

Şābun, Şanduk, Şıd, Şarrāf, Şan, Şadā, Şalah

Dad Harfi

alālet, arb.

Tı Harfi

Ṭās, Ṭabāk, Ṭavus¹⁹⁷, (15a-5) Ṭanbur, Ṭabāk, Ṭahir, Ṭaylasan¹⁹⁸, Ṭaral?, Ṭurna, Ṭarāvet .

Zı Harfi

Zarf, Zārāfet, Zāhir, Zulm.

‘ Ayın Harfi

‘ Udül- qarḥ, ‘ Ud, ‘ Anber, ‘ Atṭār, ‘ Atik, ‘ Aḳreb, ‘ Acem, ‘ İnād, ‘ İneb, ‘ Ār, ‘ Āli.

Ġayın Harfi

Ġarib, Ġavgā, Ġaflet, Ġalgale.

Fe Harfi

Fikr, Ferāse, Fincān, Ferāce, Firār, Fūṭa, Ferzān, Fıḳh, Feiruz, Feddān, Fetiyle, Fā’ide, Furn.

Ḳaf Harfi

Ḳazān, Ḳalem, Ḳubbe, Ḳahve, Ḳandil, Ḳafeş, Ḳarye, Ḳırba, Ḳaṭrān, Ḳal’e, Ḳāfile, Ḳalkān, Ḳaşşāb, Ḳadeḥ, Ḳaranfil, (15a-10) Ḳur’a¹⁹⁹, Ḳur’an, Ḳonāk.

Kef Harfi

Kitāb, Ka’be, Kettān, Kibrit, Kefen, Künāfe, Karvān, Kāfur, Kemmun, Kömür, Kursi, Kilid, Kenif, Kebap.

Lam Harfi

La’alle, Leymun, Luġat, Lif, Levm, Luvat, Lehv.

Mim Harfi

¹⁹⁷ Metinde “طاوش” biçiminde yazılmıştır.

¹⁹⁸ Metinde “طليسان” biçiminde yazılmıştır.

¹⁹⁹ Metinde “قرغه” biçiminde yazılmıştır.

Muşhaf, Mektub, Medine, Medrese, Mü'ezzin, Mihtâb, Menber, Mücelled, Mağzen, Misvâk, Mertebe, Muhallebiye, Mevz, Melûhiyye, Maţbah, Merad, Mezheb, Menâre, Mişkal, Mekteb, Maķaş, Ma'cun, Meşrebe, Misk, Mısrâ', Maķbere, Meyl, Mercân, Müflis, Meşhur, Meş'um, Mersin, Minķale, Ma'den, Meşt, Maţraban.

(15b-15) Nun Harfi

Nefes, Nakş, Nuķta, Nişân, Nân, Nebât, Nabz, Nerd, Nihale, Nergiz.

Vav Harfi

Vekâle, Vesvese, Vâ veylâ, Vây.

He Harfi

Hâ, Hudhud, Heves, Hendese, Herise.

Elif ve lam Harfi

La İlaha İllallah, Lâden.

Ye Harfi

Yâķut, Yâsemin, Yaraşa, Yavrı, Yâr, Yâ hu, Yoğurt, Yusuf.

Ortak kelimelerden Ayların isimleridir.²⁰⁰

Muherrem, Şafer, Rebi' ülevvel, Rebi' ülâhîr, Cemâde'l-evvel, Cemâe'l-âhîr, Receb, Şa'ban, Ramazan, Şevval, Zilķe'de, Zilhicce.

²⁰⁰ من المشترك اسماء الشهور.

(15b-20) Mısır'da günlerden ortak olan isim Cuma'dır.²⁰¹

احد Ehed: pazār	اثنين İşneyyin: pazartesi	الثلاثا Eş-şülāṣa': şalı
الاربعاء El-erbi'a': çarşamba	الخميس El-ḥemis: perşembe	الجمعة El-cum'a: cuma
السبت Es-sebt: cumartesi		

Rumların hilafına Türkide adları var ve o diyarlarda kullanılır.²⁰²

Ortak kelimelerden yedi gezegenin ismidir.²⁰³

Ḳamer, 'Uṭārid, Zehra, Şems, Merriḥ, Müşteri, Zuḥal.

[يَقَمُ Yaḳem boya ma' nasına]

[وَلَمْ يَذْهَبْ Ve elem yezhebzan: zāhib olmadı]

[وَلَوْ قَالَ غَيْرُ قَابِلٍ Ve lev ḳāl ḡayrī ḳābil: eger diyeydi ḳabil degldir]

[أحمد ziyade kızardı ḡayr munşarıftır]

[سَبَبٌ Sebeb: 'illet ma' nasına]

[شَمَرٌ Şemmer: tedāruk ma' nasına]

[Ḥacac ḡalimiñ farasiniñ ismidür ya' ni āt]

[صَخْمَاتٌ Daḥmāt: ḳālın deve dimektir]

[لِلتَّلَازُمِ Littelazum: ayrılmazlar]

[وَلَكْ Ve leke: señiñ içün vādır]

[يَتَشَأْ yeteşe' emu: Ancaḳ şer]

²⁰¹ ومن ذلك أسماء أيام الجمعة في ديار مصر

²⁰² بخلاف بلاد الروم، فإن لها أسماء بالتركي تستعمل في تلك الدار.

²⁰³ من ذلك أسماء الكواكب السبعة السيار

[أَهْرَ ذَا نَابٍ Eherra zā naābin: dişi şahibi gelip]

[يَعْلُ Yeklu: kalil]

[مُتَنَاصِلٌ Mütenavil: şamil olur]

[بِالنَّبَاحِ Binnübaḥ: şayaḥa]

[نَبَاحٍ Nabah: şayḥa ma‘ nashna]

[مَنْ قِبَلِي Men kibeli: benim canibimden]

[مَا ذَكَرُوهُ Ma zekeruhu :zıkr ettiklerinden degildir]

[الْوَاهِيَّةُ El-vahiyye: zā‘ f ma‘ nasına]

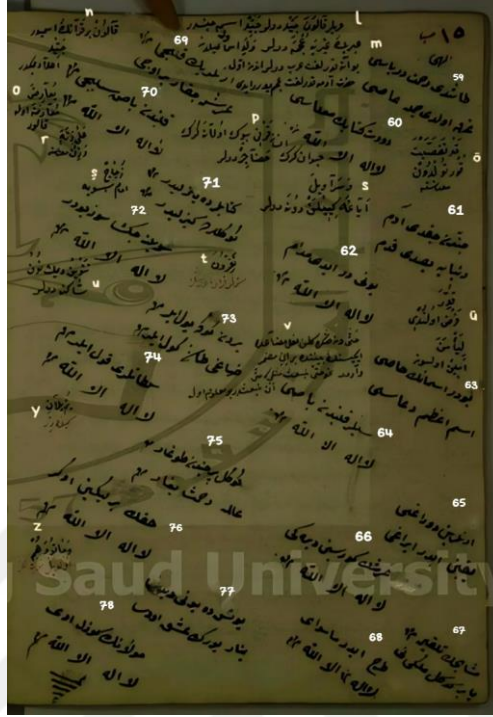
[مِئْوَانِ mi ‘evān: iki ---- %]

[الْكُرْبُ alkaru bur: ölçüsü buğday]

[zāmir şanıñ ba‘ dında olān kelime ‘ azmetli olur neḥv: قل هو الله احد kul hüvallāhü Eḥad²⁰⁴]

[الْحَاقَّةُ El-ḥaḥḥa: vahiye dimektir]

²⁰⁴ “O Allah birdir”demektir.

9. 15b[Ṭaṣḍı raḥmet deryası

Ḡarḡ oldı cümle ‘aşı

10. Dört kitabıñ ma‘nası

Lā ilāhe illa’l-lah

11. Cenneden çıḡdı Ādem

Dünyaya başdı ḡadem

12. Bunı der idi madem

Lā ilahe illa’l-lah

13. Budur ismānıñ ḡası

İsm-i a‘ḡam du‘āsı

14. Siler ḡalbinden paşı

Lā ilāhe illa’l-lah

15. Erenlerin duraḡı

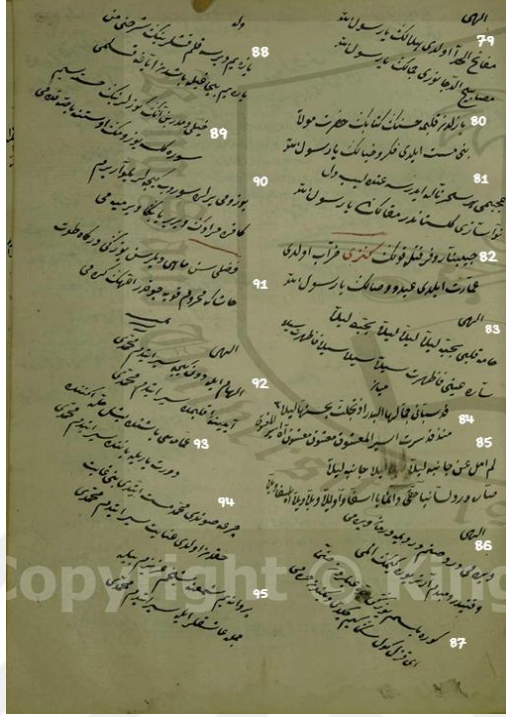
Yaḡın ider ıraḡı

16. ‘arşın kürsin diregi
Lā ilāhe illa’l-lah
17. Müşabihde talķını
Ya bir gönül mülkini
18. Tarķı ider ma sevayı
La ilahe illa’l-lah
19. Erenlerin kılıcı
‘arşı çıkar bir ucı
20. Kalbinden paş silici
Lā ilāhe illa’l-lah
21. Kitaplarda yazılıdır
Gönüllerde gizlidir
22. Söylenecek söz budur
Lā ilāhe illa’l-lah
23. Yerden göge yol eyler
Dāğı taşı kül eyler
24. Sulţanları kul eyler
Lā ilāhe illa’l-lah
25. Gönül burcundan toğar
‘Aleme rahmet yağar
26. Haķķıñ birliğin öger
Lā ilāhe illa’l-lah
27. Yûnus da bunu didi
Yanar yürek ‘aşķ odın
28. Mevlânıñ güzel adı

La ilahe illa'l-lah]²⁰⁵

- l. [‘ Arablar Kālun’a ceyyid derler ceyyid isim cinstir]
- m.[‘ İbriniñ ğayriye ‘ aceme derler veledi İsmā‘ ilden bu āna kadir-ı luġat ‘ arab derler andan evvel hāzret-i Ādem’e kadir-ı luġat ‘ acemidir idi]
- n.[Kālun bir kırā’nıñ ismidir]
- o.[يُعَارِضُ Yu‘ arıḍ: mu‘ arız ola kalar]
- ö.[كَاد تَفْصَيْتُ Kād tefeşayite: kurtuldun m‘ nasına]
- p.[karnı büyük olāna karıñ hayvan karıñ haḍācır derler]
- r.[عَلَى زِينَةٍ ‘ Ala zinetin: vazin ma‘ nasına]
- s.[و سَرَاوِيلَ Ve serāvil: ayāğa giyilen dona derler]
- ş.[Zücāc, İmam Sibavey]
- t.[تَفِرُّونَ Tefirrun: sizler firar edersiniz]
- u.[Tenvin dimek nun sakine derler]
- ü.[قَدَّرَ Kuddir: farz olundu / لِيَأْمَنَ liye’men: āmin olsun]
- v.[Hattadan şoñra gelen fi‘ il-i mużari‘ de ikisiniñ beyanında bir an mużmar vārdur نحو حتى ناھؤ ہاٹا تنبہ‘ ş mişli ki hatta en yenbe‘ iştir ma‘ lum ola]
- y.[يَزِيلَانِ Yüzilen: gidedir]
- z. [وَمَاتُوا هُمْ Ve matü hüm: öldiler].

²⁰⁵ (38-57) “Taştı Rahmet Deryası” mısrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

29. (16a) [Mefātiḥü'l-ḥüda oldu helālin yā resulü'l-İlah

Maşabiḥü'd-düca nuri cemālin ya resulü'l-İlah

30. Yazıldın qaleme ḥüsnün kitābın ḥazret mevlā

Beni mest eyledi fikir

ü ḥayālīñ ya resulü'l-İlah

31. 'Acemi her sehr nāle iderse 'andelib dil

Nevā sâzı gülistāndur maḳaliniñ ya resulü'l-İlah

32. Ḥabib? nār u firḳatle kavnüñ kenzi ḥarab oldu

'imārat eyledi 'abd ü vişalin ya resulü'l-İlah]²⁰⁶

33. [Ḥamid ḳalbi biḥubbiḥi leylen leylen leylen biḥubbiḥi leylen

Sārah 'ayni fe'azḫarat seyylen seyylen seyylen fe'azḫarat seyylen

34. Ḳad sebeni cemalüha el-bedr iz tecellet biḥusniha leylen

Münzü ḳad sirte setrel'ma' şuḳ ma' şuḳ ma' şuḳ ah esire'l-ma' şuḳ

²⁰⁶ (58-61) Şiir, anonimdir.

35. Lem emel ‘an canibihi leylen leylen canib leylen

Şara verd lisaniya haqqı da ’imā va esefā vaveylah veylah veyla āh esefa veyla]²⁰⁷

36. [Vire mi derd şanmam derdime derman vire mi

Vaqtıdur dembedem artar yüregimiñ elemi

37. Görebilsem yüzüñi ----- den şanma

Ey kızıl gül saña kim çekdi dameninden haremi

38. Yazayım verse qalem qaşlarınıñ şerhini men

Yarayım bıçağıyla başdan ayāğa qalemi

39. Hayli demdür ben anıñ gözlerinin hastasıyım

Süre gelse yüzümiñ üstüne başsa kademi

40. Yüzümi yerlere sürüp giceler yalvarırım

Kāfire murādın virir ya baña virmeye mi

41. Fazlı sen māhi dilerseñ yüzüñi dergāh tut

Haşa ki mahrum qoya çoqdur allāhın keremi]²⁰⁸

42. [İlham ile dün gice seyrettim Muḥammedi

Āyine-yi qalbimde seyrettim Muḥammedi

43. ‘imamesi başında yeşil hulle egninde

Dört yar ile yanında seyrettim Muḥammedi

44. Cür‘a şundı Muḥammed mest itdi beni gayet

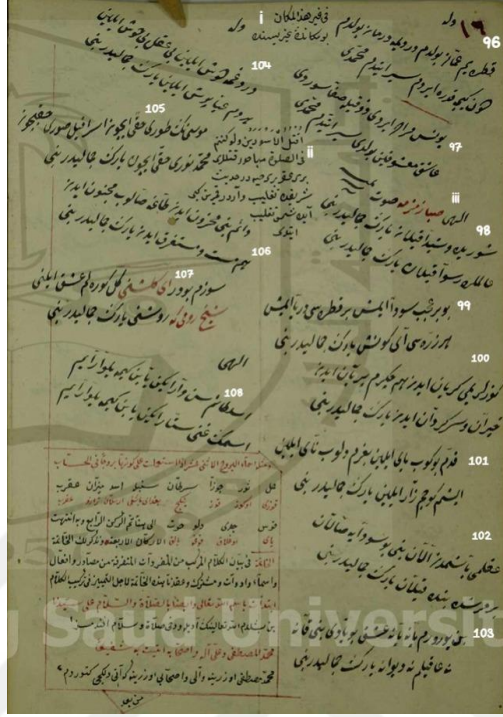
Haqdan oldı ‘inayet seyrettim Muḥammedi

45. Pervāneyim şem‘ine şeyhim ‘azizim bile

Cümle ‘aşıklar ile seyrettim Muḥammedi

²⁰⁷ (60-64) Şiir, anonimdir.

²⁰⁸ (65-70) Şiir, anonimdir.

46. 16b [Katreyim ‘ummān boldım derdüme derman buldım

Dün gece kâdere irdim seyrettim Muḥammedi

47. Yûnus murâda irdi zevkile şefâ sürdi

‘Aşık mâ‘ şukun buldı seyrettim Muḥammedi] ²⁰⁹

48. [Şuride ve şeydâ kılan yârîñ cemâlidür beni

‘âlemlere rüsvâ kılan yârîñ cemâlidür beni

49. Bu bir ‘aceb sevdâ imiş bir kaçresi deryâ imiş

Her zerresi ey güneş yârîñ cemâlidür beni

50. Gözlerimi giryân iden hem cigerim büryân iden

Ḥayrân ü sergerdân iden yârîñ cemâlidür beni

51. Kaddim büküp yây eyleyen bağırm delüp nây eyleyen

İşim gücüm zâr eyleyen yârîñ cemâlidür beni

52. ‘Aqlımı başımdan alan beni bu sevdâya şalân

²⁰⁹ (71-76) ‘İlham ile Dün Gece” mısrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

- bir mürşide bende kılan yâriñ cemâlidür beni
53. Ben yürürüm yâna yâna ‘ aşk boyadı beni kâna
- Ne ‘ âkilim ne divane yâriñ cemâlidür beni
54. Derd-i game hoş eyleyen bi ‘ akıl bi hoş eyleyen
- Her dem ‘ aba puş eyleyen yâriñ cemâlidür beni
55. Musânîñ tûrı hâkkı içün İsrâfil şurı hâkkı içün
- Muhammed nurı hâkkı içün yâriñ cemâlidür beni
56. Da ’im beni maḥzun iden ṯāğa şalup mecnun iden
- Hem mest ü müstaḡrak iden yâriñ cemâlidür beni
57. Sözüm budur ey gülşen-i gel görelim ‘ aşk ile beni
- Şeyḥi Rumi ki ruşeni yâriñ cemâlidür beni]²¹⁰
58. A sulṭanım sen vār iken yâ ben kime yalvārâyım
- İsmiñ ğani settar iken ya ben kime yalvārâyım²¹¹

- i. [Fi ğayri heze el-mekân: bu mekânıñ ğayrisinde]
- ii. [أَقْتُلِ الْأَسْوَدِينَ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي الصَّلَاةِ²¹² mubaḥtır katlleri biri ‘ akreb biri ḥayyedür ḥadıṣ
şerifte taglib vârdur kameryin gibi âyda şems taglib itdi.]
- iii. [Şabâ-zemzeme şavût]²¹³

(16b-1)Ve benzer şekilde, on ikinci burçların adları, hesaplamada burçlar olarak kullanıldığında.²¹⁴

²¹⁰ (77-86) “Şuride Ve Şeyda Kılan Ya Hu” mısrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

²¹¹ (78) “Sultanım Sen Var İken” mısrasıyla başlayan şiir, Yunus Emre’ye aittir.

²¹² Namazda iken iki siyahın (yılan ve akrebin) öldürün. Bu hadisi şerif namaz kılarken yılan ve akrebin öldürülmesinin caiz olduğunu açıklar. Çünkü bu konuda emir gelmiş o da öldürme hareketi sınırlı olup namazı bozmamaktadır.

²¹³ Sabâ-zemzem makamı, Sabâ makamının güçlü bir türevidir. Bu makamın diğer adı sabâ- kürdi’dir ve Abdülbâki Nâsır Dede tarafından “zemzeme” olarak adlandırılmıştır. İmail Hakkı Özkan, “Sabâ-Zemzeme”, TDV İslam Ansiklopedisi, 2008 <https://islamansiklopedisi.org.tr/saba-zemzeme> 07.01.2024.

²¹⁴ ومثله اسماء البروج الاثني عشر اذا استعملت على كونها بروجاً في الحساب

حمل Hamel: kuzu	ثور Ševr: öküz	جوزاً Cevzā: koz
سرطان Seraṭān: yengeç	سنبله Sünbüle: budağı başağı	اسد Esed: arslān
ميزان Mizān: terazu	عقرب ‘akreb: ‘akreb	قوس Qavs: yay
جدي Cedy: oğlak	دلو Delv: kova	حوت Hut: balık

Buraya kadar dördüncü rükün bitmiştir ve bu şekilde dört rükun bitmiş olmuştur.²¹⁵

Hatimede, cümlelerin yapısını anlamak için mastarlar, fiiller, isimler, zarflar, ortak kelimeler ve bağlaçlardan oluşan bir diyalog oluşturulmuştur²¹⁶

5. HATİME²¹⁷

1) ابتدأت باسم الله تعالى وايضاً بالصلاة والسلام على سيدنا

Ben başladım Allah te‘alânîñ âdiyla ve daħi şalât-u selām efendimiz

2) محمّد المصطفى وعلى آله واصحابه اتيت به شفيحاً

Muhammed Muşṭafâ üzerine ve âli ve eşhabihî üzerine ki âna dilekci götürürüm

3) من بعد هذا الاجل كلام التركى كتبت كلمات (17a-1)

Bundan soñra Türkî söylemek için kelimeler yâzdım

4) حتى تتكلم باللسان التركى اعلم يا ولدى انّ قراءة العلم فرض

Tâ söyleyesin Türkî diliyle bil ey oğlum ‘ilim okumak farzdır

5) لا فائدة في الجهل لأنهم قالو الجاهل مثل الاعمى افتح عينيك

Cehilde fâйда yok zira didiler cāhil kör gibi, aç gözün

6) حتى لا تكون من العميان قبل نعلم اللغة

²¹⁵ الى هنا تمّ الركن الرابع وبه انتهت الاركان الاربعة

²¹⁶ الخاتمة في بيان الكلام المركب من المفردات المتفرقة من مصادر وافعال واسماء وادوات ومشتراك وعقدنا هذه الخاتمة لأجل التمييز في تركيب الكلام

²¹⁷ Bu bölümde gramerle ilgili aktarılan kuralların ardından çeşitli konularla ilgili Türkçe cümleler verilmiştir.

Tā körlerden olmaya sen evvel luğa öğren

7) لَانَ اللّغة قفل العلوم وايضاً اجلس مع العلماء

Zirā luğat ‘ ilimler kilididir daḥi ‘ ālimlerle otur

8) واهرب من الجهلاء وان كنت نظيفاً يعملونك وسخاً

Cāhillerden kâç eger sen temiz olursañ seni kirli iderler

9) لَانَ الشمس عالية ومضيئة وقطعة من السحاب تستر بها

Zirā güneş yüksek ve aydıundur ve bir pāre bulut ānı örter

10) قم نذهب للمدرسة نقرأ الدرس ومن بعد هذا

Ḳalk medreseye gidelim ders okuyalım ve bundan soñra

نأتي نكتب وتأكّل الاكل والفواكه جاء زمانها من الكمثرى (17a-5) 11

Gelelim yazalım ve yemek yiyelim yemişler zamānı geldi armuddan

12) والعنب ومن غيره هذه الاشياء ايضاً تأكل وتشرب السكر

Ve üzümnden ve ayrıḳ nesnelerden daḥi yiyelim ve şeker içelim

13) انت اين ذهبت انا طلبتك امس انا ما جئت لك

Sen ḳanda gitdiñ dün seni istedim ben dün saña geldim

14) الطين والوحل كان كثيراً جاء الشتاء وذهب الصّيف

Balçık ve çāmur çok idi kış geldi yāz gitdi

15) هذه الليلة تنام وفي غد نذهب للجنيّة صلاة المغرب

Bu gice yatālım yārın bāğçeye gidelim aḥşām namāzı

16) انت اذهب للبيت الصّباح ايش نقرأ يا ولدي

sen git o sabaḥ ne okursın ey oḡlum

17) انت قل لي اقرأ الكافية واكتب اللّغة والادب

sen baña de kāfiye ve luğat ve edeb kitābları okurum

18) لأن طلبة العلم جميع هذه الكتب تقرأوها انت يانور عيني

Zirā ‘ ilim ṭālebeleri duñlı bu kitapları okurlar ey gözüm āydınlığı

19) هذه الشّذور الذهبية رسالتك امسكها واحفظها

Bu şüzür zchebiye seniñ risaleñdür ānı güzel ṭut ve ezberle

لاجل فهم التّركي ولاجل التّكلم باللسّان التّركي (20)

Türkî anlamak için ve Türkî diliñ söylemek için

امسك هذا كتاب الذهب هو هذا يكون باقياً (17a-10) (21)

Bu âltun kitâbı tut işte budur bâkı olur

لا يكون فانياً مثل الذهب ما هذا الكتاب (22)

Fâni olmaya âltun gibi nedür bu kitâb

ممن اخذته من الذی جاء امس اخذته بكم اخذته (23)

Kimden âldıñ dün gelen kimseneden aldım kaçā aldıñ

بعشر دنأثیر اخذته رخيصاً ما اخذته غالباً (24)

On âltun âldım ucuz âldım bahālı âlmadım

[Cevdetlu yaḥud cevdetli iyi dimektir]

[Edhem gayr münşarıftır دهّم dehome vezin fı‘lidir siyah cesimler dimektir.]

[قَطَامٌ Kāṭām aşıl قَاطِمَةٌ kâṭīma farz ederiz kâṭāmıñ âḥirinde rā olumsuz olursa mebni olur] ?

[فَلَا تُضُرُّهُ Fele teḍurruhu: zarar vermez]

[شَرَطُ تَحْتُمْ Şarṭ taḥattum: vucûb ma‘ nasına]

[أَجْدَلُ لِلصَّوْرِ يعني أَجْدَلُ صَوْرٍ ecdel li’s-şakır ya‘ni ecdelu şakır kuşu ya‘ni şahin ismi Ecdel]

[Zeyneb ve seḳar ve mäh ve cevz bu 4 kelime ḡayri munşarif olmaḳlıḳları vacibdir]

[فَقَدَمَ قَدَمٌ ? ma‘ nasına]

[Tefsir dimek²¹⁸ tefsir ma‘ nasına]

[Zamirler mebniyedendür ism-i işaret ism-i mevşul mubhem---]

[قَالِباً لَكُمْ Kāliben lekum: ben size ‘ adavet edici]

[الْمُسْتَهْل El-müstehil: görene övme]

[مُلْتَوِكاً Multeviḳan: karıştırmış]

²¹⁸ هذا النوع من جنس التعريف

[Keme teḡul: seniñ didigin gibi] كَمَا تَقُولُ]

25) هذا الوقت ايش اكلت هل حلوا ام حامضاً ام مالحاً (17b-1)

Şimdi ne yediñ tatlı mı yā ekşi mi yā tuzlu mı

26) اكلت حلواً ادخل البيت هأت من داخله قلة ماء

tatlu yedim eve gir içerüden bir bardaḡ şu getür

27) اشرب والبس قفتانك ولف عماّمك زخذ الاجازة

İç ve giy ḡaftanıñ ve şār şārgıñ ve icazet āl

28) من ابليك نذهب لقاضى العسكر نبوس يده ونكون ملازمين

Pederiñden ḡāḡi ‘ askere gidelim elini öpelim ve mülāzim olalım

29) تعال قبل نذهب للسوق تأخذ صوفاً نعطيه للخياط

Gel evvel pazara gidelim bir şuf ālalım derziye virelim

30) يخيطة قفتاناً وجميع خرجه نعطيه حتى تأكد

ḡaftān diksün duñlı ḡarcını virelim tā ki

31) يخيطة بالعجل انا اطلب الذهاب لاستنبول لاجل القراءة

tiz diksün ben gitmek istedim İstanbul’a oḡumak için

32) ولاجل التّحاصيل اخوتى هناك وايضاً وألدى هناك

ve taḡşil için ḡarındaşlarım āndadır ve daḡi bābām āndadır

33) لكن انا متى اطلب الذهاب آخذ معى كتبا نفيسة (17a-5)

amā ḡaçan gitmek isterim ālurım benimle ha bu kitāblar

34) وكتاناً وارزاً وعدساً لاجل الهداية ولكن مسكين

ve kettān ve piriñ ve mercümeḡ armaḡān için amā miskin

35) بني آدم يذهب لاجل الرزق والرزق والاجل في قفاه

Ādem oḡlu vārır rızḡ için ve rızḡ ve ecel eñsesindedir

36) اين يهرب يا خوجه استانبول من هنا كم يوم

ḡanda ḡaçar ey ḡoca İstanbul bundan ḡaç gündür

37) هل قريبة ام بعيدة ولأ من البحر قريبة اسمع يا ولدى

Yāḡın mıdur yā ırāḡ mıdur yoḡsa deñizden yāḡındur işit oḡlum

38) في البحر مع الرّيح الطّيب عشرة ايام وفي البّر

Deñizden güzel yel ile on gündür kıradan

39) ستّون يوماً ياخوجه هل في الطّريق خوف موجود

altmış gündür ey hoca korku yolda vār mıdur

40) یا ولدی الطّريق ام لا خوف فيها بل اامن

ey oğlum yol emindür korku yoktur belki eminrekdir

41) من المدن الله تعالى يهيبك ويخليك لوآلك

şehirlerden Allahü te‘āla seni babaña bağışlasun

42) ويعطيك الا عمار الطوال حتى تنظر اولآد او لآدك

Uzun ömürler virsün tã baqsın oğulların oğulları

43) والله تعالى يعطيك المناصب العالية ويهلك اعدآك (17a-10)

Allahü te‘āla yüksek manşıblar virsün düşmanların helak ola

44) ويبسرلك العلم والعمل اسمع يا ولدی ان طلبت

ve ‘ilim ve ‘emeli müyesser olsun işit ey oğlum eger istersen

[قَسَمِي Kasemi: benim yeminimdir]

[el-‘umr ve el-‘amr bir ma‘nâyadur beka ma‘nasına] وَالْعُمْرُ وَالْعَمْرُ

[لا أن lā an: murād degil]

[قول الشاعر من صدّ عن نيرانها فانا ابن قيس لا بُراح] bir kimsede a‘raḍ muharebeye âteşten benim için zevāl yoktur ya‘ni ayrılmak yoktur.]

[El-mu‘errat: münezzeh ma‘nasına] الْمُعَرَّاتُ

[Dükket el’arḍ: yerde zelzele ma‘nasına] دُكَّتِ الْأَرْضُ

[Eze lem yenel: na’il olmadığı vakte] إِذَا لَمْ يَنْتَلِ

[Me ente illa el-berid: sen olmadın ondan giden adama derler] مَا أَنْتَ إِلَّا سَيْرُ الْبَرِيدِ

[فَشَدُّوا الرِّثَاقَ Feşiddu'l-vişak²¹⁹: el sizler bağlayın ayāk bağlayan]

[حَفِضَ Hafıḍa: cer ma'nasna]

[وَيُحَفِّضُ Ve yuhfaḍ: mecrur kılinur]

[غَيْرُ مُلَائِمٍ Gayru müla'im: mülāyim degildür]

[فَاِنْ عَطَفْتَ كَسَرْتَ Fe'in 'aṭefte keserte: sen eger 'aṭıf edersen sen meksur kalırsın]

[وَقْتُ الاسْتِغَاثَةِ Vaqıtül-istiğāṣa: yardım, i'ane ma'nāsına]

[يَسْتَعِيْثُ Yestegis: yardım taleb]

[اَعْجَبُوا E'cebu: Sizler te'eccub edersiniz]

[وَلِلدَّوَاهِي Liddevahi: muşibet ma'nāsı]

[غَيْرُ مَا ذَكَرَ Gayru ma zıkira: zıkr olanından gayrı]

[صُرَاخٌ şuraḥ: şayḥa ma'nāsına]

[لِئَلَّا يَرُدَّ Li'ella yered: Vārid olmasın]

[اِغْرَاءٌ İğra': kandırmak, teşviḳ ma'nāsına]

[مَا هُوَ لَ Me'hul: Eḫillenmiş]

[لَا الْجَانِبَ Lā ecānib: Ecnebi gelmeden]

[وَ وَطَنْتَ Ve vaṭa'at: ḳadem başdın]

[نَزَّلَتْ Nüzzilet: tenzil oldu]

[الْمُنْفَجِعُ El-mütefecce': ağlıyor]

²¹⁹ Bağları sıkıştırın demektir.

[Et-tefecu' : ağlasın]

[Bidu' a': Nidā ma' nasına]

45) اصف لك سرآية السلطان والغلطة والجوامع والمدارس (18a-1)

Saňa vaşf iderim padişah sarâyını ve cāmi' ler ve Ġalaṭa ve medreseler

46) كيف هي اسمع يا روى سرآيه السلطان مثل القلعة او اكبر

niçedir işit ey canım padişah sarâyı kal' a-ı kebiredür yā büyük

47) وهذه هي السراسة الجديدة وأما السراية القديمة هناك فهي للسلطانات

ve bu sarâyı yeñi sarâydur amma eski sarây ānda sulṭanlar içündür

48) وفي باب السراية الجديد نحو مائه مدفع موجود

ve yeñi sarâyı ḳapusunda yüz ṭop miḳdârı vârdır

49) بجهة البحر وعلى حيطانها أيضاً مدافع كثيرة موجودة

Deñizden yaña divârlar üzerinde çok ṭoplar vârdır

50) لا نظير لها وأما الجوامع والمدارس فكلها بقيب

aña naẓir yok ve amma cami' ler ve medreseler heb ḳubbelerle

51) والسليمانية باربع موادن والمنابر من الرخام

ve Süleymaniyye dört menâreyledir minberler mermerdendir

52) ومن الخشب قليل

ve āġaçtan âzdır

53) واعلم ان بين استنبول والغلطة البحر والمراكب (18a-5)

ve daḥi bil taḥḳiḳen İstanbul ve Ġalaṭa arasında deñiz ve gemiler

54) من الجهتين واقفة وأما الترسانه من جهة الغلطة

iki yañdan dururlar amma tersḥâne Ġalaṭadan yaña

55) ففيها ازيد من مائتي غراب حاضرة دائماً

iki yüz ḳādırġadan ârtıḳ ḥâzırdur dâ'ima

56) ولهم طائفة وحدهم وانما كامل من كل شيء

ānlarda başḳa ṭa'ife ve aga ve her nesneden bütündür

وَأَقْفُون عِنْدَ الْبَاشَا وَمَتَى يَذْهَبُوا لِلْغَزَاءِ وَالْحَرْبِ (57)

paşa kande dururlar ve kaçan giderler gazaya ve cenge

مِنْهُمْ مَنْ يَأْخُذُ حَصَّةً كَامِلَةً وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يَأْخُذُ (58)

ānlardan kimi bütün payı ālur ve bunlardan kimi

نِصْفَ حَصَّةٍ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يَأْخُذُ سُوءًا هَكَذَا قَالُوا لَنَا (59)

yarım hışşa alur ve bunlardan kimi berāber ālur şöyle didiler bize

قُمْ يَا وَلَدِي هَاتِ كِتَابَكَ اقْرَأِ الدَّرْسَ كَمْ يَوْمَ مَا قَرَأْتَ (60)

kalk ey oğlum getir kitābını ders oqu kaç gün oğumadıñ

أَنْ لَمْ تَقْرَأْ اِنْتَظِرْ اَنَا اَطْلُبُ تَكُنْ اَعْلَى النَّاسِ جَمِيعًا (61)

eger oğumazsañ incinirim ben isterim duñlı kişilere yüksek olasıñ

يَا شَيْخِي هَاتِ لِي شَرْحَ الْكَافِيَةِ يَا وَلَدِي عَلَى الرَّأْسِ وَالْعَيْنِ (62)

ey hocam getir baña kafiye şerhi ey oğlum başım ve gözüm üzerine

نَعَمْ وَكُلْ شَيْءٍ تَطْلُبُهُ اَنَا أَتِيكَ بِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى (10-18a) (63)

ve her nesne ki isterseñ kitāplar ben saña getürirem inşallah

لَيْسَ لِي الْوَصِيَّةُ عَلَيْكَ اقْرَأْ اقْرَأْ وَايضًا (64)

hemān baña ısmarlamak üzereñe oqu oqu ve dañi

[saña ben i'āne iderim nasıl bir i'āneden soñra bir i'āne dañı] اسْعِدْكَ إِسْعَادًا بَعْدَ إِسْعَادٍ

[Bitterħim: ħezif ma' nasınadır terħim luğatta teħfif el-lefızdur ma' nası] بِالْتَّرْخِيمِ

[Ey benim ātam ey benim babam ey anam oğlı ey 'ammı oğlı] وَيَا أَبَتِ وَيَا أُمَّتِ يَا أَبَا أُمِّ وَيَا ابْنَ عَمِّ

[Zühd ma' nası nedir: el-i'rad ed-dünya vemā fihā demekdir ya' ni zühd demek ne demek ħalpten olan bir kifayettir ef' al civardan degildür her ne ħadar zaħirde kesb iderlerse de sen zaħir baħma 'azizim] الْأَعْرَاضُ عَنِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

[Şuraħ eş-şekle: veled fevt olmuş ħarının şıyahısı gibidir] صُرَاخُ الثَّكَلَى

[لَمْ يُبَالُوا Lem yubalu: kayırmadılar]

[مُتَتَالِيَةً Mütataliyeten: biribirinden velitdir.]

[كَانَ الْمُهْدِدِ Kenel-mühedid: tehdid edici mütekellim]

[كَمِيَّةُ الْمَخْزُونِ Kemmiyetü'l-meḥzun: miḳtar ma' nāsına]

[لَمْ يَسْتَوْفِ Lem yestevfi: vefā itmedi]

[Vavîñ yanîña ma ba' dinde elifsakin olursa 'lale---- ma' lum ola]

65) لَا تَنْسَانِي مِنَ الدَّعَاءِ لِأَجْلِ اللَّهِ وَمَتَى تَقْرَأْ هَذِهِ الرِّسَالَةَ (18b-1)

Beni du' ādan unutma Allah için ve kaçan bu risāleyi okursan

66) لَا تَسْتَحِي لِأَنَّ هَذِهِ الرِّسَالَةَ لِتُعَلِّمَكَ التَّرَكِّي فَقَطْ

utānma zirā bu risāle saña Türkî öğrenmek için ancak

67) هَذِهِ مِفَاتِيحُ الْخَيْرِ احْفَظْهَا الْمَصْدَرُ وَالْأَسْمَاءُ

bu ḥayr anahtarıdır maşdarları ve isimleri ezberle

68) نَقَلْتُهَا مِنْ عَلِيمٍ مُتَعَلِّمٍ وَمِنْ رِسَالَةٍ لِلْغَزَالَى

naḳl eyledim mute' elimiñ ta' liminden ve gāzālîniñ risālesinden

El-Hātime fi beyan el-vaşiyye

69) مَعْرُوفَةٌ بِرِسَالَةِ ابْنِهَا الْوَلَدُ وَمِنْ رِسَالَةٍ نَظْمًا أَيْضًا

bilinmiştireyyühe'l-veled risāleye ve daḥi manẓum bir risāleden

70) أَعْلَمُ يَا وَلَدِي أَنَّهُ يَنْبَغِي الْعَبْدُ عَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ وَهِيَ نَوْمُ الصَّبْحِ

bil ey oğlum layıktır ki bu nesnelerden ırak olmak şabaḥ uykusu

71) وَالْأَكْلُ جَنْبًا وَالْأَكْلُ مَتَكْنًا وَنَدَاءُ الْوَالِدِينَ بِأَسْمَائِهِمَا

ve cünub yemek ve ṭayanmış yemek ve babaları çağırmaḳ ādlarıyla

72) وَغَسْلُ الْبَدِينِ بِالطِّينِ وَالتَّرَابِ

ve el yumak balçık ve toprakla

73) وَكُنْسُ الْبَيْتِ بِالْمَنْدِيلِ وَخِيَاطَةُ التَّوْبِ وَهُوَ عَلَى بَدْنِهِ (18b-5)

- ve ev süpürmek destimāl ile ve eşvab²²⁰ dikmek gövdesi üzerine
- 74) ومسح الوجه بالتَّوْبِ واسرَّاع الخروج من المسجد
ve yüz silmek gömlek²²¹ ve tiz çıkmak mescidden
- 75) وشرَّاء كسیرَات الخُبْزُ من الفقراء واطفاء الفتيلة بالنَّفس
ve ekmek pareleri şatun ālamak ve fuğaradan ve fitil söndürmek nefisle
- 76) ولف العمامة في القعود ولبس السَّروال في لوقوف
ve şarık şarmak oturmakta ve ton giymek тұрмақта
- 77) كل ذلك يورث الفقر
heb bunlar faqr-ı mürişdür
- 78) وحسن الحفظ من مفاتيح الرزق وأما كثرة الضحك فتميت القلب
ve güzel ezberlemek rızq anahtarıdır ve amma çok gülmek tahkikan yürek öldürür
- 79) واکرم الاستاذ ذو الارشاد وخير الابهاء كل هادٍ
ve hocanın ikramı irşād sāhibidür ve babalarıñ yegregi ‘ilm öğredendir
- 80) وسل وذاكر آتياً وذاهباً وخذ وقل وكن لذك كاتباً
ve şor ve müzakereyle gelici ve gidici ve al ve de ve ol āña yazıcı
- 81) فخذ وكن مجتهد اعماراً لا ترضَ بالجهل تعش حماراً
al ve ol ‘ömürler müçtehid yoğsa cehlle қа’il olma ve eşek ol
- 82) ايها الولد النصيحة هينة والصعب قبلها (10-18b)
ey oğul naşihat kolāydu ve güc olmak ānuñ kabulüdür
- 83) ايها الولد سلنى بعد هذا اليوم الشيء الصعب المشكل عليك
ey oğul şor baña bu günden soñra güc nesneyi seniñ üzerine āğır ve müşkil ola
- 84) بلسان القلب حتى نريك عجائب ايها الولد
yürek diliyle tā saña ‘aca’ib gösteririm ey oğul

²²⁰ Metinde “اسباب” biçiminde yazılmıştır.

²²¹ Metinde “كومكله” biçiminde yazılmıştır.

اعلم انّ الجاهلين مرضى والعلماء اطباء هم. (85)

bil tahkîken cāhiller hastadur ve ‘ulemalar tabibleridir.

[E‘ red demek ya Yûsuf demek-----]

[İzhar hüzün vaktinde olan tefeccü‘ derler]

[Hilaf almak, kan almak demek maşşud dimektir]

[مِنْكَ Minke: sizden]

[فِي النَّدْبَةِ Fi enedbe: üzer ma‘ nası]

[فَإِنْ خِفْتَ اللَّبْسِ fe’in hifte min ellubs: elbeseden eger korkarsan]

[أُضْمِرْ أَيْ قُدِّرْ uzmer ey karar: gizlemek ma‘ nasına]

[مُرَاجَعَةٌ Muraccehe: tercih olmuş ma‘ nasına]

[لِحَرْفِ التَّخْصِيصِ liharfi’t-tehşîş: teşviğ ma‘ nasına]

[بَادِيَ النَّظَرِ badi’e’n-naẓar: naẓar derin degildir, diğķat naẓar degildir]

[مِمَّا يُؤْنَبِكْ mimma yu’zike: saña iza eden şeyden]

[شَهِدْتُ Şehidtu: ben hazır oldum]

[تَصْوِيرُ الْمُعْرِفِ teşvir el-mu‘ arraf: ta‘ rifi ziyade taşavvur kılur]

[وَأَعْتَذِرْ ve e‘tuzer: ‘özür beyan olunur]

[Zeburuñ cem‘i Zuburdur]

[أَرْنَبْ erneb: tavşān ma‘ nāsına]

[الْإِتْقِيَاءُ el-etķiya’u: viķāye ma‘ nasına]

[مُرْتَبِطٌ mürtabiṭun: rabṭ ma‘ nasına]

[يُتْلَى yütla, يُتْلَا yütlā: tilāvet]

[وَتَمْهِدُ ve temḥiden: tedārek ma‘nasına]

[بَيَانُ beyan: tefsir dimektir]

[سِوَى siva: ḥaric dimektir]

[أَمْسُ ems: güne gün]

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

1. FİLLER

Ağla-: el-büka البكا 2a/21

Aş-: eş-şalb الصلب 4b/1

Āş-: eş-şenḵ ve et-teʿlik الشنق والتعليق 5a/3

Ağsır-: el-ʿuṭas العطاس 2a/21

Acık-: el-cuʿ الجوع 5b/4

Āç-: el-fetḥ الفتح 4b/5

Aç-: el-keşf الكشف 5b/5

Āgah ol-: el-iṭilaʿ الاطلاع 5b/2

Alçaḵ it-: et-tavaṭy التوطى 5b/11

Ālda-: el-ḥidaʿa الخُدعة 5a/1

Aldat-: el-ḡiṣ الغش 5a/8

Ālış-: et-teʿvvüd التعود 5b/8

Alışveriş it-: el-ʿeḡz ü vel-ʿaṭaʿ الاخذ
والعطاء 5a/9

Āl-: el-aḡz الاخذ 2a/18

Añla-: el-fehm الفهم 2a/15

Ara-: et-teftiṣ التفتيش 5b/1

Art-: ez-ziyade الزيادة 2a/20

Arzula-: el-iṣṭiyāḵ الاشتياق 6a/1

Āşikar it-: el-iḡhār الاظهار 4b/5

At-: er-rami الرمى 2a/17

Āvla-: eş-şayd الصيد 4b/5

Āyrıl-: el-infiṣal الانفصال 5a/9

Āzarla-: es-seb السب 4b/4

Azārla-: et-teʿzir التعزير 5a/8

Bağır-: eş-şuraḵ الصراخ 5a/7

Bağışla-: el-hiba الهبة 4b/9

Bağla-: er-rabṭ الربط 2a/17

Barış-: eş-şulḥ الصلح 4b/1

Başla-: el-ʿibtidaʿ الابتداء 2a/20

Başla-: el-ibtida' 5a/8	Bozuş-: el-münaze'a 5a/8
Bağ-: el-ğaraq 4b/2	Bulaş-: el-'adva 6a/1
Bak-: en-naẓar 2a/16	Bul-: el-vücdan 4b/9
Beğen-: el'aceb 5b/9	Buyur-: el-emr 2a/15
Becer-: el-iḳtidār 6a/1	Bük-: el-fetl 4b/10
Belli ol-: et-tebyin 5b/1	Büyük it-: et-tekbir 5b/11
Beñzet-: et-teşbih 5b/9	Cenk it-: el-harb 5a/8
Besle-: et-terbiye 2a/16	Çağır-: eṣ-şıyah 4b/9
Beyan it-: et-tebyyn 7a/1	Çalış-: el-ictihad 5a/6
Bırak-: er-raḫa 5b/2	Çal-: es-serika 5b/1
Bık-: el-ḫaraf 5a/7	Çekiş-: el-müsabeḫa 5a/4
Biçm-: el-ḫaṣad 5a/2	Çekiş-: el-ḫıṣam 4b/5
Bile-: es-sen 5b/11	Çek-: es-seḫb 4b/8
Bil-: el-'ilim 2a/15	Çek-: eṣ-şed 5b/6
Bin-: er-rukub 2a/19	Çevir-: et-teḫlib 5b/8
Bitir-: et-teḫliṣ 2a/20	Çık-: el-ḫuruc 2a/17
Boğazla-: ez-zebh 4b/2	Çiyne-: el-maḏğ 2a/20
Boğ-: el-ḫanḫ 2a/21	Çöz-: el-hall 2a/17
Boşla-: et-tebṭil 5b/2	Çöz-: eṣ-şehṭ 5b/7
Boşlat-: et-tefriğ 5b/4	Dağıt-: et-teḫsim 5a/10

Dāl-: el-ğaṭs الغطس 4b/2

Degış-: et-tebdil التبدیل 5b/8

Deg-: el-lems اللّمس 4b/7

Del-: el-ḥarḳ الخرق 2a/20

De-: el-ḳavul القول 2a/16

Devşir-: el-cem' ve el-lemm الجمع واللم 5a/3

Devşir-: eṭ-ṭay الطی 5b/7

Dik-: el-ğers الغرس 5b/2

Dik-: el-ḥiyaṭa الخیاطة 2a/21

Dilek eyle-: eṣ-ṣefa 'a الشفاعة 2a/18

Din-: er-raḥa الرّاحة 5a/11

Ditre-: el-irti' aṣ الارتعاش 4b/11

Diz-: et-tenzīm التنظیم 5b/7

Doğar-: el-fet الفت 5b/3

Dolab it-: el-le' ib 8a/4

Dolāş-: eṭ-ṭavaf الطّواف 5b/10

Dostluk/ dostlaş-: el-muşaḥaba المصاحبة 5a/7

Doḳun-: eṣ-ṣadm الصّدم 4b/7

Doy-: eṣ-ṣebe' الشّبع 5b/4

Dök-: eṣ-ṣab الصّب 4b/7

Döndür-: et-tedvir التدوير 5b/8

Dön-: er-rucu' الرّجوع 4b/12

Döşe-: el-ferş الفرش 4b/7

Dur-: el-vuḳuf الوقوف 2a/15

Duy-: ed-diraye الدّرایة 5b/5

Düş gör-: el-ḥulm الحلم 5b/5

Düşmanlık: el-' adave العداوة 5a/7

Düş-: el-vuḳu' الوقوع 2a/17

Düşün-: et-tefekkur التّفکر 5a/6

Düzet-: et-teşliḥ التصليح 5b/8

Düz-: eṣ-ṣaf الصف 5b/8

Düz-: et-tezyin التّزیین 5a/2

Eglen-: el-buṭu' البطو' 5a/5

Eglen-: et-te'enni التّأنی 4b/6

Ek-: ez-zer' الزّرع 5b/2

Ele-: En-neḥl النخل 5b/3

Emm-: el-maṣ المص 4b/1

Eñiz it-: et-tekniz التکنیز 5b/12

Enli it-: et-te^ʿ riḍ التعريض 5b/12

Erit-: et-tezvib التذويب 5b/4

Er-: el-vuṣul الوصول 2a/18

Esne-: et-teṣa^ʿub التثاؤب 5a/4

Ezberle-: el-ḥefz الحفظ 5a/2

Eziyet it-: el-eziyye الاذيه 5b/1

Ez-: ed-dehs الدهش 5b/4

Fāyda it-: en-nef^ʿ النفع 5a/10

Fehm it-: et-tefeḫuh التفقه 6a/2

Fenā söyle-: ez-zem الذم 5a/3

Fısıl-: el-veṣveṣه الوشوشه 5a/7

Āaḍab it-: el-ḡayz الغيظ 4b/10

Ġavga it-: el-ḥınaḵ الخناق 5a/8

Ġay^ʿib it-: eḍ-ḍaya^ʿ الضياع 5b/1

Gecik-: et-te^ʿ avuḵ التعوق 6a/2

Geçin-: el-mu^ʿ aşera المعاشره 6a/1

Geç-: el-murur المرور 4b/8

Gegir-: et-teceşy التدشى 5b/10

Gel-: el-meci^ʿ المجيء 2a/15

Gerin-: et-temeṭu^ʿ التمتع 5b/10

Getür-: el-iirād الايراد 5a/2

Gez-: ed-deverān الدوران 5b/10

Gir-: ed-dühul الدخول 2a/17

Git-: ez-zehab الذهب 2a/15

Giy-: el-lebs اللبس 4b/11

Gizle-: el-iḥfā^ʿ الاخفاء 4b/5

Gönder-: el-irsāl الارسال 5a/11

Gör-: er-rü^ʿya الرؤية 2a/16

Görüş-: el-mūlaḳa الملاقة 5a/11

Göster-: el-^ʿira^ʿa الراءة 2a/16

Götür-: et-teveda التودی 5a/11

Göz at-: el-ıṭṭıla^ʿ الاطلاع

Gözet-: el-intizār الانتظار 5a/11

Gül-: eḍ-ḍaḥek الضحك 2a/21

Günaḥ işle-: el-ṭā^ʿ 6a/2

Güzel it-: et-teḥsin التحسين 5b/9

Ḥazırla-: et-teḥzır التحضير 5a/10

Ḥaşla-: es-selḵ السلک 5b/3

Hıçkır-: el-ḥazak الحزق 5b/10

Ḥorla-: el-iḥtiḳar الاحتقار 5a/2

H̱orla-: eṣ-ṣeḥir الشخير 5b/5
 Iṣır-: el-ʿaḍḍ العض 2a/21
 Iṣıt-: et-tesḥin التسخين 4b/8
 Iṣlat-/ Iṣlaṭ-: el-bell البل 4b/1
 Iṣmarla-: et-tevṣiye التوصية 4b/10
 Irla-: el-ḡina الغنا 4b/9
 İç-: eṣ-ṣürb الشرب 2a/16
 İkraḥ it-: el-kerāhe الكراهة 5a/7
 İnan-: et-teṣḍiḳ التصديق 4b/12
 İnce it-: et-terfiʿ الترفيع 5b/12
 İncit-: el-iḡaḫa الاغاضة 7b/13
 İndir-: et-tenzil التنزيل 5a/11
 İn-: en-nüzul النزول 2a/20
 İste-: eṭ-ṭaleb الطلب 2a/19
 İṣit-: es-semeʿ السماع 2a/16
 İşle-: eṣ-ṣuḡul الشغل 5a/8
 İş-: et-tebevṫül التبول 2a/20
 İv-: el-ʿacele العجلة 5a/5
 Kābil it-: er-rıḫa الرضا 5a/9
 Kaç-: el-hurub الهروب 2a/18

Ḵalbur-: et-teḡerbul التّغربل 5b/2
 Ḵaldır-: er-refʿ الرّفْع 4b/4
 Ḵalın it-: et-tethin التتخين 6a/1
 Ḵal-: el-ḳiyam القيام 5a/11
 Ḵalk-: el-ḳiyam القيام 2a/15
 Ḵan-: el-ʾirtiva الارنوا 5b/4
 Ḵāpa-: el-ḳeḫl القفل 4b/5
 Ḵapla-: el-iḫāṭa الاحاطة 5a/4
 Ḵap-: el-ḫaṭıf الخطف 5b/1
 Kār it-: el-iktisab الاكتساب 5a/9
 Ḵarıṣtır-: el-ḫalıṭ الخلط 5b/9
 Ḵarṣulaṣ-: el-istikbel الاستقبال 6a/1
 Ḵatlan-: eṣ-ṣabır الصبر 9b/10
 Ḵavuk ṣalla-: el-muṣalafa المصالفة
 Ḵayna-: el-ḡaly الغلى 2a/21
 Ḵazan-: er-ribḫ الربح 5a/9
 Ḵazı-: el-ḳaṣeṭ القشط 5b/6
 Kederlen-: el-ḡam 6b/8
 Kefil ol-: eḍ-ḍamana الضمانة 5a/9
 Kes-: el-ḳaṭeʿ القطع 2a/18

Ƙıřa it-: et-teƙřir التّصیر 5b/12

Ƙır-: el-kesr الكسر 5b/6

Ƙıřkan-: el-ğira الغیره 5a/8

Ƙıy-: el-ferm الفرم 5b/3

Ƙızart-: el-ƙaly القلى 5b/4

Ƙirlet-: et-tevsih التوسیح 5b/7

Ƙonuř-: el-muħaħabe الماخاطبه 5a/6

Ƙopar-: el-ƙal' 2a/19

Ƙopar-: et-teƙtif التّطفیف 5b/6

Ƙorƙ-: el-ħavf الخوف 2a/16

Ƙořuř-: el-musabaħa 7b/16

Ƙoƙla-: eş-şem الشّم 4b/7

Ƙoy ver-: et-tesyib التّسیب 5b/2

Ƙoy-: el-ħaħṭ الحطّ 4b/4

Ƙöm-: ed-defn الدّفن 4b/11

Ƙuř-: eṭ-ṭarař الطرش 5b/10

Ƙullan-: el-isti' mel الاستعمال 5a/9

Ƙurtar-: et-teħliř التّخلیص 4b/6

Ƙurut-: et-tenşif التّنشیف 5b/8

Ƙuřan-: et-teħzim التّحزیم 5b/6

Ƙüçük it-: et-teşğir التّصغیر 5b/11

Laf it-: el-ħadiř الحديث 5a/6

Laħırdı it-: el-ħeky الحكى 5a/6

Laṭife it-: el-müzaħ المزاح 5a/7

Muhkem it-: et-teşbit التّثبیت 5b/11

Mühürle-: el-ħatm الختم 5b/8

Naħl eyle-: en-neħ النقل 18b/6

Nāzlan-: ed-delğl الدلال 5a/1

Oğala-: ed-de'k الدّعك 5b/7

Ol-: eş-şayrura الصّیرورة 4b/12

Orṭa it-: et-tevessuṭ التّوسط 5b/12

Oruĉ ṭut-: eş-řıyām الصیام 5a/7

Otur-: el-ƙu'ud القعود 2a/15

Oĉu-: el-ƙira' a القراءة 2a/15

Oy-: et-teƙvir التّقویر 5b/3

Oyna-: el-le'ib اللعب 5a/1

Oyna-: er-raĉıř الرّقص 5b/1

Oynaş-: el-müla'abe الملاعبة 5a/8

Öğüt-: eṭ-ṭaħın الطحن 5b/2

Öde-: el-vefg الوفا 5a/10

Ödünç al-: es-self السِّلْف 5a/10	Şāğ-: el-ḥelb الحب 2a/17
Ög-: el-medḥ المدح 5a/3	Şaç-: el-bizar البذار 2a/19
Ögret-: et-te‘lim التعليم 2a/15	Şar-: el-lef الف 4b/6
Öksür-: es-sü‘al السَّعَال 2a/21	Şarkıt-: el-idlâ‘ الادلاء 5a/1
Ölç-: el-keyl الكيل 4b/11	Şat-: el-bey‘ البيع 2a/18
Öldür-: el-ḳatl القتل 4b/3	Şatun âl-: eş-şira‘ الشرا 2a/18
Öl-: el-mevt الموت 5b/1	Şakın-: el-iḥtiras الاحتراس 4b/3
Öp-: el-bevs البوس 4b/1	Şakla-: el-hedş الهدش 5b/5
Ör-: er-rafi الرفى 5b/6	Şakla-: et-teḥbiye التخبية 4b/6
Ör-: et-tedfir التصفير 5b/6	Şay-: el-‘edd العدد 2a/19
Ört-: el-ğita الغطا 5b/5	Seç-: et-tenḳiye التنقية 5a/11
Ört-: es-sitr ve el-ğita الستر والغطاء 2a/17	Segirt-: el-cery الجرى 5a/5
Pak it-: et-teḥhir التطهير 5b/7	Ser-: en-neşr النشر 4b/9
Parala-: el-ḳatı‘ 8a/10	Sevin-: el-faraḥ الفرح 5a/5
Pay ver-: et-teḥşiş التخصيص 5a/10	Sev-: el-meḥebbe المحبة 4b/10
Pey ver-: el-‘urbun العريون 5a/9	Seyr it-: el-furce الفرجة 5b/9
Pişir-: et-ṭabḥ الطَّبْخ 2a/19	Seyran it-: et-tefsiḥ التفسير 5b/12
Pişmān ol-: et-tenedum التندم 6a/2	Şıç-: et-teğavvuṭ التغوط 2a/20
Püskür-: el-beḥ البخ 5b/4	Şına-: et-tecribe التجربة 5b/9
Rāst gel-: el-muşğdafa المصادفة 5a/11	Şirt-: et-tebessum التبسم 5b/10

Şık-: el-‘aşır العصر 5b/7	Şiş-: el-intifaḥ الانتفاخ 4b/6
Silk-: en-nafid النفض 5b/5	Ṭāl kavukla-: el-muşakala المصاقله 6a/2
Sil-: el-meshh المسح 4b/8	Ṭanıṣ-: el-meşura المشورة 5a/6
Siñir-: el-hazım الهضم 5a/5	Ṭar it-: et-tefsih التضييق 5b/12
Şoğut-: et-tebrid التبريد 4b/8	Ṭara-: et-temsîṭ التمشيط 5b/10
Şor-: es-sü’al السّؤال 2a/19	Ṭarat-: el-vezn الوزن 4b/11
Şoy-: eş-şelh السّلخ 4b/3	Ṭāslan-: el-ğam الغم 5a/6
Şoy-: eş-şelh السّلاح 5b/6	Ṭāt-: ez-zevk الذّوق 4b/7
Şoy-: et-teqşir التّقشير 5b/4	Ṭayan-: el-itdika’ الانتكاء 4b/12
Sög-: eş-şetm الشّتم 4b/4	Temizle-: et-tenzif التنظيف 5b/7
Söndür-: el-iṭfa’ الاطفاء 5a/1	Tırāş it-: el-ḥılaḳa الحلاقة 5b/11
Söyle-: el-kelem الكلام 2a/16	Ṭırmala-: el-ḥerş الخرş 5b/11
Söyle-: el-kelem 7b/2	Ṭoğar-: el-vilāda الولادة 2a/19
Şuşa-: el-‘aşaş العطش 5b/3	Ṭoldur-: el-melu الملو 4b/4
Şuş-: es-sukut السّكوت 5a/7	Ṭopla-: et-tecemmü’ التّجمع 5a/10
Süpür-: el-kens الكنس 2a/18	Ṭoḳu-: en-nesc النّسج 4b/9
Sürü-: el-cer الجر 4b/8	Ṭut-: el-mesk المسك 5b/2
Süz-: et-teşfiye التّصفية 5b/3	Tütsüle-: et-tebḫir التّبخير 6a/1
Şaşır-: et-teḫayyür التّحير 5a/6	Uşan-: ez-ze’ el الزّعل 5a/7
Şaḳa it-: el-mizah 8a/3	Uğrula-: es-seriḳa السّرقة 2a/21

Uç-: eṭ-ṭayarān الطَّيْرَان 2a/21	Yarat-: el-ḥalkُ الخلق 5a/3
Um-: el-ʿešem العشم 5a/9	Yārdım it-: el-i-ʿane الاعانه 5a/10
Unut-: en-nisyān النسيان 2a/19	Yat-: el-idṭica الضطجاع 2a/17
Ur-: eḍ-ḍarb الضرب 2a/18, 7b/2	Yağ-: el-ḥarḳ الحرق 2a/17
Uṭan-: el-ḥaya الحياء 2a/19	Yaz-: el-kitabe الكتابة 2a/15
Uyan-: et-teyeküz التيقظ 5b/5	Yel-: el-hervele الهرولة 5a/4
Uy-: en-nevm النوم 2a/17	Ye-: el-ʿekl الاكل 2a/16
Uzun it-: et-eṭvil التطويل 5b/12	Yeyni it-: et-teḥfif التخفيف 6a/1
Üfür-: en-nefḥ النفخ 4b/6	Yırṭ-: eṣ-ṣeḳ الشق 4b/10
Ürük-: el-cefl الجفل 5a/8	Yık-: el-hedm الهدم 4b/3
Üründüle-: el-intiḥab الانتخاب 4b/10	Yıt-: el-ḡayb الغيب 5b/1
Ver-: el-i-ʿṭa الاعطا 2a/18	Yoğur-: el-ʿacn العجن 2a/18
Yağma it-: en-nehb النهب 5b/1	Yol-: en-netf النتف 5b/3
Yala-: el-leḥs اللّس 4b/11	Yorul-: et-te-ʿeb التعب 5a/5
Yalanla-: et-teḳzib التکذیب 4b/12	Yu-: el-ḡasl الغسل 4b/2
Yapıştır-: el-laşıḳ اللصق 5b/9	Yut-: el-bel-ʿ البلع 2a/20
Yāp-: el-bina البناء 4b/3	Yüksek it-: et-te-ʿlly التعلی 5b/11
Yap-: el-ʿamel العمل 2a/16	Yürü-: el-meşy المشی 5a/11
Yarala-: et-teḳti-ʿ التقطيع 5b/3	Yüz-: el-ʿavum العوم 4b/2
Yāra-: el-felḳ الفلق 2a/19	Zann it-: eṣ-ṣan الظن 5a/6

Zarar it-: el-ḥasara الخسارة 5a/10

Zevk̄len-: et-temeşhur التمسخر 5b/9

2. İSİMLER

Ağaç kavunu: el-ütruc الاترج 13b/2

Aḡşam namāzı: şalāt el-meğreb صلاة المغرب 2b/15

Ağaç: el-ḥaşeb الخشب 13a/11

Āḡhur: el-işt̄bl الاسطبل 13a/9

Āğır: Eş-seḡil الثقیل 12b/22

Ārd: el-ḡelf الخلف 12a/11

Āşma: el-kerm الكرم 13b/1

Ārı: en-neḡl النحل 12b/3

Ābhane: beyit el-mā' بیت الماء 13a/10

Arı: ez-zenbur الزنبور 12b/2

Āç: el-ci'ān الجیعان 13a/2

Ārık: en-neḡif النحیف 13a/1

Ācı deñiz: el-baḡr el-māleḡ البحر المالچ 2b/9

Ārmut: el-kümmaşra الكمثرى 13a/18

Arpa: eṣ-şe'ir الشعير 13b/5

Ād: el-isim الاسم 12a/17

Arslan: el-esed الاسد 12a/20

Ādam: er-racul الرَّجُل 12a/16

Ārtuḡ: zāyed زاید 13a/4

Ālçaḡ: el-vaṭy الواطى 12b/22

Ārḡa: eṣ-ṣaḡr الظهر 12a/8

Ālın: el-cebḡe الجبهة 12a/4

Arḡçın: el-irḡiye العرقیة 12a/13

Altun: eṣ-zeheb الذهب 12b/20

Aşaga: et-teḡt التّحت 12a/12

Anaḡtar: el-miḡtaḡ المفتاح 13a/10

Āt: el-faras الفرس 12a/19

Anber: el-anbar العنبر 2b/10

Āḡ: ebyaḡ ابیض 13a/7

Anḡıt: el-beḡ البح 12b/5

Āvuḡ: el-kef الكف 12a/7

Avurd: el-ḥenek الحنك 12a/5

Āy: el-ḳamar القمر 2b/12

Āy: eṣ-ṣṣehr الشهر 2b/13

Āyğır: el-ḥiṣan الحصان 12a/19

Ayāk: er-recl الرجل 12a/9

Āydınlık: en-nur النور 2b/14

Ayı: ed-dub الدب 12a/20

Ayva: es-sefercel السفرجل 13b/2

Āz: ḳalil قليل 13a/3

Azu dişi: eḍ-ḍırs الضرس 12a/5

‘aḳreb: ‘aḳrab العقرب 12b/2

‘avret ḳarı: el-mer’a المرأة 12a/16

Bağçe: el-cüneyne الجنينة 13b/1

Bağırşak: el-muṣrğn المصران 12a/10

Baba: el-valid الوالد 12a/17

Bacāk: ḳaṣabat er-recl قصبه الرجل 12a/9

Bādem: el-levz اللوز 13b/1

Bahālı: el-ğaly الغالى 13a/2

Bal: el-‘esel العسل 13a/17

Balcık: eṭ-ṭin الطين 2b/18, 17a/16, 18b/4

Bāldır: es-sğḳ الساق 12a/9

Balık yumurtası: el-baṭraḥ البطارخ 2b/9

Balık: es-semek السمك 12b/8

Bardāk: el-ḳulla القلة 13a/16

Baş: el-muḳḳadim المقدم 2b/9

Baş: er-ra’s الرأس 12a/4

Başmak: es-sermuce السرموجة 12a/14

Bataḳ: el-vaḥl الوحل 2b/18

Baḳır: en-nuḥas النحاس 12b/20

Baḳla: el-ful الفول 13b/5

Bayrām: el-‘id العيد 2b/14

Bazu: el-me‘ṣam المعصم 12a/7

Bel: el-veṣṭ الوسط 12a/8

Beñ: el-ḥal الخال 12a/5

Beyin: ed-dimağ الدماغ 12a/4

Bezir yağı: ez-zeyit el-ḥar الزيت
الحار 13b/6

Bıçaḳ: el-minṣar المنشار 13b/7

Bıçaḳ: es-sikkin السكين 13a/13

Bıldırcın: es-sümman السمّان 12b/5

Bıyık: eṣ-ṣareb الشَّارِب 12a/6

Bilek: el-miṣṣal المفصل 12a/7

Bileyi: el-mesen المَسْن 13a/13

Bilezik: es-ṣivar السَّوَار 12b/20

Bit: el-ḳaml القمل 12b/2

Bogaz: ez-zor الزور 12a/6

Boş: fāreḡ فَارَغ 13a/5

Bok: el-ḡa'it الغائط 12a/11

Boynuz: el-ḳarn القرن 12a/20

Boyun: er-raḳabe vel-^ʿ unuḳ الرقبة 12a/6 والعنق

Böcek: el-ḥunfus الخنفس 12b/3

Bögrek: el-kila الكلى 12a/10

Bögür: el-ḥaṣır الخصر 12a/8

Buğday: el-ḳamḥ القمح 13b/5

Buluṭ: es-seḥeb السَّحَاب 2b/13

Burun: el-enf الانف 12a/5

But: el-feḫz الفخذ 12a/9

Buzağı: el-^ʿ ecel العجل 12a/19

Büğri: aḥdeb احْدَب 13a/7

Büyük: el-kebir الكبير 12b/22

Cānavarlar: cemi^ʿ el-vuḥuş جميع الوحوش 12a/20

Cehil: el-cehl الجهل 17a/2

Cıva: ez-ze'baḳ الزئبق 12b/20

Ciger: el-kebid الكبد 12a/10

Çadır: el-ḥeyime الخيمة 13a/16

Çamur: el-vaḥl الوحل 17a/6

Çanaḳ: es-sekraca السكرجة 13a/15

Çardaḳ: er-rivaḳ الرَّوَّاق 13a/10

Çarık: el-ḥuf الخف 12a/14

Çarşaf: milāye ملايه 13a/11

Çaḳmak: ez-zindān الزَّناد 13a/15

Çaylak: el-ḥede'eh الغراب النُّوحى 12b/6

Çekiç: el-mıtraḳa المطرقة 13b/7

Çekirdek: en-neva النوى 13b/1

Çekirge: el-cerad الجراد 12b/3

Çene: ez-zeḳin الذقن 12a/5

Çift: ez-zevc fi el-^ʿ eded الزوج في العدد 12a/16

Çirkin: el-ķabiķ القبيķ 13a/2

Çiy: en-neda ندا 2b/12

Çok: keşir كثير 13a/3

Çömlek: el-ķıdr القدر 13a/15

Dalak: eķ-ķiķel الطحال 12a/10

Dām: es-saķṭ السطح 13a/10

Dārı: ez-zūra الذرة 13b/5

Değirmen: Er-raķā ve ķ-ķaķun الرحا و
الطاحون 13a/14

Dede: ec-ced الجد 12a/17

Demir: el-mersa المرسه 2b/10

Demir: el-ķadid الحديد 12b/20

Deñiz: el-baķr البحر 12b/8

Deri: el-cild الجلد 12a/10

Desti: el-carra الجرة 13a/16

Destimāl: mindil منديل 18b/5

Deve ķuşu: en-ne‘em النعام 12b/6

Deve: el-cemel الجمل 12a/19

Dışarı: el-ķāric الخارج 13a/2

Diken: eķ-şevk الشوك 13b/1

Dil: el-lisan اللسان 12a/6

Dilsiz: aķras اخرس 13a/7

Direk: eķ-şary الصارى 2b/10

Dirsek: el-mirfaķ المرفق 12a/7

Diş: es-sin السن 12a/5

Dişi: el-‘unşa الانثى 12a/16

Diz: er-rukba الركبة 12a/9

Dizgin: eķ-şekme الشكمه 13a/14

Dolāb: el-ķızāne الخزانة 13a/11

Dost: muķeb محب 13a/4

Döşek: ķarrāķa طراحه 13a/11

Dudaķ: eķ-şiffe الشفة 12a/5

Duvār: el-ķa‘eķ الحائط 13a/9

Dülbend: eķ-şeş الشوش 12a/13

Dülger: en-neccar النجار 13b/7

Dümen: ed-deffe الدفه 2b/10

Dün: ems امس 2b/16

Düşman: ‘aduv عدو 13a/4

Ebegümecci: el-ķabbāziyy الخبازى 13b/2

Egri: e‘vec اعوج 13a/5

Eksik: nāķış نقاص 13a/4

El ayāsı: raħat el-kef راحة الكف 12a/7

El: el-yed اليد 12a/7

Elek: el-munħul المنخل 13a/15

Elma: et-tüffāħ التفاح 13a/18

Eñli: el-‘ariḍ العريض 12b/22

Eñse: el-ķafa القفا 12a/4

Er: ez-zevc الزوج 12a/16

Erkek: ez-zeker الذكر 12a/16

Erte: ğada غدا 2b/16

Eski: ‘atik عتيق 13a/4

Eşvap: eşvab اثواب 18b/5

Eşek: el-ħimar الحمار 12a/19

Et: el-leħem اللحم 12a/11

Etek: ez-zeyil الذيل 12a/13

Etmek: el-ħubz الخبز 13a/17

Ev: el-beyit البيت 13a/9

Evvel: ķabl قبل 13a/3

Eyer: es-serc السرج 13a/14

Fenar: el-fanus الفانوس 13a/16

Ferişteler: el-mele’ike الملائكة 2b/12

Fes: eṭ-ṭerbuş الطربوش 12a/13

Fındık: el-bündük البندق 13b/1

Fışkı: ez-zibil الزبل 12a/20

Fiske: en-neķra النقرة 12a/7

Geç: el-mu’aħer الموخر 2b/9

Geçen gün: el-yevum ellezy maḍa اليوم

الذي مضى 2b/14

Geçen yıl: es-sene el-maḍıye السنة

الماضية 2b/16

Gelecek yıl: es-sene el-ātiye السنة

الآتية 2b/16

Gelincik: el-‘irse العرسه 12b/2

Gem: el-licam اللجام 13a/14

Gemi: el-merkeb المركب 2b/9

Geniş: vase‘ واسع 13a/4

Gevz: el-cevz الجوز 13b/1

Gice yārisı: nışıfü’l-leyl نصف الليل 2b/14

Gice: el-leyl الليل 2b/14

Göbek taşı: eş-şaffa الصفة 12b/8

Göbek: es-surra السُرَّة 12a/8	Hamam: el-ḥammām الحمام 12b/8
Göğüs: eş-şadır الصدر 12a/8	Hañcer: el-ḥancar الخنجر 13a/13
Gök görülmek: er-raʿd الرّعد 2b/13	Ḥasta: meriḍ مريض 13a/3
Gök: Es-semeʿ السَّمَاء 2b/12	Ḥavli: el-ḥuṣ الحوش 13a/9
Gök: ezraq ازرق 13a/7	Ḥavz: el-maḡṭas المغطس 12b/8
Göl: el-birke البركة 12b/8	Havuç: el-cezer الجزر 13b/2
Gömlek: el-ḳemiṣ القميص 12a/13	Hep kuşlar: cemiʿ eṭ-ṭuyur جميع الطيور 12b/5
Göt: ed-dubur الدّبر 12a/9	Ḥışım: ḳarib قريب 13a/5
Gövde: el-beden البدن 18/b	Ḥoca: eş-şeyiḥ الشيخ 13b/6
Göz: elʿ ayin العين 12a/4	Ḥurmā: el-beleḥ البلح 13a/18
Güç: şaʿb صعب 13a/3	Ḥurus: ed-dik الدّيك 12b/5
Gül: el-verd الورد 13b/3	İgne: el-ibra الابرة 13b/7
Gümüş: el-fıḍḍa الفضة 12b/20	İbrişim: el-ḥarir الحرير 13b/7
Gün: el-yavm اليوم 2b/13	İbriḳ: el-ibriḳ الابريق 13a/16
Gündüz: en-nehār النَّهَار 2b/14	İç yağ: eş-şehm الشحم 12a/11
Güneş: eş-şems الشمس 2b/12	İçeri: ed-daḥil الداخل 13a/1
Güvercin: el-ḥamam الحمام 12b/5	İki eş: tevʿem تَوْنَم 12a/17
Güzel: el-meliḥ المليح 13a/2	İkindi namāzı: şalāt el-ʿaşır صلاة العصر 2b/15
Hafta: el-üsbiuʿ الاسبوع 2b/13	
Halı: bişat بساط 13a/12	

İnce: deḳiḳ دقيق 13a/2	Ḳān: ed-dem الدم 12a/10
İncir: et-tin التين 13b/1	Ḳanat: el-cenaḥ الجناح 12b/6
İnsān: el-insḡn الإنسان 12a/16	Ḳap: el-vi‘a الوعا 13a/14
İp: el-ḥebl الحبل 2b/10	Ḳapaḳ: el-cefn الجفن 12a/5
İplik: el-ḥayıṭ الخيط 13b/7	Kaplumbağ: ez-zulḥuf الزحلف 2b/9
İraḳ: el-be‘id البعيد 13a/1	Ḳapu: el-bāb الباب 13a/9
İriñ: el-ḳayḥ الفیح 12a/11	Ḳar: eṣ-ṣelc الثلج 2b/12
İrmaḳ: en-nehr النهر 12b/8	Ḳara: esmer اسمر 13a/7
Isı: es-suḥn السخن 2b/13	Ḳarğa: el-ğurab الغصفور 12b/6
İşik: el-‘etebe العتبه 13a/9	Ḳarğa: el-ğurab الغراب 2b/9
İşkenbe: el-keṣṣ الكرش 12a/10	Ḳarānlıḳ: ez-ḳalam الظلام 2b/14
İyilik: ḥayr خير 13a/4	Ḳardāş: el-‘eḥ الاخ 12a/17
Kağıd: el-varaḳ الورق 13a/17	Ḳarın: el-beṭın البطن 12a/8
Ḳabaḳ: el-ḳar‘ القرع 13b/2	Ḳarış:eş-şebr الشبر 12a/7
Ḳalay: el-ḳezdir القزدير 12b/20	Ḳaş: el-ḥāceb الحآجب 12a/4
Ḳalbur: el-ğirbel الغربال 13a/15	Ḳatır: el-beğel 12a/19
Ḳalem: el-ḳalem القلم 13a/17	Ḳāz: el-ivezz الاوز 12b/5
Ḳalın: ğalız غلیظ 13a/2	Ḳazān: ed-dest الدست 13a/16
Ḳalkān: et-türs الترس 13a/13	Keçeci: lebbād لبآد 13a/11
Ḳamış: el-ḳaşab القصب 13b/1	Keçi: el-me‘z المعز 12a/20

Kedi: el-keṭ القط 12a/20

Kel: akra' اقرع 13a/7

Kel: akra' اقرع 13b/1

Kemik: el-'azım العظم 12a/10

Kemlik: şer شر 13a/5

Kene: el-ḳurrāda الاقراد 12b/3

Keser: el-ḳaddum القدوم 13b/7

Ḳıṣa: el-ḳaṣīr القصير 12b/22

Ḳıṣrak: el-ḥicra 12a/19

Ḳıl: eṣ-şe' r الشعر 12a/6

Ḳılıç: es-seyif السيف 13a/13

Ḳın: el-ḳirab القراب 13a/13

Ḳıṣ: eṣ-ṣitā الشتاء 2b/13

Ḳız ḳardaṣ: el-ʾuḥt الاخت 12a/17

Ḳız: el-bint البنت 12a/16

Ḳızıl: aḥmar احمر 13a/7

Kıl: ṭıfl طفل 13b/3

Kilid: el-ḳefl القفل 13a/10

Kilim: kilim كلیم 13a/12

Kiriş: el-vetar الوتر 13a/13

Kirli: veseḥ وسخ 13a/3

Kirpik: el-hedeb الهدب 12a/5

Ḳoç: el-kebş الكبش 12a/20

Ḳol: el'adad العدد 12a/6

Ḳolan: eṣ-şerṣḥa الشريحه 13a/14

Ḳolay: heyiin هين 13a/3

Ḳoltuḳ: el-ebṭ الابط 12a/8

Ḳoruḳ: el-ḥıṣrım الحصرم 13a/18

Ḳoyun: eḍ-ḍa'ın الضأن 12a/20

Kömür: el-feḥm الفحم 13b/7

Köpek: el-kelb الكلب 12a/20

Kör: e' ma اعمى 13a/7

Köstek: eṣ-şekkel الشكال 13a/14

Köşk: el-ḳaṣır القصر 13a/10

Kötürüm: mükesssaḥ مكسح 13a/7

Köy: el-ḳariyye القرية 13a/9

Köy: el-ḳetiye القرية 2b/18

Ḳulaḳ tuzu: benet el-ʾüzün بنات الاذن 12a/4

Ḳulāk: el-ʾuzun الاذن 12a/4

Ḳum: er-raml الرمل 2b/18

Ḳumra: el-maḳʿad المقعد 2b/9	Kül: ramad رماد 13b/1
Ḳumru: el-yemem اليمام 12b/5	Küp: ez-zir الزير 13a/16
Ḳurbağa: eḍ-ḍıfde الضفدع 12b/8	Kürek: el-micdāf المجداف 2b/10
Ḳurşun: er-raşaş الرصاص 12b/20	Laḥana: el-kernab الكرنب 13b/3
Ḳurt: ed-dud الدود 12b/3	Legin: eṭ-ṭaşt الطشت 13a/16
Ḳurt: ez-zeʿb الذئب 12a/20	Mahalle: el-ḥāra الحارة 13a/9
Ḳuru: en-naşif الناشف 13a/1	Mānda: el-camus الجاموس 12a/19
Ḳuru: yābes يابس 13a/2	Mārul: el-ḥes الخس 13b/3
Ḳuşaḳ: el-ḥizem الحزام 12a/14	Maymun: el-ḳerd القرد 12a/20
Ḳuşluḳ namāzı: şalāt eḍ-ḍuḥa صلاة الضحى 2b/15	Mektub: el-mektub المكتوب 13a/17
Ḳuyruḳ yağı: el-liyeh اللية 12a/20	Meme: eṣ-ṣedi الثدي 12a/8
Ḳuyruḳ: ez-zeneb الذنب 12a/20	Mercimek: el-ʿades العدس 13b/5
Ḳuyu: el-beʿir البئر 2b/18	Merdivan: es-sullem السلم 13a/9
Ḳuyu: el-biʿr البئر 12b/8	Mıḥ: el-mismar المسمار 12b/20
Ḳuyumcu: eṣ-şāʿiğ الصانع 13b/6	Minder: mertebe مرتبة 13a/11
Ḳuzḡun: el-ḡurab en-nevḥi الغراب 12b/6	Muşluḳ: el-ḥanefiyye الحنفية 12b/8
Ḳuzu: er-remsis الرميس 12a/20	Mum: eṣ-şemeʿ الشمع 13a/17
Küçük: Eş-şagîr الصغیر 12b/22	Murdar: neces نجس 13a/4
Kül: er-ramad الرماد 13a/15	Müçtehid: müctehid مجتهد 18b/9
	Naʿlın: el-ḳubḳab القبقاب 12a/14

Nâmaz: eş-şalavat الصلوة 2b/15

Nâr: er-rummân الرَّمَان 13a/18

Noḥud: el-ḥummuş الحمص 13b/5

Oğlan: eş-şaby الصَّبَى 12a/17

Oğlāk: el-cedi الجدِي 12a/20

Oğul: el-ebin الابن 12a/16

Oçaq: el-kanun الكانون 13a/15

Odun: el-ḥaṭab الحطب 13b/2

Omuz: el-ketef الكتف 12a/6

Ortā: el-vasaṭ الوسط 12b/22

Oq: en-neşşab النشاب 13a/13

Öbür gün: be^c d bukra بعد بكرة 2b/16

Öd: el-marara المرارة 12a/10

Ökçe: el-ke^c b الكعب 12a/9

Öküz: eş-şevr الثور 12a/20

Öñ: El-emem الامام 12a/11

Ördek: el-baṭ البط 12b/5

Örgüç: şenem el-cemel 12a/19

Örs: es-sindan السندان 13b/7

Örümcek: el-^c enkebut العنكبوت 12b/2

Öt-: el-mikva المکوة 13b/7

Öteki gün: evvel ems اَوَّل امس 2b/16

Öyle namāzı: şalāt ez-ṣuhr صلاة الظهر 2b/15

Pak edici: muṭahher مُطَهَّر 13a/5

Pak: ṭaher طاهر 13a/4

Pāpuç: el-meserkub الْمَسْرَكُوب 12a/14

Parmaq: el-eşba^c الاصبع 12a/7

Paṭlıca: el-bazincān الباذنجان 13b/3

Pavend: eş-şice الشجة 13a/14

Pazı: es-selq السلق 13b/3

Peltek: elteğ التغ 13a/7

Pencere: eṭ-ṭaqa الطاقه 13a/10

Perçem: eş-şuše الشوشه 12a/4

Peygamber: er-resül الرَّسُول 2b/12

Peynir: el-cübn الجبن 13b/6

Piliç: el-ferruc الفروج 12b/5

Pire: el-berguş البرغوث 12b/2

Pirinç: el-eruzz الارز 13b/5

Raziyanc: eş-şemar الشمار 13b/5

Reiz: er-ra'is الرئيس 2b/10	Serçe: el- ^ç uşfur 12b/6
Rüzgār: el-hevā' الهواء 2b/14	Sere: el-fitr الفتر 12a/8
Şağ: el-yemin اليمين 12a/11	Şıcak: el-ḥar الحر 2b/13
Şağ: ṭayyeb طيب 13a/3	Şıçan: el-fār الفار 12b/2
Şāgır: aṭraş اطرش 13a/7	Şırtlān: eḍ-ḍabe' الضبع 12a/20
Şağır: el-beķer البقر 12a/19	Sidik: el-bevl البول 12a/11
Şaban: el-meḥraş المحراث 13a/16	Sik: ez-zeker الذكر 12a/8
Şabaḥ namazı: şalāt eṣ-ṣubḥ صلاة الصبح 2b/15	Sivrisiñek: en-nāmus الناموس 12b/3
Sa'at: es-sa'a الساعة 2b/14	Şol: el-yesār اليسار 12a/11
Şālķım: el- ^ç unķud العنقود 13b/1	Şoñra: be' d بعد 13a/3
Şarı karpuz: el-bıṭṭıḥ el-aḥmar البطيخ الاصفر 13b/3	Sovuķ: el-berd البرد 2b/13
Şarı yağ: es-semn السمن 13b/6	Şu: el-me' الماء 2b/9
Şarı: aṣfar اصفر 13a/7	Sülük: el- ^ç eleķ العلق 2b/9
Şarımşak: eṣ-ṣum الثوم 13b/2	Sümük: el-muḥāṭ المخاط 12a/11
Şarık: el- ^ç imeme العمامة 12a/13	Sürme renkli: kuḥliy كحلى 13a/7
Şaķal: el-leḥiye اللحية 12a/6	Sürme: el-kuḥl الكحل 13a/17
Semiz: es-semin السمين 13a/1	Süt: el-leben اللبن 13b/5
Semizotu: er-ricle الرجله 13b/3	Süt: el-ḥalib الحليب 13b/5
	Şahin: eṣ-şahin الشاهين 12b/6
	Şakird: et-tilmiz التلميذ 13b/6

Şalgam: el-lift اللفت 13b/2

Şalvar: es-sirval السروال 12a/14

Şebek: en-nisnes النسناس 12a/20

Şeftālu: el-ḥavḥ الخوخ 13a/18

Şehir: el-medine المدينة 13a/9

Şimşek: el-berḳ البرق 2b/12

Siñek: ez-zubab الذباب 12b/2

Şırılğan: es-sirac السيرج 13b/6

Şişe: el-ḳazāza القزازة 13a/16

Tag: el-cebel الجبل 2b/18

Tabḡn: el-ḳadem القدم 12a/9

Tā'ife: en-nuty النوتى 2b/10

Ṭalga köpüğü: raḡvat el-mevüc رغوّة
الموج 2b/10

Ṭalga: el-mevc الموج 2b/10

Ṭamar: el-erḳ العرق 12a/10

Tañrı: Allah الله 2b/12

Taḥta biti : el-baḳ البق 12b/3

Taḥta: el-levḥ اللوح 13a/11

Ṭār: ḍayyık ضيق 13a/4

Taş: el-hacr الحجر 2b/18

Ṭaşāḳlar: el-beyḍaten البيضتان 12a/9

Ṭatlu deñiz: el-baḥr el-ḥulu البحر الحلو 2b/9

Ṭava: eṭ-ṭacin الطاجن 13a/15

Ṭavan: es-seḳf السقف 13a/10

Ṭavşān: el-erneb الارنب 12a/20

Ṭāvuk: ed-decac الدجاج 12b/5

Ṭāy: el-muhur 12a/19

Taze: raṭeb رطب 13a/3

Teke: et-teyis التيس 12a/20

Tekne: el-curn الجرن 12b/8

Temel: el-cidār الجدار 13a/9

Temiz: nezif نظيف 13a/3

Tepe: fuş er-ra's الرأس 12a/4

Terazi: el-mizān الميزان 13b/7

Tereyağı: ez-zübd الزبد 13b/6

Terlik: el-irḳiye العرقية 13a/14

Terzi: el-ḥayyāṭ الخياط 13b/7

Ṭırnaḳ: ez-zıfır الظفر 12a/7

Tilki: eṣ-se' leb الثعلب 12a/20

Ṭoğan: eş-şakır الصَّكْر 12b/6

Ṭoĝru: mustekim مستقيم 13a/5

Ṭolu: mel'en ملآن 13a/5

Ṭon: el-libes اللباس 12a/14

Ṭoñuz: el-ḥenzir الخنزير 12a/20

Ṭopraq: et-turab التراب 2b/18

Ṭopuq: el-keḥil الكاحل 12a/9

Ṭoq: eş-şeb'an الشبعان 13a/2

Ṭoz: el-ġubār الغبار 2b/18

Törpü: el-mibrad المبرد 13b/7

Tuḥum: el-bezr البذر 13b/2

Ṭurb: el-fücl الفجل 13b/2

Ṭurna: el-karakı الكركي 12b/6

Turunc: en-nāranc النّارنج 13b/2

Tükürük: el-buzaq البزاق 12a/11

Tütün: ed-duḥān الدّخان 13a/15

Uşta: el-mü'allim المعلم 13b/6

Uçkar: ed-dikke الدّكة 12a/13

Ucuz: er-raḥiṣ الرّخيص 13a/2

Un: ed-deḫiḳ الدقيق 13a/17

Ustura: el-mus الموس 13a/13

Uzun 'antari: el-ḳuften القفتان 12a/13

Uzun: eṭ-ṭavil الطویل 12b/22

Üvey oĝul: er-rabib الربيب 12a/17

Üvey kız: er-rabibe الربيبة 12a/17

Üzengi: er-rükkāb الرّكّاب 13a/14

Üzüm: el-'ineb العنب 13a/18

Yaĝmur: el-meṭar المطر 2b/12

Yaştıq: miḥadde مخده 13a/11

Yaban otu: eş-şa'tar الصعتر 13b/5

Yad: ġarib غريب 13a/5

Yān: el-cenb الجنب 12a/8

Yañaq: el-ḥed الخد 12a/5

Yārāsa: el-ḥeffeş الخفاش 12b/6

Yarın gice: Leylet ġada ليلة غدأ 2b/14

Yarın: bukra بکوه 2b/16

Yaş: eṭ-ṭary الطرى 13a/1

Yatsu namāzı: şalat el-'iṣa صلاة 2b/15

العشاء

Yaḳın: el-ḳarib القريب 13a/1

Yavru: el-ferḥ الفرخ 12b/6

Yay: el-ḳavs القوس 13a/13

Yāz: eṣ-ṣayıf الصَّيْف 2b/13

Yel: er-riḥ الرِّيح 2b/14

Yelek: es-sedira السِّدِيرى 12a/13

Yelken: el-ḳıl^ʿ القلع 2b/10

Yemiş: el-fākihe الفاكهه 13a/18

Yen: el-ḳum الكم 12a/13

Yeñi: cedit جديد 13a/4

Yer: el-erd الارض 2b/18

Yeşil karpuz: el-bittih el-aḥḍar البطيخ
الاخضر 13b/3

Yeşil: aḥḍar اخضر 13a/7

Yeyni: el-ḥefif الخفيف 12b/22

Yıl: es-sene السنة 2b/13

Yılān: eṣ-ṣu^ʿ ben الثَّعْبَان 12b/2

Yıldırım: eṣ-ṣa^ʿ iḳa الصَّاعِقَة 2b/12

Yıldız: en-necm النجم 2b/12

Yoğun: el-ḥeşin الخشن 13a/1

Yoğurt: el-leben er-rāyeb اللَّبَن الرَّايِب 13b/5

Yol: eṭ-ṭariḳ الطَّرِيق 13a/11

Yöñ: eṣ-ṣuf الصوف 12a/20

Yorğan: liḥaf لحاف 13a/11

Yüksek: el-^ʿaly العَالى 12b/22

Yumurta: el-bayıd البيض 12b/6

Yumuşak: en-na^ʿım النَّاعِم 13a/1

Yurd: el-mekan المَكَان 2b/18

Yürek: el-ḳalb القلب 12a/10

Yuḳarı: el-favḳ الفوق 12a/12

Yüz: el-vech الوجه 12a/6

Yüzük: el-ḥatim الخَاتَم 12b/20

Zerdalu: el-mişmiş المِشْمِش 13a/18

Zeytun yağı: ez-zeyit eṭ-ṭayyeb الزَّيْت
الطَّيْب 13b/6

Zincir: es-silsile السِّلْسِلَة 13a/11

Zindān: es-sien السَّجَن 13a/10

Ziyan: ḥusrān خُسْرَان 13

3. ARAPÇA ve TÜRKÇEDE BULUNAN KELİMELELER

Ābanūs (Far.): abanoz, kerestesi siyah ve sert bir ağaç 14b/15

Ādem (Ar.): insan, adem 14b/13

Afyūn (Ar.): afyon 14b/14

Anasun (Ar.): (Ar.) anason 14b/14

Aṭlas (Ar.): Atlas 14b/14

Bāmiya (Ar.): bamiye 14b/15

Bāzincān (Ar.): patlıcan 14b/15

Baḥur (Ar.): tütsü 14b/16

Baḳi (Ar.): kalıcı 17a/10

Baḳlāva: baklava 14b/15

Baḳraç: bakır kap 14b/16

Baydaḳ(Ar.): piyon 14b/16

Benefsec(Ar.): menekşe 14b/15

Berş: keten yaprağı ve afyon ruhu ile yapılan , keş verici, afyonlu şurup veya mâcun 14b/15

Besbāse (Far.): küçük hindistan cevizi bir ağcın adı 14b/15

Beşkir (Far.): havlu 14b/15

Billur (Ar.): cam 14b/16

Bulbul (Far.): bülbül 14b/15

Buza: buz, dondurma 14b/16

Bürke (Ar.): 1. havuz, küçük göl 2. 14b/16

Cāhil (Ar.): cahil 14b/18

Cāmi^c (Ar.): cami 14b/18

Cemāde'l-āḥir (Ar.): Arap aylarından altıncısı 15a/19

Cemāde'l-evvel (Ar.): Arap aylarından beşincisi 15a/19

Cenāza (Ar.): cenaze 14b/18

Cenb (Ar.): yan 14b/18

Cevher (Ar.): cevahir 14b/18

Cevz-i hindi (Ar.): hindistan cevizi 14b/18

Ceyb (Ar.): cep 14b/18

Cümmeyz (Ar.): yaban inciri 14b/18

Çuḥa (Far.): tüysüz, ince, sık dokunmuş
yün kumaş 14b/18

Dada (Far.): çocuk bakıcısı 14b/20

Ḍalālet (Ar.): delalet etmek 15a/4

Dar (Ar.): yurt 14b/21

Ḍarb (Ar.): çarpmak, vurmak 15a/4

Dede: büyük baba 14b/20

Def (Ar.): müzik aleti, çalgı 14b/20

Deft̄er (Ar.): defter 14b/20

Ders (Ar.): ders 14b/20

Din (Ar.): din 14b/20

Dirhem (Ar.): dirhem 14b/20

Divan (Ar.): divan 14b/20

Dukkān (Ar.): dükkan 14b/20

Dünyā (Ar.): dünya 14b/21

Dür̄ra (Ar.): inci tânesi 14b/20

‘Acem (Ar.): İranlı, Arap olmayan 15a/6

‘Āli (Ar.): yüksek 15a/7

‘Anber (Far.): amber 15a/6

‘Ār (Ar.): utanç 15a/7

‘Atik̄ (Ar.): eski 15a/6

‘Aḳreb (Ar.): akrep 15a/6

‘Atṭār (Ar.): baharat ya da güzel kokulu
şeyler satan dükkān 15a/6

Edeb (Ar.): edep 14b/14

‘Īnād (Ar.): inat 15a/6

‘Īneb (Ar.): üzüm 15a/6

‘Ud (Ar.): ut 15a/6

‘Uḏū’l-ḳarḥ (Ar.): akırı karha, üḏül kahr
15a/6

‘Uṭārid (Ar.): Merkür 15a/22

Fā’ide (Ar.): fayda 15a/8

Feddān (Ar.): daha çok Mısır’d yer
ölçülerinde kullanılan bir kelime 15a/8

Ferāce (Ar.): eskiden kadınların
giydikleri, mantoya benzer bir üst giysi
15a/8

Ferāset (Ar.): anlayış, 15a/7

Fetiyle (Ar.): yanmış fitil ucu, iki parmak
arasındaki kir 15a/8

Feyruz (Ar.): kıymetli taş 15a/8

Fıkh (Ar.): fıkıh ilmi 15a/8

Fıkr (Ar.): fikir 15a/7

Fincān (Ar.): fincan 15a/7

Firār (Ar.): kaçma 15a/8

Firzān (Far.): satranç oynunda vezir 15a/8

Furn (Ar.): ekmek, pasta vb.nin pişirildiği
ve satıldığı dükkān 15a/8

Füṭa (Far.): peştemal 15a/8

Ġaflet (Ar.): gaflet, dikkatsizlik 15a/7

Ġalgale (Ar.): sür’atle gitmek, haber
vermek, gecenin gitmesi 15a/7

Ġarib (Ar.): garip, tuhaf 15a/7

Ġavḡā (Far.): kavga 15a/7

Hā (Ar.): Arapça alfabesinin 27.harfı
15a/16

Ḥaṣr (Ar.): etrafına çeviren 14b/19

Ḥalaḡa (Ar.): halaka, çember, yüzük
14b/19

Ḥamām (Ar.): güvercin kuşu 14b/19

Ḥān (Far.): Türk padişahın unvanı 14b/19

Ḥancer (Ar.): hançer, kılıç 14b/19

Ḥandaḡ (Ar.): hendek, çukur 14b/20

Ḥarac (Ar.): müslüman olmayanlardan
alınan vergi, haraç 14b/19

Ḥardal (Ar.): hardal 14b/20

Ḥarem (Ar.): hac mevsiminde ihrama
girilen yerden itibaren Kâbe’ye doğru olan
kısım 14b/19

Ḥarf (Ar.): harf, söz 14b/18

Ḥaḡ (Ar.): Allah, doğru, bir şeye veya
kimseye ait olan pay 14b/19

Ḥaṭib (Ar.): hutbe okuyan, hatip 14b/19

Ḥavz (Ar.): havuz 14b/19

Hendese (Ar.): geometri 15a/16

Herise (Ar.): keşek yemeği 15a/16

Heves (Ar.): istek, arzu 15a/16

Ḥıyār (Far.): salatalık 14b/19

Ḥiṣār (Ar.): kale 14b/19

Hudhud (Ar.): hüthüt, çavuş kuşu 15a/16

Ispanaḡ (Far.): ispanak 14b/14

İblis (Ar.): iblis, şeytan 14b/15

İbrik (Ar.): ibrik, kuluplu ve emzikli su kabı 14b/14

İdrak (Ar.): idrak, anlayış, kavrama, zihne alma 14b/13

İcazet (Ar.): izin 17b/2

İnşā (Ar.): 1. güzel yazma, düz yazı sanatı. 2. yapma, meydana gitirme 14b/14

İhrām (Ar.): 1. Hac veya umreye giden Müslümanların dinî olarak yapılması yasak olmayan bazı şeyleri kendisine yasaklaması. 2. Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü 14b/14

İsfidac (Ar.): bazık kurşun karbonatı (Üstübeç) 14b/14

Kaşşāb (Ar.): kassap 15a/9

Kadeh (Ar.): bardak, kase, kadeh; bir bardaklık ölçü 15a/9

Ka'be (Ar.): kabe 15a/10

Kafaş (Ar.): kafes 15a/9

Kāfile (Ar.): kabile, birlikte yolculuk eden topluluk 15a/9

Kāfur (Ar.): kâfur ağcından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde 15a/10

Qahve (Ar.): kahve 15a/9

Qal'c (Ar.): kale 15a/9

Qalem (Ar.): kalem 15a/8

Qalkan: kalkan, ok ve kılıç gibi korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık 15a/9

Qamer (Ar.): ay 15a/22

Qandil (Ar.): kandil 15a/9

Qaranfil (Ar.): karanfil 15a/9

Karvān (Ar.): kum kuşu 15a/10

Qarye (Ar.): köy 15a/9

Qatrān (Ar.): katran 15a/9

Qazān: bakırdan yapılan bir kap 15a/8

Kebāb (Ar.): kebab 15a/11

Kefen (Ar.): kefen, ölü sarılan bez 15a/10

Kemmun (Ar.): kimyon 15a/10

Kenif (Ar.): tuvalet 15a/11

Kettān (Ar.): keten 15a/10

Ḳırba (Ar.): kırba su kabı 15a/9

Kibrit (Ar.): kükürt 15a/10

Kilid (Far.): kilit, anahtar 15a/11

Kitāb (Ar.): kitap 15a/10

Ḳonāk: 1. Konulacak yer 2. Misafir
15a/10

Kömür: kömür 15a/11

Ḳubbe (Ar.): kubbe 15a/9

Ḳur‘a (Ar.): kur‘a, ad çekme, çekiliş
15a/10

Ḳur‘an (Ar.): kur‘ân-i kerim 15a/10

Kursi (Ar.): sandalye 15a/11

Künāfe: künefe 15a/10

La‘alle (Ar.): belki 15a/11

Lehv (Ar.): oyun, eğlenmek 15a/11

Levm (Ar.): sitem 15a/11

Leymün (Ar.): limon 15a/11

Lif (Ar.): yıkanmak için kullanılan bitki
telleri demeti veya türlü ipliklerden
yapılan örgü 15a/11

Luġat (Ar.): sözlük 15a/11

Luvaṭ (Ar.): livata, oğlancılık 15a/11

Ma‘cun (Ar.): macun 15a/13

Ma‘den (Ar.): maden 15a/14

Maḥzen (Ar.): depo 15a/12

Maḳaṣ (Ar.): makas 15a/13

Maṭbaḥ (Ar.): mutfak 15a/13

Maḳbere (Ar.): mezarlık 15a/14

Maṭraban (Ar.): kavanoz 15a/14

Medine (Ar.): 1. şehir, Arabistan’da
buluna Medine-i Münevvere 15a/12

Medrese (Ar.): medrese, ders yeri, okul
15a/12

Mekteb (Ar.): mektep, okul 15a/13

Mektub (Ar.): yazılmış şey 15a/12

Melūḥiyye (Ar.): mülhüye 15a/13

Menāre (Ar.): Minare 15a/13

Mezheb (Ar.): tutulan yol 15a/13

Mercān (Ar.): mercan 15a/14

Merd (Ar.): emmek 15a/13

Merriḥ (Ar.): Mars 15a/22

Mersin: Mersin, bir şehrin adı 15a/14

Mertebe (Ar.): derece, rütbe 15a/12

Meş'um (Ar.): uğursuz 15a/14

Meşhur (Ar.): şöhretli, ünlü 15a/14

Meşrebe (Ar.): meşrep, mizac, huy 15a/13

Meşṭ (Ar.): tarak 15a/14

Mevz (Ar.): muz 15a/13

Meyl (Ar.): meyil, arzu, gönül akışı 15a/14

Mıṣrā' (Ar.): mısra 15a/14

Miṣḳal (Ar.): 4.810 gram olan bir ölçü birimi 15a/13

Minber (Ar.): camilerde imamın hutbe okuduğu yer 15a/12

Minḳale (Ar.): ileti 15a/14

Miḥrāb (Ar.): 1. Camilerde, mescidlerde imama ayrılmış girintili yer 2. Yay şeklinde çizilmiş nakış süsleme 15a/12

Misk (Ar.): misk, bir cins ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu bir madde. 15a/13

Misvāk (Ar.): dişleri temizlemeye yarayan bir alet 15a/12

Muşḥaf (Ar.): Kura'n 15a/12

Muhallebiye (Ar.): muhallebi 15a/13

Muḥarrem (Ar.): kameri ayların birincisi 15a/19

Mücelled (Ar.): mücellit, ciltçi 15a/12

Mü'ezzin (Ar.): müezzin, ezan okuyan 15a/12

Müflis (Ar.): iflas etmiş, parasız 15a/14

Müşteri (Ar.): müşteri, satın alan 15a/22

Nabz (Ar.): nabız 15a/15

Nān (Far.): ekmek 15a/15

Naḳṣ (Ar.): nakış işlemek, resim nakışetmek 15a/15

Nebāt (Ar.): bitki 15a/15

Nefes (Ar.): 1. nefes, soluk 2. Bir nefeslik 5a/15

Nerd (Far.): tavla, tavla oyunu 15a/15

Nergiz (Far.): nergis 15a/15

Nihale (Far.): sofrada kullanılan, tencere,
çaydanlık veya tava altlığı 15a/15

Nişân (Far.): 1. iz, alamet 2. belde 3.
hedef 4. nişan almak 15a/15

Nukhta (Ar.): nokta, an 15a/15

Otağ: çadır, kırdaki vatan 14b/14

Paşa (Far.): paşa 14b/16

Raff (Ar.): raf, üstüne öteberi koymak
için duvara veya bir dolabın içine
birbirine paralel olarak tutturulmuş,
genellikle geniş, uzun tahta veya metal
levha 14b/21

Ramazân (Ar.): ramazan ayı 15a/19

Rebi' ü-l-âhîr (Ar.): Arap aylarından
dördüncüsü 15a/19

Rebi' ü-l-evvel (Ar.): Arap aylarından
üçüncüsü 15a/19

Receb (Ar.): Arap aylarından yedincisi
15a/19

Remel (Ar.): hızlı hızlı yürüme 14b/21

Rızk (Ar.): allah'ın verdiği nimet, rızık
14b/21

Ricâ (Ar.): rica, dileme 14b/21

Rüşvet (Ar.): rüşvet 14b/21

Sebuya (Far.): test 15a/2

Şâbûn (Ar.): sabun 15a/3

Sâc (Ar.): Hindistan'da yetişen sert ve iyi
cins bir ağaç türü 15a/1

Şadâ (Ar.): seda, ses 15a/4

Sâ' a (Ar.): saat 15a/1

Şafer (Ar.): Arap aylarından ikincisi
15a/19

Şala (Ar.): namaz 15a/4

Şanduk (Ar.): sandık 15a/3

Şaḥn (Ar.): 1. Kırma, 2. kase, çanak 15a/4

Şarrâf (Ar.): koyumcu 15a/3

Saḳa (Ar.): su taşıyan kişi 15a/1

Satıl (Ar.): kova, kulplu su kabı 15a/2

Sâḳiye (Ar.): su kanalı, su dolabı 15a/1

Sâḳî (Ar.): saki, içki sunan 15a/1

Satır (Ar.): satır 15a/1

Sebel (Ar.): budağ başı 15a/2

Sebil (Ar.): hayrat 15a/1

Semmur (Ar.): Kuzey Avrupa’da yaşayan
bir hayvan adı 15a/2

Senā (Ar.): övgü 14b/17

Sevr (Ar.): öküz 14b/17

Şıdk (Ar.): doğruluk, gerçeklik 15a/3

Simaṭ (Ar.): sofra, ziyaret sofrası 15a/1

Sobya (Ar.): Hicaz halkının arpa, kuru
üzüm veya kuru ekmekten yapılan bir
soğuk içecek 15a/2

Sofra (Ar.): sofra, yemek tepsesi 15a/1

Şubut (Ar.): sübüt, gerçekleşme 14b/17

Şuf (Ar.): yün 17b/2

Sulṭan (Ar.): sultan, padişah 15a/2

Sükker (Ar.): şeker 15a/1

Sünbül (Far.): sümbül çiçeği 15a/1

Şa‘ban (Ar.): Arap aylarından sekizincisi
15a/19

Şāh (Far.): şah, bey 15a/2

Şarāb (Ar.): içki 15a/2

Şatranc (Ar.): satranç oyunu 15a/2

Şhid (Ar.): şehit 15a/3

Şhvet (Ar.): şehvet, aşırı istek 15a/3

Ş‘ir (Ar.): şiir 15a/3

Şekk (Ar.): şüphe 15a/3

Şemle (Ar.): kilim 15a/2

Şems (Ar.): güneş 15a/22

Şerḥ (Ar.): izah, yorum, açıklama 15a/2

Şevval(Ar.): Arap aylarından onuncusu
15a/19

Şimşir (Ar.): bahçelerde süs bitkisi
yetiştirilen bir ağaçtır 15a/3

Tāba: yana, taraf 14b/17

Ṭabaḳ (Ar.): tabak, kap 15a/4

Tābūt (Ar.): ölü konulan sandık 14b/17

Tāc (Ar.): taç, hükümlardarin başlarına
giydikleri başlık 14b/17

Ṭanbur (Ar.): tabnur, bir tür müzik aleti
15a/5

Ṭāḥir (Ar.): temiz 15a/5

Tahta (Far.): tahta 14b/17

Ṭaral-: daral olmak 15a/5

Ṭarāvet (Ar.): körpelik 15a/5

Ṭās (Ar.): kayıp, yok olmuş 15a/4

Ṭavus (Ar.): tavus kuşu 15a/4

Ṭaylesan (Ar.): kışın giyilen bir elbise
15a/5

Tencere (Ar.): tencere 14b/17

Tennur (Ar.): fırın 14b/17

Tercümān (Ar.): tercüman 14b/16

Tesbiḥ (Ar.): belli sözleri tekrarlayarak
Allah'ın ululama, tespih 14b/16

Timāc (Far.): kumaş veya ipikten yapılan
bir çanta 14b/17

Turbe (Ar.): türbe, mezar 14b/17

Ṭurna: turna kuşu 15a/5

Tut (Ar.): dut 14b/17

Tutyā (Ar.): çinko 14b/17

Vāveylā (Ar.): gürültü 15a/16

Vāy: vay, vah (şaşıрма edatı) 15a/16

Vekāle (Ar.): vekalet 15a/15

Vesvese (Ar.): şüphe, kuruntu 15a/16

Yā hu (Ar.): ünlem, 1. (hey, bana bak ve
baksana) anlamlarına gelir. 2. Üzerine
dikkati çekmek için söyleyen bir söze
katılan bir kelime. 3. Cümlede rica anlamı
pekiştirmek için kullanılan bir söz. 15a/17

Yār (Far.): dost, sevgili 15a/17

Yaraşa: gece kuşu, vatvat 15a/17

Yāsimin (Far.): yasemin çiçeği 15a/17

Yāḫut (Ar.): değerli bir süs taşı 15a/17

Yavır: 1. civciv, kuş yavrusu, 2. balık
yavrusu 5a/17

Yoğurt: yoğurt 15a/17

Za' farān (Ar.): safran 14b/22

Zāhir (Ar.): belli, dış yüzü 15a/6

Zarāfet (Ar.): zariflik, naziklik 15a/5

Zarf (Ar.): zarf, kılıf 15a/5

Zeberced (Ar.): değerli bir taş 15a/1

Zefit (Ar.): zift 14b/22

Zencebil (Ar.): zencefil 14b/22

Zerāfe (Ar.): zürafa 14b/22

Zerdāli (Far.): kayısı, zerdaki 14b/22

Zerra (Ar.): zerre, çok küçük parçacık
14b/22

Zeytūn (Ar.): zeytin 14b/22

Zırniḡ (Far.): zırnık, arsenik, sıçanotu
14b/22

Zilhicce (Ar.): Arap aylarından on
ikincisi 15a/19

Zilke^c de (Ar.): Arap aylarından on
birincisi 15a/19

Zindān (Far.): zindan, hapis 14b/21

Zinā (Ar.): zina, fuhuş 14b/21

Ziyāde (Ar.): çok, bol, fazla 14b/22

Zuhra (Ar.): Venüs gezegeni 15a/22

Zulm (Ar.): zulüm, haksızlık, eziyet
15a/6

Zumurrud (Ar.): zümrüt 14b/22

Zuḡal (Ar.): satüran gezegeni 15a/22

Zuḡāḡ (Ar.): sokak 14b/22

Zunān (Ar.): kulak 14b/21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

Ele alınan eser, Araplara Türkçe öğretmek üzere yapılmış bir sözlük ve dil bilgisi kitabıdır. Araplara yönelik bir eser olduğu için açıklamalar Arapça yapılmış, konulara ilişkin örnekler Türkçe verilmiştir. Bu sebeple Türkçe dil malzemesi, ancak kelime türüne göre ve Arapça ve Türkçede kullanılan ortak kelimeler başlığında olanlar genel olarak sözlük halinde listelenmiştir.

Ancak inceleme bölümünde, müstensihin Arapça yazdığı ve Türkçeye çevrilen bölümlerde bazı dil bilgisi kuralları yer almaktadır. İnceleme bölümünün sonuna, müstensihin Arapça verdiği kurallara da yer verilmiştir.

Bunun yanında eserde kimi zaman kelimelerin ve kuralların açıklanması sırasında şiir parçalarına yer verilmiştir. Bu şiir parçalarının sunduğu sınırlı malzeme üzerinden genel bir dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Bu sebeple incelemede tüm gramer konuları ve tüm çekimlere dair örnekler mevcut değildir.

Şiirlerin azlığına bağlı olarak ortaya çıkan malzeme kısıtlılığı, tam bir dil incelemesi yapılmasına izin verememiştir.

1. YAZIM ÖZELLİKLERİ

1.1. ÜNLÜLERİN YAZILIŞI

1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

Metindeki bulunan şiirlerde a ünlüsünün yazılışı dört şekilde görünmektedir.

1.1.1.1. Ön seste a ünlüsünün yazılışı

- Elif (ʾ) ile yazılış:

ağlayan (3b/5) اغليان

āsān (3b/15) اسان

anda (4a/33) انده

➤ Medli elif (İ) ile yazılışı:

ana (3b/4) آنه

ayağa (16a/88) آياغه

anuñ (11a/58) آنڭ

alan (17a/102) ألان

1.1.1.2. İç seste a ünlüsünün yazılışı

➤ Elif (I) ile yazılışı:

ķandı (3b/2) قاندى

tağlar (3b/7) طاغلر

ķundağın (3b/3) قونداغن

pervaneyim (16a/95) پروانه ي

➤ Medli elif (İ) ile yazılışı:

tağa (16b/106) طاغه

yariñ (17a/102) يارڭ

şalan (17a/102) سالان

yalvarayım (16b/108) يلوارايم

➤ İşaretsiz yazılışı:

ğarķ (15b/59) غرق

ķalemi (16a /88) قلمى

yağar (15b/75) يغار

ķayli (16a/89) خيلى

ķatreyim (17a/96) قطره يم

1.1.1.3. Son seste a ünlüsünün yazılışı:

➤ Elif (I) ile yazılışı:

evliyā (11a/58) اوليا

enbiya (11a/57) انبيا

eşkiya (11a/55) اشقيا

kibriyā (3b/8) كبريا

➤ Medli elif (İ) ile yazılışı:

mevlâ (16a/80) مولاً

şanma (16a/87) صنماً

➤ He (ه) ile yazılışı:

uçarsa (3b/17) او چارسه

sevdaya (17a/99) سودآيه

koya (16a/91) قويه

‘aşıklara (3b/14) عاشقلاه

1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

1.1.2.1. Ön seste e ünlüsünün yazılışı

➤ Elif (I) ile yazılışı:

eger (4a/37) اكر

ebed (4b/38) ابد

ezelden (4b/38) از لدن

eyledi (4b/42) ايلدى

erenlerin (15b/65) ار نلرين

ey (4b/35) اى

evliyâ (11a/58) اوليا

1.1.2.2. İç seste e ünlüsünün yazılışı

➤ He (ه) ile yazılışı:

idelim (4a/21)

diregi (15b/66) دير ه كى

eylemedi (4b/42) ايله مدى

➤ İşaretsiz yazılışı:

rengi (3b/2) رنكى

derdiñle (3b/13) در دكله

neçe (4a/20) نه چه

kafesden (3b/17) قفسدن

biganelerin (3b/18) بيكانلرين

geldiler (3b/3) گلديلر

1.1.2.3. Son seste e ünlüsünün yazılışı

➤ He ile (ه) ile yazılışı:

gice (3b/1) كيجه

neçe (4a/20) نهجه

yere (3b/2) يره

Muhammed'e (3b/3) محمده

beste (3b/12) بسته

lutfile (3b/13) لطف ايله

1.1.3. 1 ünlüsünün yazılışı

1.1.3.1. Ön seste 1 ünlüsünün yazılışı

➤ elif (ا) ile yazılışı

ırağı (15b/65) اراغی

1.1.3.2. İç seste 1 ünlüsünün yazılışı

➤ Ye (ی) ile yazılışı:

yalvarāyım (16b/108) یلوارآیم

şardılar (3b/3) صارديلر

yolıdur (5a/47) یولیدر

odına (4a/38) اودینه

kıl (3b/19) قیل

➤ İşaretsiz yazılışı

münafık (3b/1) منافق

kırklar (3b/6) قرقلر

başında (16a/93) باشنده

kitabıñ (15b/60) کتابك

yazılıdır (15b/71) یازلیدر

yarıñ (17a/102) یارگ

1.1.3.3. son seste 1 ünlüsünün yazılışı

➤ Ye (ی) ile yazılışı:

toğdıǵı (3b/1) طوغدیغی

nurı (3b/19) نوری

kanlı (3b/7) قانلی

taşdı (15b/59) طاشدی

1.1.4. i ünlüsün yazılışı

1.1.4.1. Ön seste i ünlüsünün yazılışı

- Elif (ا) ile yazılışı

ihsân (3b/14) احسان

itmez (5a/39) اتمز

içün (4b/38) اجون

- Elif (ا) ve ye (ی) ile yazılışı

irdi (17a/96) ایردی

idelim (4a/20) ایده لم

iseñ (5a/39) ایسگ

içirdi (11a/54) اچردی

1.1.4.2. İç seste i ünlüsünün yazılışı

- Elif (ا) ve ye (ی) ile yazılışı

Lutfile (3b/12) لطف ایله

- İşaretsiz yazılışı:

kāfirleriñ (3b/4) کافرلرک

qavlini (3b/19) قولنی

- Ye (ی) ile yazılışı

didi (5a/47) دیدی

nice (3b/5) نیجه

gice (3b/1) گیجه

keşişler (3b/6) کشیشلر

1.1.4.3. son seste i ünlüsünün yazılışı

- Ye (ی) ile yazılışı

Şebnemi (4a/33) شبنمى

sevindi (3b/5) سوندى

māhi (16a/91) ماهى

didi (5a/47) ديدى

düşdi (3b/5) دوشدى

1.1.5. o ünlünün yazılışı

1.1.5.1. Ön seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Elif vav (او) ile birlikte yazılışı:

oldı (3b/1) اولدى

olsa (4a/37) اولسه

oğlan (3b/5) اوغلان

ola (3b/11) اوله

ol (4a/29) اول

1.1.5.2. İç seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

toğran (3b/5) طوغان

hoş (4b/45) هوش

çok (3b/16) جوق

1.1.6. ö ünlünün yazılışı

1.1.6.1. Ön seste o ünlüsünün yazılışı

Şiirde ön seste ö ünlüsünü yazılışı örneği bulunmamaktadır.

1.1.6.2. İç seste o ünlüsünün yazılışı

➤ Vav (و) ile yazılışı:

Göz (3b/7) كوز

Görüp(4b/2) كوروب

Göñül (4b/45) كوكل

1.1.7. u ünlünün yazılışı

1.1.7.1. Ön seste u ünlüsünün yazılışı

- Elif vav (و) ile birlikte yazılışı:

umarım (3b/11) او مرم

uçarsa (3b/17) او چارسه

uğradur (4b/43) او غره در

1.1.7.2. İç seste u ünlüsünün yazılışı

- Vav (و) ile yazılışı:

tuğuldu (3b/6) طو تولدی

nurı (3b/2) نوری

dertlulere (3b/14) در تلولر

bugün (4a/32) بو کون

1.1.7.3. Son seste u ünlüsünün yazılışı

- Vav (و) ile yazılışı:

şu (3b/2) صو

bu (4b/50) بو

- İşaretsiz ile yazılışı :

ķurban (3b/16) قربان

vuşlat (40/20) وصلت

Muharremdur (4a/25) محرم در

1.1.8. ü ünlünün yazılışı

1.1.8.1. Ön seste ü ünlünün yazılışı

- Elif vav (او) ile birlikte yazılışı:

ümmeṭi (4a/31) اومتی

üstüne (16a/89) اوستنه

1.1.8.2. İç seste ü ünlüsünün yazılışı

- Vav (و) ile yazılışı:

sürdiler (3b/3) سوردیلر

yüz (3b/3) یوز

gündüz (4a/31) کوندوز

içün (4b/38) اجون

1.1.8.3. Son seste ü ünlüsünün yazılışı

- Vav (و) ile yazılışı:

incü (4b/45) انجو

deñlü (11a/57) دكلو

1.2. ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI

1.2.1. p ünsüzünün yazılışı

1.2.1.1. Ön seste p ünsüzünün yazılışı

- p (پ) ile yazılışı:

pervaneyim (16a/95) پروانه یم

pakidür (4a/30) پاکیدر

- b (ب) ile yazılışı

paş (15b/70) باص

1.2.1.2. İç seste p ünsüzünün yazılışı

Şiirde iç seste p ünsüzünün yazılış örneği bulunmamaktadır.

1.2.1.3. Son seste p ünsüzünün yazılışı

➤ b (ب) ile yazılışı

idüp (4b/41) ایدوب

gidüp (4a/45) کیدوب

hep (3b/2) هب

1.2.2. ç ünsüzünün yazılışı

1.2.2.1. Ön seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

çok (3b/16) جوق

çıkâr (6b/69) جقار

çü (4b/41) جو

➤ ç (چ) ile yazılışı:

çekti (16a/87) چکته

çeşm-i (4a/29) چشم

1.2.2.2. İç seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

uçarsa (3b/17) اوجارسه

geçdi (3b/4) کجدی

neçe (4a/20) نهجه

➤ ç (چ) ile yazılışı:

bıçağıyla (16a/88) بجاغيله

1.2.2.3. Son seste ç ünsüzünün yazılışı

➤ c (ج) ile yazılışı

hiç (4b/46) هیچ

1.2.3. t ünsüzünün yazılışı

1.2.3.1. Ön seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ط) ile yazılışı

taşdı (15b/59)

taşlar (3b/7)

tuşıldı (3b/6)

1.2.3.2. İç seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ط) ile yazılışı

kaşreyim (16b/96) قطره یم

Luşfile (3b/13) بطف ايله

Muştafa (4a/30) مصطفى

➤ t (ت) ile yazılışı

müştağrak (16b/106) مستغرق

mātemdür (4a/28) ماتمدر

üştüne (16a/89) اوستنه

hastasıym (16a/89) هسته سیم

1.2.3.3. Son seste t ünsüzünün yazılışı

➤ t (ت) ile yazılışı

dört (15b/60) دورت

devlet (4a/21) دولت

mest (16b/106) مست

‘ināyet (3b/12) عنایت

hazret (16a/80) حضرت

1.2.4. s ünsüzünün yazılışı

1.2.4.1. Ön seste s ünsüzünün yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

sürüp (16a /90) سوروب

saña (16a/87) سڤا

seyrane (5a/40) سيرانه

seteser (4a/26) سرتسر

➤ ş (ص) ile yazılış

şanmam (16a/86) صنم

şufi (5a/43) صوفى

şusuzlar (3b/2) صوسزلر

şardılar (3b/3) صارديلر

1.2.4.2. İç seste s ünsüzünüz yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

hüsñ (16a /80) حسنگ

verse (16a /88) ورسه

görebilsem (16a /87) كوره بلسم

➤ ş (ص) ile yazılış

nāşır (4a/22) ناصر

aşlı (11a/56) اصلى

başşa (16a /84) باصّه

1.2.4.3. Son seste s ünsüzünüz yazılışı

➤ s (س) ile yazılış

Yūnus (17a/97) يونس

➤ ş (ص) ile yazılış

paş (15b/70) باص

1.2.5. k ünsüzünün yazılışı

1.2.5.1. Ön seste k ünsüzün yazılışı

➤ k (ك) ile yazılışı

keşişler (3b/6) كشيشلر

kilise (3b/4) كليسا

kibryā (3b/10) كبريا

➤ ƙ (ق) ile yazılışı

ƙardeşler (3b/7) قاردهشلر

ƙıl (3b/15) قيل

ƙızları (3b/b) قزلري

ƙalmaya (4a/25) قالميه

1.2.5.2. İç seste k ünsüzün yazılışı

➤ k (ك) ile yazılışı

pakidür (4a/30) پاكيدر

ikisiniñ (11a/57) ايكيسينك

melekler (4a/33) ملكلر

➤ ƙ (ق) ile yazılışı

aƙlı (3b/4) عقى

nuƙşan (3b/11) نقصان

baƙma (3b/11) باقمه

‘aşƙıñla (3b/12) عشقڭله

1.2.5.3. Son seste k ünsüzün yazılışı

➤ ƙ (ق) ile yazılışı

varlıƙ (4a/26)

garƙ (3b/1)

‘aşƙ (5a/38)

1.2.6. g ünsüzünün yazılışı

1.2.6.1. ön seste g ünsüzünün yazılışı

➤ g (ك) ile yazılışı

gibi (4a/21) كبی

gice (4a/31) کیجه

güzel (15b/ 78) كوزل

ger (4a/32) كر

➤ ğ (غ) ile yazılışı

ğark (15b/58)

1.2.6.2. İç seste g ünsüzünün yazılışı

➤ g (ك) ile yazılışı

eger (5a/43) اكر

diregi (15b/66) دیره کی

degil (5a/43) دكل

öger (15b /76) اوكر

göge (3b/6) كوكه

➤ ğ (غ) ile yazılışı

ayağı (11a/53) اياغی

ırağı (15b /65) اراغی

durağı (15b /65) دوراغی

1.2.6.3. Son seste g ünsüzünün yazılışı

Şiirde son seste g ünsüzünün örneği bulunmamaktadır .

1.2.7. ñ ünsüzünün yazılışı

1.2.7.1. Ön seste ñ ünsüzünün yazılışı

Ön seste ñ ünsüzünün örneği bulunmamaktadır.

1.2.7.2. İç seste ñ ünsüzünün yazılışı

➤ nazal nun (ڭ) ile yazılışı

saña (16a /87) سڭا

baña (16a /90) بڭا

yüzüñi (16a /87) یوزگی

senüñdür (4a/26) سنکدر

➤ kef (ك) ile yazılışı

göñül (4b/45) کوکل

1.2.7.3. Son seste ñ ünsüzünün yazılışı

➤ kef (ك) ile yazılışı

cihamñ (11a/51) فخرینك

faħriniñ (11a/51) جهانك

iseñ (14/39)

kitabıñ (15b /60) كتابك

1.3. BAZI EKLERİN YAZILIŞI

Arap harfli metinlerde görülen bitişik yazılması gereken eklerin ayrı yazılması, bu eserde de gözlemlenmiştir. Örneğin:

ķılsan (5a/50) قیل سن

pervanesi (3b/9) پروانه سی

eylemedi (4b/42) ایله مدی

vire mi (16a/86) ویره می

itmez iseñ (4b/39) اتمز ایسك

Nesimi'ye (5a/50) نسیمی یه

2. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Metin, bir ders notu ve sözlük özelliği taşıdığı ve zaman zaman verdiği örnekler farklı dönemlere ait şiir parçaları olduğu için üzerinde imla dışında fonetik bir incelemenin yapılmasının yetersiz olacağı düşünülmüştür. Ancak genel olarak Oğuz Türkçesinin fonetik özelliklerine uygun olarak kaleme alınan örneklerde bir iki, ötümsüzlüğün korunduğu bir de kelime başındaki {b-} sesinin düşmediği bir örnek tespit edilmiştir.

- ✓ Katreym ‘ummân **boldım** derdüme derman buldım
Dün gice kadere irdim seyrettim Muhammedi (16b/96).

3. ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Eserde yer alan inceleme metinlerinde isim işletme ekleri ve fiil işletme ekleri Eski Anadolu Türkçesiyle uyumluluk göstermektedir.

Sınırlı şiir parçalarda tespit edilen zaman ekleri Görülen geçmiş zamana ve Geniş zamana kip ekleri de istek kipi, emir kipi, dilek-Şart kipilerine aittir. Ancak bu kip ve zamanlar için örnek sayısı tüm kişiler için tespit edilmemiştir.

Görülen geçmiş zaman, Şiirlerde görülen geçmiş zaman eki hep düz ünlü olmaktadır: ‘irfāna geldim (4b/38), Secde itdi (3b/7). **Geniş zaman**: Umarım (3b/11), ‘arşa çıkār (15b/69), olumsuz biçimi {-mAz} eki ile yapılmıştır: nuş itmez (4b/39).

İstek kipi, Teklik 1. Şahıs {-AyIm}: yalvārayım (16b/108), Teklik 3. Şahıs {-A}: Umarım ma‘zur Ola (3b/11), Çokluk 1. Şahıs {-AlIm}: idelim cān-ı Yezide lā‘neti (4a/31), Çokluk 3. Şahıs {-AlAr}: Yazmayalar cinn ü beşer (4a/24). **Emir kipi**: Teklik 2. Şahıs {-Ø}: Şiirlerde eksiz olarak çekimlenmiştir: ‘ināyet kıl-Ø (3b/13). **Dilek-Şart kipi**: Teklik 1. Şahıs {-sAm}: revan görsem (4b/4), Teklik 2. Şahıs {-sAñ}: Eger nuş itmez iseñ (4b/39), Teklik 3. Şahıs {-sA}: Derya medad olsa eger (4a/37).

4. MÜSTENSİH TARAFINDAN ARAPÇA BÖLÜMLERDE VERİLEN DİL KURALLARI

Müstensih eserin açıklama kısımlarında Arapça olarak Türkçe dilbilgisiyle ilgili kurallar vermiştir. Bu bölüme müstensihin verdiği kurallar olduğu gibi Türkiye Türkçesine çevrilerek aktarılmıştır.

1. Türkçede fillerin mastar hali {-mAk } ekiyle oluşturulur. Örneğin: **añlamak**.
2. Mastar ekinin kaldırması fiillerde 3. teklik şahıs emir kipi oluşturulur. Örneğin: **añla**.
3. Mastar ekini kaldırdıktan sonra, olumsuz eki {-mA} ekleyerek 3.teklik şahıs olumsuz emir kipi formu oluşturulur. Örneğin: **añlama**.
4. Mastar ekini kaldırdıktan sonra, {-r } eki ekleyerek 3. Teklik şahıs geniş zaman formu oluşturulur. Örneğin: **añlar**.
5. Mastar ekini kaldırdıktan sonra, {-DI } eki ekleyerek 3. Teklik şahıs görülen geçmiş zaman formu oluşturulur. Örneğin: **añladı**.
6. Kelimenin sonuna ç, ş, k, t, k harflerinden biri gelirse, Görülen geçmiş zaman {-dl} eki {-tl }'ya dönüştürülür.
7. Mastar eki kaldırdıktan sonra, {-IcI } eki ekleyerek sıfat-fiil oluşturulur. Örneğin: **añlayıcı**.
8. Türkçede zamirler sadece altı tanedir: iki tane mütekellim (ben, biz), iki tane muhatab (sen, siz), iki tane gayiptir (o, onlar)'dır. Ayrıca, Türkçede dişil, eril ya da çoğul ayırımı yoktur.
9. Türkçede çokluk eki +lAr ekidir. {+lAr } eki fiillerde veya isimlerde, tekil ya da ikil, kullanılmaktadır.
10. **1. Tekil şahıs eki** , hem görülen geçmiş zaman, hem de geniş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-m} ekidir. Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladım**,

olumsuz: **añlamadım**. Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarım**, olumsuzluk durumunda iki ek şekilde gösterilmiştir: **añlamazam/ añlamam**

11. **2. Tekil şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-ñ} ekidir.

Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-sIn } ekidir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladıñ**, olumsuz: **añlamadıñ**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarsın**, olumsuz: **añlamazsın**.

12. **1. Çoğul şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz -k ekidir.

Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-Iz } ekidir. Bu ekler olumsuzluk durumunda, olumsuzluk eki ve zaman ekinden sonra gelmektedir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: Olumlu: **añladık**, olumsuz: **añlamadık**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarız**, olumsuz: **añlamazız**.

13. **2. Çoğul şahıs eki**, Görülen geçmiş zamanda gerek olumlu gerek olumsuz {-ñIz} ekidir.

Geniş zamanda ise gerek olumlu gerek olumsuz {-sInIz } ekidir. Bu ekler olumsuzluk durumunda, olumsuzluk eki ve zaman ekinden sonra gelmektedir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: **añladıñız**, **añlamadıñız**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarsınız**, olumsuz: **añlamazsınız**

14. **3. Çoğul şahıs eki**, görülen geçmiş zaman, geniş zaman gerek olumlu gerek olumsuz ve sıfat-fiil {-lAr } ekidir.

Görülen geçmiş zaman örnekleri: olumlu: **añladılar**, olumsuz: **añladılar**.

Geniş zaman örnekleri : Olumlu: **añlarlar**, olumsuz: **añlamazlar**.

Sıfat-fiil örneği: anlayıcılar.

15. Türkçede isim tamlama yapısında, tamlayan, tamlanandan önce gelir; yani tamlanan, tamlayandan sonra gelmektedir.

SONUÇ

Mısır ve Suriye bölgesinde Türkçenin 13.ve 14. yüzyıllarda öğrenilmek istenen bir dil olduğu bilinmektedir. Bu bölgede Türkçeyi öğretmek amacıyla çok sayıda sözlük ve gramer kitabı yazılmıştır. 15. yüzyıldan sonra Kıpçak Türkçesi bölgede tamamen Oğuzcalaşmış ve bölge Osmanlı yurdu olmuştur. Elimizdeki eser, Türkçenin 19. yüzyılda da bölgede öğretildiğini göstermektedir. Eserde Türkçenin söz varlığı, çeşitli açılardan tasnif edilmiş ve bir anlamda tematik sözlük tarzında sunulmuştur.

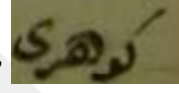
Eser, talik yazıyla kaleme alınmış, 81 varaktan az bir eserin içinde yer alan 18 varaklık tahmin edilene göre Türkçe dersi veren bir müderrisin (Ulu Ârif Efendi El-Mısrî) ders notlarını içermektedir.

Eser, dört rükünden oluşmaktadır: birinci rükünde 8 bab bulunmaktadır. Masterlar, Emir kipi, Emir Kipinin Olumsuzu , Görülen Geçmiş Zaman, Geniş Zaman, Sıfat-Fiil, Mutlak Olumsuz ve son olarak Çokluk Kuralları şeklinde sıralanmıştır. İkinci rükünde isimlerle ilgili şezreler ve şezrelerden kıtalar şeklinde isimler verilmiştir. Üçüncü rükünde, zamirler, edatlar, iyelik öbekleri ve sayıları bulunmaktadır. Dördüncü rükün Arapça ve Türkçe ortak kelimeler ilk harfine göre sıralanmıştır. Sonra hatime bulunmaktadır; hatimede dil pratiği yapmak ve Türkçede cümle yazımını anlamak için konuşma cümleleri verilmiştir.

Metin, yazım ve düzen bakımından oldukça zordur. Arap harfli metin kısmı; yazı şekli ve sayfa düzeni bakımından karışıktır. Bu nedenle Arapça metinlerin Türkçeye çevrilmesinde çok zorluk çekilmiştir. Müstensihin, hem Arapçada hem de Türkçede bazı yazım yazım sorunlarıyla karşılaşmış; bunların hata mı yoksa yazıya yansıyan dil özellikleri mi olduğunu

tespit etme konusunda güçlük çekilmiştir. Aynı zamanda müstensih'in Türkçeyi çok iyi bilmediği anlaşılmaktadır.

Eserin Mısır'da yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. İlk olarak müstensih'in defnedildiği yerin Mısır olduğu belirtilmiştir. Ayrıca isimler bölümünde günlerin adları verilirken “*Mısır'da günlerden ortak olan isim Cumadır*” cümlesi verilmiştir. İsimler bölümünde de süt kelimesinin Arapça karşılığı olarak iki anlamda bulunmaktadır: 1. Süt (الحليب) ve 2. süt (اللين). İkinci anlamdaki süt kelimesi aslında yoğurt anlamına gelmektedir. Ancak Mısır'da süt anlamında kullanılan bu kelime, Türkçeye çevirince yoğurt anlamına gelmektedir.

Şiirlerin bir mısrasında “Cevheri” kelimesi, “Gevheri” olarak (Gaf) ile yazılmıştır. Bu durum, Mısır lehçesinin istinsaha etkisini göstermektedir; çünkü Mısır'da “Cim” harfi “Ga” olarak telaffuz edilmektedir.

Eserde dağınık ve karışık bir şekilde bulunan derkenarlar, metin içinde bir yere yerleştirilememiştir.

Eserde Türkçenin bildiğimiz anlamda tam bir grameri bulunmamaktadır. Gramer konuları müstensih'in kendi önem sırasına göre dizilmiştir. Buna göre eserden Türkçenin grameriyle ilgili çıkarılabilecek sonuçlar şu şekildedir:

- 1- Ötümlüleşme ses olayının yaygın olması, ötümsüzleşmenin neredeyse hiç görülmemesi, metnin Oğuz Türkçesiyle yazıldığını göstermektedir.
- 2- Eski Oğuz Türkçesinde var olan yuvarlaklık ve yuvarlaklaşmalar, metinde düzleşme sürecine girmiş, düz örnekler ve ikili kullanımların varlığı dudak uyumunun geliştiğini ortaya koymaktadır.
- 3- Metin, Mısır'da kullanılan Türkçenin söz varlığı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Özellikle iki dilde ortak kullanılan kelimeler listesi de Türkçenin o dönemde

kullandığı alıntı kelimeleri göstermekle beraber Arapçaya geçen Türkçe kelimeleri göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Arapçaya geçen kelimeler: buz, baklava, bakraç, dede, kalkın, konak, otak, yavru, yogurt'dur.

- 4- Eserin başında, imla ile ilgili Arapçada kullanılmayan, Farsçada kullanılan harfler hakkında bilgi verilmiştir.
- 5- İnce ve kalın ünsüzlerin imlasıyla ilgili bilgi vermiş ve örnek olarak al (آ) ve el (ا) kelimelerini göstermiştir. Burada medli elif kelime bulunan kelimeler kalın, medli olmayan kelimeler incedir.
- 6- Cümle ile ilgili, cümle üyelerinin nasıl bulunacağı hakkında bilgi vermiştir. Özne “kim” ile sorgulanır, nesne “kime” ile, zarf tümleçleri ise “ neden, niçün ve niye” ile sorgulanır.
- 7- Türkçede, mastar, görülen geçmiş zaman, geniş zaman, emir kipi, sıfat-fiiller, şahıs ekleri , zamirler, edatlar ile ilgili bilgi ve örnekler verilmiştir.

Bu tez çalışmasıyla daha önce yapılmış sözlük çalışmalarına bir yenisinin eklenmesi hedeflenmiş ve bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

AKAR Ali, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2010.

AKSAN Doğan, her yönüyle dil ana çizgileriyle Dil bilim, Ankara: Türk Dili Kurumu, 1985.

AKYILDIZ AY Didem, “İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.6, S1, Haziran 2021, 70-88

AYDIN Mehmet, *Dilbilim El Kitabı*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

BAYAT Fuzuli, *Orta Türkçe Sözlük*, 1.b., İstanbul: yalın yayıncılık, 2008.

BAYNİYAZOV Ayabek, BAYNİYAZOV Canar, “Kazakistan’da Kıpçak Sözlükleri ve XVIII-XX. Yüzyıllar Arası Sözlük Çalışmaları”, *Bilge*, S.71, ss. 81-92.

BERBER İlker, *Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal Ve Kültürel Yaşam*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

İLHAN Nadir, “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri Ve Özellikleri”, C.4, S.4, *Electronic Turkish Studies*, 2009, ss.534-554.

KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 2.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

KAYNAK Mehmet, “Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü”, C.6. S.1, *Kafdağı* (2021), ss.79-101.

KILIÇ Hulusi, “Ahterî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahteri> (28.05.2024).

KONUR Himmer, “Sezâî Gülşenî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni> 17.12.2023.

MIHAMMED Ragıp, *Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

ÖZTÜRK Nuran, ABİK Ayşehan Deniz, *Türkçe Öğretimi İçin Yazılmış Bir Eser: Kitâb-ı Tercümân- ı Türkî ve Arabî ve Farisî*. Tiran, Arnavutluk: VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 2013, ss. 386-406.

SÜLÜKÇÜ Yusuf, “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, C.5., S.7, (2017), ss.423-436.

ŞAHİN, Hatice *Eski Anadolu Türkçesi*, 5.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.

TATCI Mustafa, “Yunus Emre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2013
<https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> 14.11.2023.

TOPARLI Recep, Hanifi VURAL, Recep KARAATLI, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, 4.b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

TOSUN Necat, “Seyyid Nizamoğlu”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-nizamoglu> 17.12.2023.

UÇMAN Abdullah, “Abdulahad Nûî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1988,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulahad-nuri> 14.12.2023.

UZUN Mustafa İsmet, ÖZCAN Nuri, “Nazım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazim--divan-sairi> 16.12.2023.

ÜSTÜNER Ahat, *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*, 1.b., İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

YAVUZARSLAN Paşa, “Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça Türkçe Sözlük Üzerine Notlar”, C.14, S.1, *Türkoloji Dergisi*, (2001) ss.71-91.

YILMAZ Emine “Ana Türkçede kapalı e ünlüsü”, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 521-539.

YILMAZ Engin, *Sözlük bilimi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Pegem Akademi, Şubat 2007.

YILMAZ Hasan Kâmil, “Aziz Mahmud Hüdâyî” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/celvetiyye> 17.12.2023.

YÜCER Hür Mahmut, “Sünbül Sinan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan> 17.12.2023.

[illegible]

